SLOVENSKÁ REČ

58 | 1993 | 2 |

CENA 17,– Sk

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Mlacek, Jazyk prózy Jána Okáľa ■ Ľ. Valeková, Okazionalizmy v tvorbe Daniela Heviera pre deti ■ M. Náběl-ková, Anketový výskum spájateľnosti rovnakokoreňových prídavných mien (II) ■ A. Jarošová, Korpus textov slovenského jazyka

DISKUSIE
A. Oravcová, Predpony vo výkladovom slovníku ■ F. Sabol, Neobhajujme neadekvátny vid

SPRÁVY A RECENZIE
Sedemdesiatročné jubileum Richarda Schneka. A. Habovštiak ■ Súpis prác Richarda Schneka za roky 1952–1986. L. Dvonč ■ Na päťdesiatku doc. PhDr. Ladislava Trupa, CSc. F. Kočiš ■ Súpis prác doc. Ladislava Trupa za roky 1971–1992. L. Dvonč ■ Jubileum Vševlada Jozefa Gajdoša. K. Palkovič ■ Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1992. J. Doruľa – Š. Lipták ■ Bernolák stále živý. L. Dvonč

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum slovenského jazyka orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

HLAVNÝ REDAKTOR
František K o č i š

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Anna O r a v c o v á

REDAKČNÁ RADA
Ferdinand B u f f a, Juraj D o l n í k, Ladislav D v o n č, Ján F i n d r a, Juraj F u r d í k, Eugen J ó n a, František K o č i š, Rudolf K r a j č o v i č, Ema K r o š l á k o v á, Milan M a j t á n, Jozef M l a c e k, Anna O r a v c o v á, František R u š č á k

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

J. M l a c e k, Jazyk prózy Jána Okáľa 65
Ľ. V a ľ e k o v á, Okazionalizmy v tvorbe Daniela Heviera pre deti 72
M. N á b ě l k o v á, Anketový výskum spájateľnosti rovnakokoreňových prídavných mien (II) 77
A. J a r o š o v á, Korpus textov slovenského jazyka 89

DISKUSIE

A. O r a v c o v á, Predpony vo výkladovom slovníku 96
F. S a b o l, Neobhajujme neadekvátny vid 100

SPRÁVY A RECENZIE

Sedemdesiatročné jubileum Richarda Schneka. A. H a b o v š t i a k 103
Súpis prác Richarda Schneka za roky 1952–1986. L. D v o n č 105
Na päťdesiatku doc. PhDr. Ladislava Trupa, CSc. F. K o č i š 108
Súpis prác doc. Ladislava Trupa za roky 1971–1992. L. D v o n č 110
Jubileum Vševlada Jozefa Gajdoša. K. P a l k o v i č 116
Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1992. J. D o r u ľ a – Š. L i p t á k 117
Bernolák stále živý. L. D v o n č 124

ROZLIČNOSTI

Cudzie slová v kronikách. E. T v r d o ň 127

SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 58 – 1993
ČÍSLO 2

Jozef Mlacek

JAZYK PRÓZY JÁNA OKÁĽA

Ján Okáľ ani vo svojej mladosti doma, ani v celom ostatnom živote, ktorý prežil v exile, nepatril medzi najväčšie postavy slovenskej umeleckej tvorby. Na druhej strane však už doma, ale ešte viacej v exile (najmä počas svojho amerického pôsobenia) sa ako básnik, spisovateľ, organizátor, prekladateľ alebo editor stal jedným z neodmysliteľných spolutvorcov našej literatúry, najmä slovenskej exilovej literatúry. Literárna veda vysoko oceňuje viaceré jeho jednotlivé básne aj rozličné iné diela, ale do samého centra našej spisby z exilu sa J. Okáľ zaradil najmä svojimi dokumentárne aj literárne veľmi cennými memoárovými knihami Leto na Traune (Cambridge, Ontário, Dobrá kniha 1986, 279 s. – odkazy na text z tejto knihy budeme v našom príspevku označovať indexom L a číslom príslušnej strany) a Výpredaj ľudskosti (tamtiež, 1989, 439 s. – odkazy na túto knihu budeme označovať indexom V a číslom strany). Sú to spomienky na prvé kroky slovenskej emigrácie v Rakúsku, Nemecku a Taliansku a v mnohom vytvárajú Okáľov subjektívny pendant k Šprincovej knihe K slobodným pobrežiam (z r. 1949), v ktorej sa zachytáva to isté obdobie zo života našich emigrantov. Na rozdiel od Šprincovej knihy sú Okáľove spomienky menej „literárne", vynikajú dôkladnou faktografickosťou, veľkým pozorovacím a rozprávačským talentom svojho autora a predovšetkým pozoruhodným jazykom. Preto A. Žarnov vo svojej korešpondencii (list zo 17. 1. 1981, publikovaný v časopise Verbum, 3, 1992, č. 1, s. 44) o jazyku Okáľových spomienkových čŕt, ktoré sa stali základom jeho sledovaných dvoch kníh, právom mohol napísať toto: „...pero má nádherné. Štýlom a jadrnou rečou prevyšuje všetkých." Za touto formuláciou netreba vidieť iba nostalgickú floskulu umelca s podobným životným osudom emigranta: Okáľov jazyk zanecháva rovnaké dojmy aj u vnímavého čitateľa na Slovensku. To je pre nás dostatočný podnet na to, aby sme práve tejto, jazykovej, stránke Okáľovho prozaického diela venovali pozornosť.

Obidve uvedené Okáľove knihy zaisto zaujmú historikov, veď sú osobným svedectvom o živote viacerých umelcov, vedcov aj politikov po zániku Slovenskej re-

publiky; zaujmú aj literárnych vedcov, veď podávajú fakty o námetoch viacerých literárnych diel. Aspoň v rovnakej miere však zaujímajú aj jazykovedu, veď aj napriek tomu, že vznikali po viac ako troch desaťročiach autorovho života v exile, zachovali si zreteľný slovenský kolorit, a tak tvoria organickú zložku celej slovenskej literárnej tvorby. Výrazný slovenský jazykový habitus Okáľovej spisby možno vysvetľovať na pozadí viacerých skutočností. Ide tu najmä o nasledujúce fakty:

a) J. Okáľ pochádzal z typickej dolnoliptovskej dediny Hubová (predtým Gombáš), ktorá z viacerých stránok prejavovala svoje osobitosti (známa je napr. špecifická architektúra starých drevených dvojdomov, osobitné ľudové zvyky).

b) J. Okáľ sa už v mladosti prejavil ako zanietený a citlivý zberateľ jazykových osobitostí rodnej dediny. V rokoch pred odchodom do exilu (odišiel ako tridsaťročný) stihol v Slovenských pohľadoch a v iných časopisoch a zborníkoch uverejniť viacej menších vlastných zbierok „írečitých slov a výrazov", ktoré boli známe v jeho rodisku. Hoci šlo o menšie práce, aj v nich sa prejavuje autorova vnímavosť na jazykové hodnoty nárečia jeho rodiska a tento fakt sa nemohol neprejaviť i v jeho vlastnom slovesnom diele a v jeho jazyku.

c) Ako organizátor mnohých kultúrnych aktivít Slovákov v Amerike, ale najmä ako editor a vydavateľ rozličných tlačí v exile (známy je najmä jeho podiel na vydávaní Literárneho almanachu Slováka v Amerike), ako jazykový redaktor viacerých slovenských publikácií si J. Okáľ vypestoval cit pre hodnotu jazykového výraziva akéhokoľvek druhu. Ak toto všetko spojíme s poznaním, že J. Okáľ vyrastal a dozrieval v Matici slovenskej na istých nepochybne pozitívnych tradíciách martinského úzu i najlepších momentoch súvekého jazykového purizmu, z uvedených premís sa dostávame k logickému záveru, totiž k poznatku, že Okáľove memoárové knihy sú cenným prameňom aj pre skúmanie jazyka slovenskej exilovej literatúry.

V nasledujúcom rozbore nebudeme sledovať všetky osobitosti Okáľovho jazyka, ale si všimneme najmä isté lexikálne, slovotvorné a predovšetkým frazeologické prostriedky, lebo práve prvky z týchto oblastí určujú celkový charakter jazyka sledovaných prozaických diel. Iba okrajovo zaznamenáme aj niekoľko tvarových jednotlivostí, ktoré čiastočne dokresľujú celkový obraz jazykovej stránky uvedených dvoch kníh.

Ako sme už naznačili, celkový charakter jazykovej stavby sledovaných diel je evidentne slovenský, napriek tomu pri posudzovaní príznakových prvkov z uvedených okruhov jazykových prostriedkov možno vyjsť z opozície domáce – cudzie. Tejto opozícii zodpovedajú nielen konkrétne jazykové prvky z obidvoch kníh, ale aj celkový autorov prístup k jazyku. A to je pre jeho osobný aj tvorivý vývin napokon príznačné. Na jednej strane bystrý pozorovateľ jazykových špecifík svojho najužšieho zázemia, svojej dediny, na druhej strane človek, tvorca, ktorý takmer celý svoj produktívny život prežil v cudzojazyčnom prostredí. Tento protiklad sa preto celkom zákonite musel prejaviť aj v jazyku spomienkovo ladených kníh.

Domáci pól rázovitých slovenských výrazov zo slovnej zásoby reprezentujú v Okáľovom slovníku také slová, ako sú *sochárka (spával po šopách, kolibách a sochárkach drevorubačov...* – V, 57), *stratenec (žiť na takomto stratenci* – L, 180; *strate-*

nec – stratené miesto, Pánu Bohu za chrbtom), *ostrešie humna* a pod. Opačný pól predstavujú citátové slová z rozličných jazykov, napr. anglické *back feeding,* talianske *luogotenente* (V, 49, autor prekladá, kalkuluje ako „miestodržiteľ"; ide však o osobu, ktorá drží niekomu miesto v rade napr. pred obchodom alebo úradom, nie o miestodržiteľa ako významnú staršiu hodnosť), ďalej celá skupina pomenovaní rozličných druhov špagiet (*capellini, vermicelli, spagheti, canneloni* atď.), *fraternizácia* i *fraternalizácia* (zbratanie sa, spriatelenie sa napr. cudzích vojsk s obyvateľstvom na obsadenom alebo dobytom území). Sú tu aj početné ďalšie slová cudzieho pôvodu, pri ktorých sú niekde iba pravopisné (*volley-ball*), inde aj slovotvorné alebo sémantické rozdiely, napr. *trupier* – veliteľ istej vojenskej jednotky, „trupu"; *muži z kampane* (= z kompánie ako vojenskej jednotky); *kúpil espresso* – kúpil presso kávu; novšie aj *recyklovaná priadza* (pomaly sa ujíma aj u nás; iba okrajovo pripomíname, že napr. v reči vojvodinských Slovákov je slovo *recykláž* a jeho odvodeniny už celkom bežným prostriedkom). J. Okáľ uplatnil vo svojej reči aj rusizmus *domašni* (*domašňa šunka*), ktorý mal v istom čase na Slovensku nielen frekvenciu, ale aj špecifické konotačné hodnoty. Podobne osobitnú hodnotu malo aj pomenovanie *vicinálna železnica* (inde častejšie aj univerbizované do podoby *vicinálka*), ku ktorému J. Okáľ dokonca utvára aj tvar druhého stupňa (*vicinálna železnica a ešte vicinálnejšia cesta* – L, 86).

Popri uvedených typoch slov ako príznakové lexikálne prostriedky pôsobia v Okáľovom texte aj dosť početné neologizmy, pri ktorých tvorení si autor počínal so striedavými úspechmi. Správne vypozoroval, že v súčasnej slovenčine sa desubstantívne názvy osôb tvoria formantom *-ár* takmer neobmedzene, a tak v prípade, keď potrebuje pomenovať „interné" triedenie emigrantov podľa toho, či sa im celý donesený majetok pomestil do debny, kufríka alebo do aktovky, bez problémov a primerane utvoril slová *debnári, kufrikári* a *aktovkári* (L, 104). Keď sa však rovnako spoľahol na dominantnú produktívnosť tvorenia vzťahových adjektív príponou *-ový* a od nich odvodených abstrákt na *-osť*, vyšli mu slová *účelovosť* a *vkusovosť* – ináč celkom korektne utvorené – s významami, ktoré majú v súčasnej slovenčine blízke slová *účelnosť* a *vkusnosť* (L, 176). V opozícii s adjektívom *nadľudský* možno prijať jeho funkčne opodstatnený neologizmus *podľudský* (život), ťažšie by sme však prijímali jeho slová *podstupec* (= podstavec) alebo *podschodie*. Zaujímavý je aj jeho pokus zmeniť českého *baróna Prášila* na *baróna Tlčhubu*. Zaiste prekvapuje aj to, že popri slovách s istými významovými posunmi (napr. *Amerikáni* vo význame americkí vojaci – slovo *Amerikán* je už prijaté v odlišnom význame; *vyplánovať* vo význame naplánovať; *vlečník* vo význame vlečka, príves za auto; *vykričané miesta boháčov* vo význame známe, povestné miesta; adjektívum *vykričaný* sa spája skôr so slovom *dom* a má celkom iné, takmer opačné konotácie) sa v jeho textoch vyskytuje aj slangové slovo *lapák* (= väzenie). Z tvarových osobitostí v Okáľovom jazyku vyniká najmä frekventované uplatnenie staršieho tvaru v inštrumentáli plurálu (napr. *inými slovy, s Motoškovci, s inými dedinskými chlapci, izba s kavalci* – v poslednom prípade je zaujímavá aj jeho lexikálna stránka).

Aj tento stručný prehľad špecifických lexikálnych prostriedkov Okáľových próz ukazuje, že ide o dielo jazykovo pozoruhodné, o dielo, ktoré popri tom, že uchovalo viaceré ustupujúce prostriedky, je aj špecifickým odrazom stretania sa domáceho výraziva s prvkami z iných jazykov a z iných kultúr. Nech by sme však tento prehľad hocijako obohacovali, kompletizovali, náš rozbor Okáľových typických prostriedkov by bol stále neúplný, keby sme obišli jeho frazeológiu, keby sme nezaznamenali fakt, že práve frazeológia patrí k najosobitejším výrazovým prostriedkom a zároveň aj k výrazným znakom jazyka sledovaných Okáľových próz, že najmä v nej spočíva Žarnovom vyzdvihovaná jadrnosť Okáľovho jazyka.

Už zbežné čítanie týchto próz ukazuje, že J. Okáľ sa zaradil medzi tých autorov, ktorí frazeológiu uplatňujú s veľkou obľubou a s veľkou frekvenciou, ale zároveň aj veľmi diferencovane. Možno dokonca konštatovať, že J. Okáľ spolu s P. Hrtusom-Jurinom a M. Šprincom tvorí trojicu našich exilových autorov, ktorí majú z tohto hľadiska celkom výsadné postavenie. Každý z nich je však aj pri uvedenej príbuznosti aj z tohto aspektu trochu iný. Ak v Hrtusovom-Jurinovom texte prevláda predovšetkým kvantita, frekvencia využívania frazeológie, jej veľké hromadenie, ak u Šprinca nachádzame pomerne časté aktualizovanie, individuálne pretváranie frazém, pre Okáľovo uplatňovanie frazeológie je príznačný najmä citlivý výber špecifickejších druhov frazém, využitie osobitných domácich (medzi nimi aj nárečových a užších krajových), ale zároveň aj špecifickejších cudzojazyčných frazém. Pri známych kvalitách frazeológie, pri jej osobitnej obraznosti, ustálenosti a idiomatickosti, pôsobí uvedený výber frazeológie ako faktor umožňujúci špecifické prepojenie nielen rozličných jazykov, ale aj rozličných kultúr. Pravdaže, nezanedbateľné sú tu aj spôsoby, akými J. Okáľ zapája frazeológiu do textu. Práve týmto dvom stránkam uplatňovania frazeológie v jeho textoch, totiž jej výberu a spôsobom využitia, budeme venovať nasledujúcu časť nášho výkladu.

Ako sme už naznačili, aj pri posudzovaní uplatňovania frazeológie v sledovaných dielach možno vychádzať z protikladu domáca – cudzia frazeológia. Hneď možno povedať, že v rámci obidvoch týchto typov frazém využíva J. Okáľ veľmi výrazné, charakteristické výrazy, ktoré zanechávajú zreteľnú pečať na celkovej štýlovej povahe daných textov. Príznačné je aj to, že spomedzi cudzích jednotiek sa v sledovaných prózach uplatnili iba anglické, jednotlivo latinské a výraznejšie talianske jednotky, kým napr. nemčina, ktorá sa dosť exponovane uplatnila v lexikálnej rovine, a to v diele Leto na Traune (napr. *bauer, hof, Sauboden* – pohotovo zdomácnené na *saubodňa*), sa v oblasti frazeológie prakticky vôbec neprejavila. Raz tieto jednotky používa v hotovej podobe bez akéhokoľvek doplnenia (*po príchode do Argentíny sa zoberú „by proxy"* – V, 333), pravda, aspoň s poukázaním na ich príznakovosť (tie úvodzovky nie sú tam náhodné), druhý raz k nim pridáva akýsi voľný, pragmatický preklad (*aby išiel do Ríma k Zelenkovi „to clear the desk", to znamená likvidovať Ústredie* – V. 217). Rovnakým spôsobom, totiž s pripojeným prekladom, používa aj niektoré latinské jednotky (*a práve na pôde ich hlavného mesta kedysi zaznel tvrdý výrok „vae victis" beda premoženým* – V, 227).

Špecifickejšie a diferencovanejšie býva v sledovaných prózach uplatňovanie talianskych jednotiek. Autor ich nielen cituje a prekladá, ale ich aj ďalej rozvíja,

takže na ich pozadí vzniká celý frazeologický obraz, ktorý sa stáva nositeľom osobitného motívu v texte, napr.: *V Taliansku sa dobrý rozprávačský talent často komentuje slovami „Se non é vero, é ben trovato." – „Ak to aj nie je pravda, je to dobre vymyslené". Okrem toho ešte staršie porekadlo hovorí, že litera ostáva (scripta manet). Preto si pokladám skoro za povinnosť pousilovať sa, aby vedľa Žáryho litery ostala aj moja litera* (V, 310 – je to teda nielen uvedenie talianskej frazémy a jej prekladu, ale hneď pripojená aj latinská jednotka, pravda, nie vo svojej úplnej podobe, ale v skrátenej podobe, redukovanej pri ďalšom uplatnení iba na jedno slovo). Kým v tomto prípade spočíva expresívnosť celej pasáže v spojení dvoch jednotiek vedľa seba a v postupnom redukovaní druhej z nich, v ďalšom prípade autor zasahuje aj významovú stránku talianskej frazémy, a tak dosahuje osobitnú figúru založenú práve na spojení frazeologického a doslovného spojenia. Ide o takýto prípad: *Veď od stáročí sa vraví: „Vedi Napoli e poi muori", teda pozri sa na Neapol a potom umri. – Sú však aj ľudia, ktorí tvrdia, že kto videl Neapol, nemá umrieť, ale ísť do mestečka Muori, ktoré je vraj ešte krajšie* (V, 379).

S týmto pólom Okáľovej frazeológie korešpondujú aj viaceré ďalšie jednotky, ktoré majú síce slovenskú podobu, ale ich sémantická a štylistická hodnota je dosť vzdialená od bežnej domácej frazeológie. Ide napr. o také spojenia, ako sú *držať nízky profil* (*všetko nás tu nútilo držať nízky profil, nevyčnievať nepotrebne z prostredia* – L, 180), *odložiť niečo na ľad* (*sme debatu prerušili a celý podnik odložili na ľad ako predbežne neriešiteľný* – V, 154). K týmto jednotkám majú blízko aj viaceré knižné frazémy, ktoré tu J. Okáľ uplatnil, napr. *mať spoločného menovateľa* (*z tých vozidiel a ľudí, ktorí akosi nemali spoločného menovateľa, sa predsa utvorila kolóna* – L, 48; v domácom úze sa táto jednotka častejšie uplatňuje v podobe *dať na spoločného menovateľa, nájsť spoločného menovateľa;* naznačené rozdiely signalizujú istú odlišnosť v chápaní stupňa frazeologizovanosti danej jednotky), *skloňovať vo všetkých pádoch* (ktorú J. Okáľ použil v rozšírenom komponentovom zložení *skloňovať vo všetkých pádoch a časovať vo všetkých spôsoboch* – L, 147). Z tejto skupiny upútavajú pozornosť ešte niektoré jednotky, pri ktorých autor uplatnil isté posuny v ich zložení v porovnaní so všeobecne prijatými podobami tých istých jednotiek. Máme tu na mysli také typy, ako sú *nábožné želania* (miesto *zbožné želania,* navyše ešte umocnené pritvorením odstupňovanej podoby: *nábožné i menej nábožné želanie* – V, 284), *sivá veličina* (V, 251 – vedľa uzuálnej podoby *sivá* a ešte častejšie *šedá eminencia;* autor teda zašiel v zdomácňovaní tejto jednotky ďalej ako domáci úzus).

Podobné posuny možno pozorovať aj pri viacerých menej výrazných hovorových jednotkách. Aj pri nich autor v nejakom smere prekračuje ich ustálenosť, z čoho pre bežného domáceho čitateľa vyplýva istá príznakovosť takéhoto uplatnenia. Posuny tu pritom bývajú rozličného druhu. Raz sa mení nekomparatívna jednotka na komparatívnu (*ako šidlo z vreca vykľuje sa pravda* – L, 240; z porekadla *Vykľulo sa šidlo z vreca;* okrem uvedenej zmeny je tu príznačné aj to, že v novej podobe sa explicitnejšie naznačuje neobrazný, priamy význam spojenia: *vykľulo sa šidlo z vreca* = pravda vyšla najavo), inokedy sa obmieňa predložková väzba (*s celou ruskou*

armádou na pätách – L, 92; ustálené spojenie má podoby *za pätami, v pätách*), v inom prípade je rodová zmena jednej zložky (*slepá kura nájde zrno* – oproti bežnejšiemu (*aj*) *slepé kura nájde zrno*), kým v ďalších sú zasa zmeny v rozsahu zloženia celej jednotky (*nebolo tam duše* – L, 109; bežnejší je variant *nebolo tam (ani) živej duše).*

Špecifickú skupinu prípadov tvoria v Okáľovej próze také novotvary, pri ktorých sa metonymicky posúva obsadenie jednej ustálenej zložky frazémy, napr.: *búrka z jasného neba* (V, 117 – oproti prirovnaniu *ako blesk z jasného neba); ak bol niekde olej za osem, všade inde bol bez dvoch za desať* (V, 164 – z porekadla *jeden za osemnásť, druhý bez dvoch za dvadsať*, pri ktorom sa už v ustálenej podobe variantne obmieňa práve číslovková zložka; známa a ustálená je totiž aj podoba *jeden za deväťnásť, druhý bez jedného za dvadsať;* nezanedbateľný je tu ešte jeden posun: kým východiskové porekadlo sa v obidvoch variantných podobách uplatňuje takmer výlučne v súvislostiach s človekom, zatiaľ Okáľovo aktualizovanie sa vzťahuje na veci).

Ako veľmi osobitný prípad možno medzi aktualizovanými frazémami uviesť spojenie *mať vojenčenia až po zuby* (V, 246). Jeho novosť vychádza z toho, že vzniklo ako výsledok kontaminácie dvoch pôvodných ustálených jednotiek, a to zvratov *mať niečoho po krk, mať niečoho vyše hlavy* a spojenia *byť po zuby vyzbrojený.* Kontaminácia sa tu ukazuje ako trochu násilná a jej pôsobivosť je dosť rozporná. Ešte spornejšie sú však niektoré také prípady, v ktorých autor zapája istú jednotku do celkom nezvyčajného okolia, do nezvyčajného kontextu, napr.: *Rosselini vedľa nej bol ako ošúchaný pisár z druhej ruky* (V, 308 – ide skôr o význam pisár druhej triedy, druhotriedny pisár; Okáľov príklad je tu vlastne tiež výsledkom nepotrebnej a chybnej kontaminácie). – *...iba ja som nemal čo vložiť do spoločnej a nerozdielnej ruky* (V, 223 – bežné je iba spojenie *robiť niečo rukou spoločnou a nerozdielnou;* aj táto zmena pôsobí dosť násilne).

Poslednými skupinami prípadov sme sa dostali z hľadiska spomínanej opozície cudzie – domáce vlastne už k druhému pólu. Môžeme povedať, že aj Okáľov výber použitých frazém sa orientuje najmä na domácu a bežnú hovorovú frazeológiu, pravda, tým silnejšie v jeho texte pôsobia všetky prípady, v ktorých uplatnil cudziu a knižnú frazeológiu. Treba však zaznamenať, že autor aj v samej domácej frazeológii našiel popri všeobecne známych jednotkách aj jednotky špecifickejšie, ktoré svojím nárečovým vyjadrením alebo užším krajovým ohraničením pôsobia veľmi nápadne. Sú to najmä takéto prípady: *Podobné fúzy a brady bez ohľadu na predpisy vyhúkli na tvárach slovenských vojakov ako tráva po Dzure* (L, 14). – *...ľudové porekadlo, ktoré padlo na tému ako lopár na muchu* (L, 151). – *Na dohodenie skalou boli okolo hostince, penzióny a hotelíky* (V, 14 – autor takmer dôsledne uplatňuje práve túto podobu frazémy, iba na jedinom mieste má aj podobu *na dohodenie kameňom,* ktorá je v bežnom úze najfrekventovanejšia).

Aby bol pohľad na fungovanie frazeológie v sledovanej próze kompletnejší, uvedieme ešte aspoň niektoré pozoruhodnejšie prípady. Dotkneme sa najmä problematiky alúzií na isté frazémy a potom aj niektorých ďalších druhov frazeologického aktualizovania.

Pri prvom spomenutom type aplikovania frazeologického výraziva vyjdeme z nasledujúcich dvoch príkladov súvisiacich s tou istou frazémou: *Nevedeli sme, že je to trest za ten pohľad nazad, čo premenil Lótovu ženu na soľný stĺp*... (L, 102). – *Kliatba Lótovej ženy* (L, 55 – názov kapitoly). V prvom príklade J. Okáľ uplatnil akoby frazému v stave zrodu, zachytil teda jadro situácie, z ktorej sa vyvinula variantná frazéma *stáť ako (soľný) stĺp*. Druhý príklad, ako vidieť, neobsahuje nič zo zloženia tejto frazémy, iba inými slovami na ňu odkazuje, je to teda typická alúzia na danú frazému. Ukážkou Okáľovho aktualizovania frazeológie je popri niektorých už uvedených prípadoch motív založený na frazéme *sadnúť niekomu na lep* (V, 98), kde sa v celom odseku rozihráva napätie medzi frazeologickým a doslovným významom uvedeného spojenia. Na rozdiel od predchádzajúcich príkladov s alúziami ide v tomto prípade o nenáročný postup pri využívaní frazeológie. Iba pre úplnosť dodávame, že sa tu uplatňuje tzv. sémantický druh aktualizovania frazeológie (ide tu o tzv. sémantickú aktualizáciu danej frazémy).

Pred zakončením analýzy frazeológie v Okáľovej próze sa treba dotknúť aj formálnej stránky uvádzania frazeologických jednotiek. Z tohto hľadiska môžeme konštatovať, že prevažnú väčšinu frazém autor organicky zapája do vlastného textu, iba pri niektorých jednotkách využíva aj isté špecifické prostriedky upozorňujúce na danú frazému. Elementárnym prostriedkom sú v tomto ohľade úvodzovky, do ktorých dáva najmä menej bežné jednotky, hoci na druhej strane sú v jeho textoch aj také prípady, keď tú istú jednotku jeden raz bez zreteľnejších dôvodov vloží do úvodzoviek, kým druhý raz ju uvádza bez nich. Komunikatívne zaujímavejší je postup, keď autor zapája frazému do kontextu za pomoci nejakej uvádzacej vety odkazujúcej na vlastnosti danej jednotky, napríklad na jej starobylosť, na jej obraznosť, na jej všeobecnú rozšírenosť, na jej významovú platnosť, neopakovateľnosť a pod. V Okáľovom texte sa v takejto funkcii uplatnili najmä tieto uvádzacie formuly: *Ako sa u nás vravelo*... (L, 240); *obrazne by sa dalo povedať, že*... (V, 59); *Stará zásada, že*... (V, 66); *vraví sa, že*... (V, 57); *Veď od stáročí sa vraví*... (V, 379). Nijako neprekvapuje, že takéto uvádzacie formuly sa aj u Okáľa vyskytujú najmä pri príslovia alebo iných parémiách, treba však konštatovať, že zriedkavejšie ich využil aj pri ďalších druhoch frazém, napríklad pri frazeologických zvratoch a pri ustálených prirovnaniach.

Celý predchádzajúci pohľad na niektoré stránky jazyka Okáľových dvoch prozaických diel, najmä na ich lexiku a frazeológiu, presvedčivo ukázal, že tu ide o autora jazykovo veľmi osobitého, o autora, ktorý nielen svojou faktografickosťou a pútavým štýlom, ale aj svojím jazykom obohatil výrazové spektrum našej exilovej spisby. Konkrétne rozbory jeho jazyka ho nijako nestavajú na pomyselný piedestál, ale na druhej strane zreteľne dokazujú podnetnosť jeho tvorby aj zo strany jeho jazyka.

Ľudmila Valeková

OKAZIONALIZMY V TVORBE DANIELA HEVIERA PRE DETI

Okazionalizmy, t. j. príležitostné slová, chápeme v súlade s K. Buzássyovou (1976, 1979, 1980) a O. Martincovou (1983) ako nové jednotky reči, resp. doteraz slovotvorne nerealizované systémové možnosti, ktoré vznikajú v jedinečnom kontexte ako produkt individuálneho rečového aktu.

Autorské okazionalizmy D. Heviera vznikajú v bezreprízovom literárnom texte a pre tento text. Zväčša sa nimi rozširujú doterajšie vyjadrovacie možnosti jazyka. V niektorých prípadoch pomenúvajú i nové javy, ktoré však jestvujú len vďaka vyprovokovanej čitateľovej, resp. poslucháčovej obrazotvornosti. Vo vzťahu k percipientovi plnia komunikatívnu, no najmä estetickú, ozvláštňujúcu funkciu. Vzhľadom na osobitosti detského adresáta sa fenomén estetického konkretizuje v humore, jazykovej hre a zábave. Hravosť je teda u D. Heviera rozhodujúcim motívom tvorenia príležitostných slov a takisto ich najsilnejším účinkom. Tento umelecký zámer autora, samozrejme, spôsobuje vysokú mieru expresivity vytvorených lexém.

Slovotvorba sa realizuje podľa dvoch rozličných princípov: 1. podľa regulárneho princípu, t. j. tvorením slov podľa pravidiel s vlastnosťou predpovedateľnosti; 2. podľa analogicko-holistického princípu, teda kreatívnou slovotvorbou podľa jestvujúcich celkov na základe asociačných procesov, vyznačujúcou sa nepredpovedateľnosťou (Fleischer, 1988, s. 11; Motsch, 1988, s. 31). V Hevierových textoch výrazne dominuje analogická okazionálna slovotvorba. Autor tým podporuje detské celostné videnie reality, ktoré sa odráža v analogickom spôsobe vytvárania nových slov, typickom pre deti. Uprednostňovanie princípu analógie pri vzniku okazionálnych pomenovaní má svoje dôvody i vo svojskosti umeleckého textu. Jeho uplatnenie často podmieňuje snaha o eufonickosť, resp. rýmový efekt výraziva. Nezanedbateľné je takisto aj to, že analogická slovotvorba sa môže využiť ako prostriedok jazykového stvárnenia obsahu plného humoru a komiky.

V nasledujúcej časti príspevku sa pokúsime o roztriedenie a analýzu vyexcerpovaných príležitostných slov podľa dvoch základných kritérií: 1. vzťah k slovotvornej norme, 2. spôsob tvorenia. Takisto si budeme všímať príčiny navrstvovania expresívnej zložky novotvarov.

1. Individuálne autorské slová spisovateľov sa zväčša od slovotvornej normy odkláňajú, resp. ju porušujú v niektorom z konštituovaných znakov slovotvorného typu (Buzássyová, 1979). U D. Heviera nachádzame i také príležitostné slová, ktoré sú doteraz nerealizovanými systémovými možnosťami jazyka a majú ambície prekračovať hranice periférie slovnej zásoby. K takýmto potenciálnym slovám patria:

1.1. Zdrobneniny. – Majú vysokú frekvenciu, čo súvisí s osobitosťami detských textov. Vznikajú, kdekoľvek si to umelecký zámer autora vyžaduje:

Chcel som si dať na obed jedno vajíčko. Vykľulo sa z neho *prekvapeníčko.* – Čo to bolo? Nevidíš? *Vajačo, voľačenko.* Malo chvost ako slíž a pišťalo tenko. – *Snívaníčko* a pod.

1.2. Príslovky. – Naše zistenia sa tu zhodujú s pozorovaniami K. Buzássyovej (1980, s. 99): v umeleckých textoch sa systémovo tvoria príslovky spôsobu s prirovnávacou funkciou (*Okolo to voňalo čistulinko, sviežo, šťavnato. J a b l k o v o.)* a vetné príslovky (*Nie je ti š t e k l i v o ?*).

1.3. Zložené adjektíva. – Adjektívnymi kompozitami so vzťahom koordinácie medzi slovotvornými základmi autor intenzifikuje vlastnosť (*čiernočierna noc, bielobiely svet).* V determinatívnej zloženine *miliónfarebná jar* aktualizuje neurčitú číslovku.

1.4. Substantivizované adjektíva. – V texte sa objavuje normatívne substantivizované adjektívum: *Prehltlo ma more sna. Som v krajine č u d e s n a.*

1.5. Podľa systémových slovotvorných typov sú utvorené slová: *posmievačky* – deverbatívny názov deja; *pozerač* – „ten, kto sa pozerá" (s týmto okazionalizmom sme sa stretli i v televíznej zábavnej relácii u M. Markoviča); *odmilovať sa* – prefixálne vyjadrený koniec deja; *kadekam* – neurčité príslovkové zámeno, ktorého vznik je podmienený rýmom: *Pozri, akú hrču mám! Nos je v poriadku, no stoná, mal napokon ostať doma, nie sa túlať kadekam*; *zimomravec* – „ten, kto je zimomravý", jeho vytvorenie je takisto motivované paronymickým zámerom: *Len mravec má zimomriavky, je to taký zimomravec.*

Žiada sa tu spomenúť i použitie dnes zriedkavých slov, ako *pokusník* a *náhlivec.*

Hoci štruktúrne i sémanticky sú tieto novotvary doplneniami systémových slovotvorných typov, teda realizáciou slovotvorby podľa pravidiel, nazdávame sa, že vo väčšine prípadov prvotným princípom ich vzniku boli analogické asociačné vzťahy s jestvujúcimi celkami, napr. *posmievačky* podľa *prekáračky, naháňačky; pozerač* podľa *posluchač* (v rozhlasovej mládežníckej relácii sme zaregistrovali i okazionalizmus *počúvač*); *odmilovať sa* podľa *zamilovať sa; kadekam* podľa *kadekde.*

2. Väčšina vytvorených okazionálnych pomenovaní sa odchyľuje od slovotvornej normy. Tieto príležitostné slová sú viazané na jedinečný kontext a bez identifikujúcich jazykových prostriedkov (Martincová, 1983) im niekedy nemožno celkom porozumieť. Uvedený podtyp okazionalizmov vzniká viacerými spôsobmi.

2.1 Veľkú časť autorských novotvarov predstavujú zložené substantíva, ktoré môžeme roztriediť do týchto skupín: a) také, ktoré vznikajú analogicky: *Okrem svetobôľu mal aj hlavybôľ, u c h o b ô ľ* a *b r u c h o b ô ľ*; b) také, ktoré sú vytvorené analógiou a vyznačujú sa expresívne pôsobiacim sémantickým napätím medzi slovotvornými základmi kompozita (*hviezdolapka, mrakolapka* podľa *mucholapka; levoobsluha* podľa *samoobsluha*; *oblakoplavec* podľa *moreplavec; slonolekár* podľa *zverolekár*); c) také, v ktorých významová inkompatibilita základov sa stáva zdrojom expresivity v zloženinách: *ufoškola, ufoškoláci, ufoveda, ufopočty, ufopis, ufotrososlon, fotoťáčik, hodina machuľografie, machuľoobrazy, husľokvet;* d) také, ktoré sú viazané na jedinečný kontext (*dažďobáseň, muchochňap, buvirozprávka);* e) také, v ktorých na princípe obraznosti a v „službách" rýmu vzniká posesívna zloženina: *Do tunela ide vláčik, je to vláčik p ä ť p r s t á č i k* (ruka pri obliekaní).

Početnosť okazionálnych substantív utvorených kompozičným spôsobom potvrdzuje zistenia o tom, že zložené substantíva patria k slovotvorným typom, ktorých produktívnosť sa uplatňuje predovšetkým v okazionalizmoch (Buzássyová, 1980, s. 100).

2.2. Analogickou deriváciou vznikajú tieto typy novotvarov:

a) s expresívnym významovým napätím medzi slovotvorným základom a slovotvorným formantom: *zelovocina (Tomáško má všade oči. Volá maminu: „Vieš, čo majú v zelovoci? Zelovocinu!); rýmovník (Kde rastú figy? Na figovníkoch. A kde rastú rýmy? Predsa na rýmovníkoch.); balónovník* (strom, na ktorom rastú balóny); *vraždník (To nie je dáždnik, ale vraždník!... Dostanem z neho infarkt!);*

b) s medzistupňovým odvodzovaním: *stojačik* (vojačik, ktorý stojí na stráži), *žiačik – pešiačik – n a š k o l u s a t e š i a č i k* (tu ide navyše o zrazeninu) a metaforické príslovky: *po z a j a c o v s k y hopkať; Niekto si možno myslí, že peračník je len taká obyčajná vec. To sa teda a t r a m e n t s k y mýli!*

V týchto prípadoch ide o paradigmatickú analógiu, t. j. o tvorenie slov napodobňovaním formálnej slovotvornej štruktúry existujúcich derivátov bez zreteľa na motivujúce slovo (Furdík, 1970);

c) novotvary vyznačujúce sa okazionálnosťou pomenovacieho motívu; desubstantíva na *-ár/-iar*: *M a c h u l i a r je maliar dobre známy. Maľuje svoj obraz iba machuľami. M o t ý ľ k a r: Pán Pierko ničím nevyniká, iba že nosí motýlika;* na *-iak: rak n o ž n i c i a k;* kvalitatívne adjektíva: *Už sme celí g o m b í k a t í, nestratia nás naše šaty. – Je tu zima. P á p e r i v á osôbka. – Kto chce byť kráľ, slávni páni? Ja som už u k r a ľ o v a n ý;*

d) frekventované sú analogické echotvary:

zrkadlo – *mrkadlo;* čajník – *neobyčajník;* slúchadlo – *bzučadlo;* chumelica, metelica, fujavica – *snehovica;* Bol raz jeden nepredstaviteľne vzorný chlapec. Volal sa Vlastimil. Bol veľmi poriadkumilovný a *učeniamilovný* a *upratovaniamilovný.*

2.3. Porušením štruktúrnych alebo sémantických slovotvorných zákonitostí autor vytvára takéto okazionalizmy:

a) v personifikovaných tvaroch adjektív, ako *slečna nosorožcová, obláčikovská škola, medveďové týždne,* je sémantické napätie medzi slovotvorným formantom a slovotvorným základom; podobné napätie pôsobí i medzi prvkami slovotvornej štruktúry v metaforickom kvalitatívnom adjektíve *netopiematý* (*...má strach z tých netopiematých nástrah),* v substantíve *poškolník* (školník je *poškolník,* lebo ostáva po škole) a v prechýlenom zvieracom názve *tetrovka;*

b) novotvary, v ktorých je evidentná expresívna „konfliktnosť" lexikálneho a slovotvorného významu (Němec, 1972): *zívací stroj* je „unavený a ospalý písací stroj"; *narovnávač* „narovnáva pokrivené postavy v televíznom prijímači", *najvreckovatejší zlodej* je „profesionálny vreckový zlodej" (slovotvorný význam typu substantívum + *-atý:* „niečo má to, čo sa označuje zakladovým podstatným menom"); v tvare *jazykovyplazovacie dietky* je nesúhlas medzi osobným lexikálnym a neosobným slovotvorným významom;

c) vzťahové adjektíva použité v kontextoch namiesto zvyčajných menných nezhodných prívlastkov: *kinové ticho* (ticho v kine), *nohový palec* (palec na nohe), *hračkové zvieratá* (zvieratá na hranie), *protikýchacia injekcia* (injekcia proti kýchaniu), *jednotkový kamión* (kamión s jednotkami), *jablkový život* (život jablka) (porov. Buzássyová, 1980, s. 104).

2.4 Podľa okrajových slovotvorných typov vznikajú okazonializmy: *hugoviny,* t. j. „meniny Aprílového Huga", podľa typu *abrahámoviny* so súčasnou sémantickou aktualizáciou slovotvorného základu; *stekanec,* t. j. stekajúca farba na obrázku; tu je možná analógia s typom *pľuvanec.*

2.5. Štylisticky nápadná je voľba derivátu z menej produktívneho slovotvorného typu. Autor tak tvorí činiteľské deverbatíva s príponou *-ák,* ba i prechyľované tvary: *vyrušovák, opytovák, vykrikovák, čudovák, čudovačka, mudrovák, mudrovačka.*

2.6. Rad príležitostných slov D. Hevier vytvára podľa okazionálnych slovotvorných modelov. V zhode s W. Fleischerom (1988, s. 10) rozlišujeme pojmy slovotvorný typ a slovotvorný model. Typ používame pri analytickom a model pri syntetickoprodukčnom hľadisku.

V texte nachádzame tieto nereprodukovateľné motiváty: *snehojedi* – „tí, čo jedia sneh"; *hapčifón* – „prechladnutý saxofón"; *rýchloskop* – analogicky podľa *mikroskop; Jožov dedko má fujaru trombitu, keď budem veľký, kúpim si fujaru š t y r o m b i t u*; *smiechuliak* – „smiešny snehuliak"; *Acylpyrín by sa mal správne volať b a c i l p y r í n, veď zabíja baciły*!; *Môj sen sa odmyká takto: o d o m y k l i k y. Môj sen sa zamyká takto: z a m y k l i k y.*

V metaforickom kontexte vznikajú okazionálne príslovky: *No viem, ako chutí medveď: utekato, strachovato, bojato a poháňľato, kričato a príšemato.*

2.7. Niektoré okazionalizmy vznikajú na sémantickej báze: V *tlačiarni* sa tlačí veľa ľudí. *Pretekárske auto* je také, ktorému stále preteká olej. Kto nemá zuby, ten je bezzubý, kto nemá oči, ten je *bezočivý.* Kontextová remotivácia známych lexém sa stáva zdrojom komiky.

2.8. V detskej tvorbe D. Heviera sa stretávame i s tzv. kreativitou prvého radu (Leisi, 1990, s. 20–22), keď pohrávaním sa s hláskami vymýšľa nemotivované novotvary. Ex nihilo vznikajúce slová (Leisi, 1990) sú v texte, samozrejme, zábavným prostriedkom. Takéto „samovýplody" sú zastúpené najmä medzi vlastnými menami. *tatko Pikorko, profesor Tingwal, inžinier Pikford, inžinier Fordpik, Džalibalibopo; Keď ste doma celkom sami a tma stojí za dverami, z a b a r a m b a r u m b a r i m b u r u j t e si s nami.*

„Svojvoľnou" slovotvorbou sa vytvárajú i juxtaponované zrazeniny (*čojaviemešteaká, tetka Sedemdesiatsukieňmala).*

2.9. D. Hevier tvorí okazionalizmy i špecifickým kontextovo-imitatívnym spôsobom. Výsledkom kontextovo podmienenej imitatívnej motivácie sú vtipné výrazy, ako *dádcha* (nádcha), *haftomobil* (Hafinov automobil), *vyger* (tiger, ktorému sa vyká), *gypsilon* (ypsilon v gypse), *bruška* (hruška s veľkým bruškom), *tencúľ* (tenký cencúľ), *vo Fajčiarsku žijú samí Fajčiari.*

2.10. Na paronymickom princípe autor modifikuje jestvujúce pomenovania: *...Eskimákom rastie na snehových poliach vlčí e s k i m a k.* Paronymickou modi-

fikáciou vznikajú hravé prešmyčky (*Chcel namaľovať muchotrávku, vyšla mu trávomucha*) a kontaminácie (*človiečik Ktoviečík* – „ktovieaký človiečik").

Na rýmový efekt využíva kontaminované tvary:

Navštevujem čudný kraj: je tam mesiac *Februmáj*. – Tak napríklad tu je on: zaujímavý pštrososlon. Čo je to za čudné zviera? Ty nepoznáš *mačkopiera*? Kto celý svet pochodil, vie, čo je to *hrochodíl*. Pozrite si ešte dnes: v klietke sedí *dikopes*. Toto je čo? To je hračka: obyčajná *kôňrytnačka*...

V básničke Sliepkáč a kohútica (1982) sa stávame svedkami virtuóznej hry s jazykom, pri ktorej zohráva svoju úlohu i slovotvorná motivácia. Je tu „všetko naopak": *Sliepkáč a kohútica chytavky daždili, čižmovi do dediek robky z nich šnúrili. Poplie to riadnili, zmochu to trochali, tak básňo túticku pončíme komaly.*

Ako vyplýva z predchádzajúcich postrehov, expresívne pôsobenie okazionálnych pomenovaní zjavne spôsobujú systémové odchýlky sémantickej, štruktúrnej alebo sémanticko-štruktúrnej povahy (porov. Fleischer, 1969, s. 275). Viaceré výrazy sú nápadné i zvukovo. Všetky individuálne autorské slová navyše obsahujú „nadstavbovú" expresívnu zložku súvisiacu s umeleckým zámerom spisovateľa emotívne a fantazijne pôsobiť na adresáta.

3. Ešte sa krátko pristavíme pri rozprávkových vlastných menách, ktoré sú zaujímavé i zo slovotvorného hľadiska. Niektoré pre autora typické postupy vytvárania proprií sme spomenuli už vyššie (zrazeniny, mená vznikajúce ex nihilo).

Pomenovania rozprávkových postavičiek sa vyznačujú motivačnou priezračnosťou: *oslík Ťapko,* lebo ťapká; *oslík Klopko,* lebo klopká; *Janko Postrácanko*, lebo všetko postráca; *maliar Farbomil; Janko Spanko* v básničke Pri prebúdzaní.

Silnú expresívnu zložku majú personifikované systémové tvary v názvoch členov rozprávkových rodín a v názvoch rozprávkových bytostí podľa príslušnosti k miestu:

Žltý Machúľ išiel s červenou Machuľkou na rande. – Tigrí tatko Bengál, tigria mamka Bengálka, malý tiger Bengálček. – Tatko Ufo, mamina Ufina, synček Ufík; Ufáci, Gramofónci.

Osobné a miestne vlastné mená často vznikajú poprializačnou aktualizáciou výrazu, napr.

...kam odchádzajú všetky hračky detí, ktoré už vyrástli. Do Stratena. – Tma je čierna ríša Nevidno. – krajina Tam, kráľ Búrka, oblačný čarodej Chmárava, zmrzlinár Komútik.

Tento postup býva spojený i so slovotvornou analógiou: *Kam chodia prsty najradšej – Do Nosova, do Vreckova, Zástrčkova, Pusinkova.*

V „službách" rýmu a eufonickosti vôbec fungujú imitatívne propriá: *Prvý gombík: ujko Bombík. Druhý gombík: strýčko Jombík. – Chrobák Drobák.* Zdrojom humoru je imitovanie latinských názvov (*...v kúte skleníka rastie nevídaná vzácna kvetina Voňalis omamnis, ktorá mala náramne silnú vôňu)* a talianskych mien (*cestovateľ Giovanni Trikotíni, Seňoro Domino Reďkovkíno).*

Okazionalizmy D. Heviera plnia v umeleckej literatúre pre deti jedinečnú funkciu jazykovej hry. Poznaním takmer neohraničených možností slovotvorby, a to

v prirodzenej atmosfére hravosti a humoru, sa deti môžu názornejšie a účinnejšie priblížiť k pozitívnemu vzťahu k jazyku. V neposlednom rade je tu i priaznivý vplyv na rozvoj detskej reči.

Analyzovaný materiál nás presvedčia, že individuálne autorské slová na jednej strane rozvíjajú slovotvornú normu, na druhej strane ju zámerne a účelovo prestupujú. V každom prípade sú funkčným obohatením rečovej komunikácie.

Literatúra

BUZÁSSYOVÁ, K.: Ako vznikajú nové slová. Kultúra slova, *10*, 1976, s. 129 – 133.
BUZÁSSYOVÁ, K.: O vzťahu potenciálnych a príležitostných odvodených slov k jazykovej norme. In: Z teórie spisovného jazyka. Bratislava, Veda 1979, s. 124 – 128.
BUZÁSSYOVÁ, K.: Okazionalizmy v slovenskej literatúre. In: Studia Academica Slovaca. 9. Bratislava, Alfa 1980, s. 91 – 108.
FLEISCHER, W.: Stilistische Aspekte der Wortbildung. Deutsch als Fremdsprache, *6*, 1969, s. 273 – 280.
FLEISCHER, W.: Produktivität – Akzeptabilität – Aktivität. Zur Theorie der Wortbildung (im Deutschen). In: Zur Theorie der Wortbildung im Deutschen. Berlin, Akademie – Verlag 1988, s. 8 – 16.
FURDÍK, J.: Slovotvorná analógia a analogická slovotvorba. Jazykovedný časopis, *21*, 1970, s. 54 – 59.
LEISI, E.: Paar und Sprache. 3. vyd. Heidelberg – Wiesbaden, Qelle u. Meyer 1990, s. 20 – 22.
MARTINCOVÁ, O.: Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha, Univerzita Karlova 1983. 160 s.
MOTSCH, W.: Analogie und Regel in der Wortbildung. In: Zur Theorie der Wortbildung im Deutschen. Berlin, Akademie – Verlag 1988, s. 30 – 33.
NĚMEC, I.: Slovotvorný význam a expresivita. Slovo a slovesnost, *33*, 1972, s. 116 – 121.

Excerpovaná literatúra

HEVIER, D.: Vtáci v tanci, 1978; Nevyplazuj jazyk na leva, 1982; Krajina zázračno, 1983; Kam chodia na zimu zmrzlináři, 1984; Trinásť pochodujúcich čajníkov, 1984; Aprílový Hugo, 1985; Kráľ naháňa králika, 1985; Básnička ti pomôže, 1989; Futbal s papučou, 1989; Rozprávky na celý rok, 1989; Nám sa ešte nechce spať, 1990; Rozprávková torta, 1990.

Mira Nábělková

ANKETOVÝ VÝSKUM SPÁJATEĽNOSTI ROVNAKOKOREŇOVÝCH PRÍDAVNÝCH MIEN (II)

V prvej časti článku venovaného anketovému výskumu rovnakokoreňových prídavných mien (Nábělková, 1991) sme sa zamerali na výsledky spájateľnostného testu v adjektívnych skupinách *profesionálny/profesiový/profesijný*, *dovozný/dovozový*, *stolný/stolový*, pri ktorých v jazykovej praxi možno pozorovať istú nejednotnosť, kolísanie v používaní. Vyhodnotenie ankety s odpoveďami vyše 700 respondentov

dalo možnosť načrtnúť obraz o koexistencii daných rovnakokoreňových prídavných mien vo vedomí (vzorky) používateľov jazyka, pričom nám šlo o tento obraz v dvoch podobách – jednak v celom súhrne odpovedí, jednak pri pohľade cez prizmu sociolingvistických parametrov. Vzájomné vzťahy rovnakokoreňových adjektív, mieru ich spájateľnostnej a významovej vyhranenosti, preferovanie jednej či druhej podoby vo všeobecnosti alebo v istých kontextoch, dosiaľ pozorovateľné len v jazykovej praxi, sme tak opreli o ďalší spôsob objektivizácie, ktorý priniesol zaujímavé výsledky. V pokračovaní článku sa zameriame na adjektívne skupiny *autostrádny/autostrádový, operatívny/operačný, pondelkový/pondelňajší a futbalový/futbalistický*, z ktorých každá predstavuje osobitný problém.

V prípade adjektívnej skupiny *autostrádny/autostrádový* ide o adjektíva, z ktorých ani jedno nie je v slovníkoch slovenského jazyka dosiaľ zachytené – Slovník slovenského jazyka (ďalej SSJ) aj Krátky slovník slovenského jazyka (ďalej KSSJ) zachytávajú substantívum *autostráda* bez adjektívnych derivátov. Len Slovník cudzích slov (ďalej SCS) z uvedených adjektív zachytáva podobu *autostrádový*. V lexikálnej kartotéke JÚĽŠ SAV sú obe podoby *autostrádny* aj *autostrádový* bohato doložené ako fungujúce rovnocenne, zámenne v zhodných kontextoch. V ankete sme sledovali odpovede respondentov vo vetách 1. *Zastavili sme sa na AUTOSTRÁD odpočívadle*[1] a 2. *Stavbári odovzdali ďalší AUTOSTRÁD úsek*. Predpokladali sme, že anketové výsledky ukážu neustálenosť v používaní oboch podôb, ktoré vnímame ako variantné. Dalo sa pritom očakávať, že vysoké percento respondentov použije v oboch kontextoch rovnakú adjektívnu podobu, príp. že sa ukáže aj značný počet variantných odpovedí. Absolútne percentuálne hodnoty ukazujú nadpolovičný výskyt podoby *autostrádny* v obidvoch spojeniach, prekvapujúco malé percento respondentov uvádzalo možnosť variantov:

	autostrádny	*autostrádový*	*autostrádny/-ový*
AUTOSTRÁD úsek	52 %	46 %	1,9 %
AUTOSTRÁD odpočívadlo	60,6 %	37 %	2,4 %

Parametrizované hodnoty pri spojení *AUTOSTRÁD odpočívadlo*, v ktorom respondenti v porovnaní s druhým spojením súhrnne výraznejšie favorizovali podobu *autostrádny* (60,6 %), ukazujú, že jednotu tohto preferovania v prospech podoby *autostrádový* pri členení podľa parametra ‚pracovné zaradenie' narúša skupina redaktorov (53,8 % *autostrádový* : 46,2 % *autostrádny*), pri členení na báze parametra ‚vzdelanie' skupina respondentov s vysokoškolským humanitným vzdelaním (51 % : 47,1 % : 1,9 %), pri členení podľa veku skupina respondentov do 14 rokov (66,7 % : 33,3 %). Počet variantných odpovedí nie je veľký, najvyššiu mieru variantnosti

[1] Tak ako v prvej časti článku využívame túto podobu anketového konštruktu na zachytenie spojení substantíva s niektorou z rovnakokoreňových adjektívnych podôb.

v členení podľa vzdelania uvádzajú respondenti s vysokoškolským nehumanitným vzdelaním (7,3 %), v členení podľa veku skupina 51–60-ročných, v členení podľa pracovného zaradenia učitelia (6,5 %) a vedeckí pracovníci (6,3 %). Je zaujímavé, že redaktori, ktorí pri dvojici *stolný/stolový* uvádzali vysoké percento variantov, pri adjektívach *autostrádny/ autostrádový* podľa výsledkov ankety s variantmi nepočítajú. Neznamená to, pravda, jednotnosť názorov v tejto skupine profesionálnych používateľov jazyka. Na rozdiel od iných skupín preferujú síce adjektívum *autostrádový*, utvorené produktívnejším vzťahovým formantom, nie však s výrazným percentuálnym rozdielom (53,8 %–46,2 %) – časť redaktorov tak dáva prednosť jednej, časť druhej adjektívnej podobe, o ich variantnosti vcelku neuvažujú. Učitelia, preferujúci adjektívum *autostrádny* v takmer rovnakom pomere, pripúšťajú aj možnosť variantov (45,8 % : 54,2 % : 6,5 %),

Pri spojení *AUTOSTRÁD úsek* je situácia podobná, pravda, absolútna percentuálna prevaha adjektívnej podoby *autostrádny* je menšia (52 % : 46 % : 1,9 %), čo naznačuje, že obe podoby si skutočne výrazne konkurujú. Ukazujú to aj parametrizované hodnoty, keď napr. pri členení podľa pracovného zaradenia stoja žiaci, vedeckí pracovníci, učitelia, redaktori, úradníci a iní, ktorí preferujú adjektívum *autostrádový*, oproti ostatným, ktorí dávajú prednosť podobe *autostrádny*. Najhomogénnejšie, s najväčšou prevahou adjektíva *autostrádny* (78,6 %) odpovedali roľníci. Najvyššie percento variantov v tomto prípade uvádzali vedeckí pracovníci (9,7 %) a učitelia (6,6 %). Redaktori, ktorí podobne ako v prvom spojení, lenže ešte vyšším percentom preferovali adjektívum *autostrádový* (56 % : 44 %), ani tu variantnosť neuvádzali.

Pri týchto prídavných menách respondenti utvorili 9 konfigurácií ich využitia v obidvoch skúmaných kontextoch. Z tabuľkového zobrazenia (pri priradení adjektívu *autostrádny* hodnoty 1, *autostrádový* 2 a variantom 3) vyplýva, že väčšia časť respondentov v obidvoch kontextoch zvolila to isté adjektívum – najbohatšia skupina respondentov (38,4 %) dala prednosť výlučnému použitiu podoby *autostrádny*, druhá najpočetnejšia skupina (23,8 %) výlučnému použitiu podoby *autostrádový*. Len 1,2 % uviedlo obe adjektíva ako variantné v obidvoch kontextoch. Viac ako 30 % respondentov použilo v každom spojení iné adjektívum, pričom viac (20,2 %) dalo prednosť kombinácii *autostrádový úsek – autostrádne odpočívadlo*:

	1	2	3	4	5	6...
AUTOSTRÁD úsek	1	2	2	1	3	2
AUTOSTRÁD odpočívadlo	1	2	1	2	3	3
	38,4 %	23,8 %	20,2 %	11,7 %	1,2 %	0,8 %

Celkovo možno vo vzťahu k adjektívnej dvojici *autostrádny/autostrádový* konštatovať, že anketový výskum ukázal ich fungovanie ako konkurenčných, neustálených, v podstate variantných prostriedkov s istou frekvenčnou prevahou adjektíva *autostrádny*. Hoci by sme pri takejto neustálenosti predpokladali aj u respondentov

vedomie variantnosti, možnosti použiť v tom istom kontexte jednu či druhú z podôb, v ankete sa to priamo neodrazilo.

Pri ďalšej dvojici prídavných mien nás zaujímala miera predpokladanej významovej diferenciácie. Adjektíva *operatívny/operačný* sa v slovníkoch (SSJ, KSSJ, SCS) zachytávajú zhodne ako významovo čiastočne sa prekrývajúce deriváty: adjektívum *operačný* funguje ako vzťahový derivát substantíva *operácia*, adjektívum *operatívny* sa s ním zhoduje vo svojom prvom, vzťahovom význame, demonštrovanom zhodne spojením *operatívny zákrok* (lek.), a odlišuje sa druhým významom, interpretovaným ako „založený na riadenom postupe", plynulý, pružný, výkonný, pôsobivý. Anketou sme chceli overiť predpoklad, že v súčasnej komunikácii a vo vedomí používateľov jazyka sú obe podoby sémanticky výraznejšie diferencované a ich synonymnosť sa pociťuje menej, ako by to vyplývalo zo slovníkového spracovania. Ak aj pri adjektíve *operatívny* nevylučujeme možnosť jeho fungovania ako vzťahového derivátu k substantívu *operácia*, v súčasnosti je zrejme dominantný jeho význam „týkajúci sa riadeného postupu, založený na riadenom postupe", resp. jeho hodnotiaci význam „pružný, účinný, pôsobivý", v slovníkoch uvádzaný až na druhom mieste. Respondenti mali doplniť adjektíva v piatich vetách: 1. *Vedúci zvolal OPERA poradu*, 2. *Pacient už ležal na OPERA stole*, 3. *Náš postup nebol dosť OPERA*, 4. *Lekár ma objednal na malý OPERA zákrok* a 5. *Vedenie podniku sa rozhodlo pre OPERA zákrok*. Absolútne percentuálne hodnoty potvrdzujú náš predpoklad o vysokej miere a stabilite významovej diferencovanosti obidvoch adjektív – vo všetkých piatich kontextoch dosiahli respondenti takmer stopercentnú zhodu s minimálnym percentom variantnosti:

	operačný	*operatívny*	*operačný/-ívny*
OPERA porada	5,6 %	94 %	0,3 %
OPERA stôl	99,9 %	0,1 %	0 %
OPERA postup	1,7 %	98,0 %	0,3 %
OPERA zákrok[1]	97,6 %	2,4 %	0 %
OPERA zákrok[2]	2,8 %	96,9 %	0,3 %

Parametrizované hodnoty v tejto adjektívnej skupine neukazujú veľké rozdiely v odpovediach skupín respondentov vyčlenených na základe jednotlivých sociolingvistických parametrov, keďže všetky skupiny v konkrétnych kontextoch zhodne vysoko preferovali jednu z adjektívnych podôb. Ako najstabilnejšie sa ukázali spojenia *operačný stôl* a *operatívny postup*, na ktorých sa stopercentne zhodla napr. väčšina skupín vyčlenených na základe parametra ‚pracovné zaradenie' (pri adjektíve *operačný* v spojení *operačný stôl* až 13, pri adjektíve *operatívny* v spojení *operatívny postup* 9 zo 14 skupín). Z piatich testových spojení najmenej jednoznačne (hoci v porovnaní s inými adjektívnymi skupinami tiež s veľkou prevahou jednej z podôb) vyznelo spojenie *OPERA porada* (94 % *operatívna* : 5,6 % *operačná*). V rámci skupín vyčlenených na základe parametra ‚pracovné zaradenie' bola prevaha adjek-

tíva *operatívny* v tomto spojení najnižšia u učňov ("len" 78,1 % *operatívna* : 21,9 % *operačná*) a v skupine kultúrnych pracovníkov (84,2 % *operatívna* : 15,8 % *operačná*). Spojenia *OPERA zákrok*[1] a *OPERA zákrok*[2] sa vo vedomí respondentov ukázali diferencované. Hoci podľa slovníkového spracovania by sme v kontexte *Lekár ma objednal na malý OPERA zákrok* mohli očakávať výskyt oboch (konkurenčných) podôb, príp. vedomie variantnosti, adjektívum *operačný* tu v pomere k adjektívu *operatívny* dosiahlo temer absolútnu prevahu (97,6 % : 2,4 %) bez akýchkoľvek variantov. Vzhľadom na to, čo sa povedalo, je zaujímavé, hoci vari prirodzené, že najvyššie percento adjektíva *operatívny* v tomto spojení a kontexte (8,8 %) uviedli profesionálni používatelia jazyka v skupine ‚redakcia' vyčlenenej na základe parametra ‚pracovisko'. Stopercentne sa na adjektíve *operačný* v tomto kontexte v skupinách vyčlenených na základe parametra ‚pracovné zaradenie' zhodli žiaci, vedeckí pracovníci, učitelia a pomerne bohatá skupina iní.

Pri dvojici adjektív *operačný/operatívny* utvorili respondenti 18 konfigurácií odpovedí, no aj pri takom pomerne veľkom počte konfigurácií prvú, najpočetnejšiu z nich volilo vysoké percento respondentov (až 88,1 %), iné konfigurácie zastupuje len veľmi malé percento (v tabuľke prídavnému menu *operačný* zodpovedá číslica 1, prídavnému menu *operatívny* číslica 2):

	1	2	3	4	5	6...
OPERA porada	2	1	2	2	2	1
OPERA stôl	1	1	1	1	1	1
OPERA postup	2	2	2	2	1	1
OPERA zákrok[1]	1	1	1	2	1	1
OPERA zákrok[2]	2	2	1	2	2	1
	88,1 %	3,4 %	1,6 %	1,2 %	0,5 %	0,4 %

Pri dvojici adjektív *operačný/operatívny* možno na základe výsledkov testu konštatovať, že pri výbere adjektívnych podôb do jednotlivých spojení sa u respondentov prejavilo vedomie ich významovej diferencovanosti. Potvrdil sa (aj ked počítame s istým disimilačným efektom testových otázok) náš východiskový predpoklad, že pri adjektíve *operatívny* nie je v súčasnosti jeho tradičný prvý význam „vzťahujúci sa na operáciu" vo vedomí používateľov na prvom mieste.

Dosiaľ sme sa zameriavali na skupiny rovnakokoreňových adjektív, z ktorých každá predstavuje „individualizované" zoskupenie s vlastným pomerom síl a kryštalizáciou vzťahov. Pri nasledujúcej adjektívnej dvojici *pondelkový/pondelňajší* sme sa pokúsili získať obraz o tom, ako sa vo vedomí respondentov ukladá vzťah členov dvojíc časových adjektív odvodených od pomenovaní dní v týždni. Pri tomto type adjektív v rovine teoretickej reflexie jestvujú rozdielne názory, či ide o adjektíva významovo diferencované, alebo o varianty (porov. napr. Horecký, 1963; Ružička, 1963). Pri významovej diferencovanosti má ísť o rozdiel v časovej lokalizovanosti, parafrázovateľný ako *pondelkový* – „odohrávajúci sa v (každý) pondelok, týkajúci sa pondelka", *pondelňajší* – „ktorý sa odohral minulý (tento) pondelok, týkajúci sa

minulého pondelka". Na analogický významový rozdiel pri adjektívach *ranný/raňajší* upozornila E. Krošláková (1973, s. 122–123), interpretujúc význam adjektíva *ranný* ako „vyskytujúci sa, prebiehajúci ráno" a význam adjektíva *raňajší* v porovnaní s ním ako zúžený, špecifikovaný, odrážajúci vzťah ku konkrétnemu časovému úseku (*ranné správy* – „vysielané každé ráno" / *raňajšie správy* – „vysielané dnes ráno").

Pri adjektívach odvodených od dní v týždni a pri adjektívach *ranný/raňajší* SSJ ani KSSJ významové rozdiely nezachytávajú, jazyková prax nie je jednoznačná. Preto nás veľmi zaujímali odpovede značného počtu respondentov v priezračných diagnostických kontextoch. Respondenti mali doplniť adjektíva do viet 1. *Zvykli sme si na pravidelné* PONDEL *stretnutia* a 2. *V PONDEL správach preletela zvesť o novej ekologickej katastrofe*. Významová diferencovanosť daných adjektívnych podôb, ktorej by mali zodpovedať spojenia *pondelkové stretnutia – pondelňajšie správy*, sa vo výsledku ankety výraznejšie neprejavila. V obidvoch spojeniach s asi 20percentným rozdielom prevažovala podoba *pondelňajší*, pomerne veľa respondentov uvažovalo o možnosti variantov:

	pondelkový	*pondelňajší*	*-ový/-ňajší*
PONDEL stretnutia	34 %	54,9 %	11,1 %
PONDEL správy	34,9 %	57,6 %	7,4 %

Parametrizované hodnoty pri tejto dvojici adjektív ukazujú rozdiely v hodnoteniach jednotlivých skupín respondentov. Spomedzi všetkých skupín len skupina respondentov s učňovským vzdelaním (vyčlenená na základe parametra ‚vzdelanie') a učňov (vyčlenená na základe parametra ‚pracovné zaradenie') pri spojení *PONDEL stretnutia* dala prednosť adjektívu *pondelkový* (pravda, nevysokým rozdielom 52 % : 46 %) a pri spojení *PONDEL správy* adjektívu *pondelňajší* (v pomere 60,6 % : 39,4 %), teda len táto skupina vlastne ako celok potvrdila sledovaný významový rozdiel daných adjektívnych podôb. Ostatné skupiny s výnimkou respondentov do 14 rokov (ktorí pri obidvoch spojeniach uprednostnili adjektívum *pondelkový*) v spojení *PONDEL stretnutia*, ako aj *PONDEL správy* dali prednosť adjektívu *pondelňajší*. Relatívne značný počet respondentov uvažoval o možnosti použiť v daných spojeniach obidve adjektívne podoby – v tejto adjektívnej skupine respondenti uviedli v rámci ankety vôbec najvyššie percento variantov. V neparametrizovanej, absolútej hodnote počítalo s variantmi pri spojení *POND správy* 7,4 %, pri spojení *POND stretnutia* 11,1 %. Pravda, cez prizmu sociolingvistických parametrov sú tieto hodnoty v jednotlivých skupinách značne diferencované. Pri členení podľa veku najvyššie percento variantov uviedli 41–50-roční (pri spojení *POND stretnutia* 14,3 %, *POND správy* 10,3 %) a 25–30-roční (*POND stretnutia* 13,9 %, *POND správy* 10 %). Respondenti pod 14 a nad 61 rokov varianty neuvádzali. Pri členení podľa vzdelania najvyššie percento variantov uviedli respondenti s vysokoškolským nehumanitným vzdelaním (*POND stretnutia* 20,4 %, *POND správy* 14,6 %), najnižšie percento uviedli respondenti s učňovským vzdelaním – v obidvoch spojeniach

2 % variantov. Pri členení podľa parametra ‚pracovné zaradenie' sa vo vzťahu k variantom postoje ešte viac diferencovali: pri spojení *POND stretnutia* uviedli najvyššie percento variantov vedeckí pracovníci (až 34,4 %, čo je vôbec najvyššie percento variantov v rámci celej ankety), ďalej učitelia (19,7 %) a stredoškoláci (12,8 %); na opačnom póle boli žiaci a roľníci, ktorí s variantnosťou nepočítali. Pri spojení *POND správy* najvyššie percento variantov uviedli rovnako vedeckí pracovníci (28,1 %), ďalej učitelia (15,8 %) a stredoškoláci (10 %); žiaci, učni a roľníci varianty neuviedli. Pomerne nízke percento variantov uviedli redaktori (3,7 %).

Pri adjektívach *pondelkový/pondelňajší* nás zaujímalo aj porovnanie výsledkov ankety s nárečovým rozložením sledovaných adjektívnych podôb. Doterajšie nárečové opisy do istej miery poskytujú prehľad o fungovaní časových adjektív s konkrétnym formantom na území Slovenska – Atlas slovenského jazyka III. Tvorenie slov (ďalej ASJ) zachytáva rozloženie podôb *nedeľný/nedeľňajší* v 328 bodoch (Buffa, 1978), pravda, ani ASJ, ani iné nám známe dialektologické monografie nehovoria nič o významovom vzťahu týchto dvoch adjektív. Predpoklad na významové diferencie jestvuje v prípadoch koexistencie obidvoch podôb v tej istej lokalite – takúto situáciu zachytáva ASJ z 328 opísaných bodov len v 10 prípadoch. Pokiaľ ide o územné rozloženie jednotlivých podôb, územím Slovenska v tomto ohľade nevedú zrejmé izoglosy. Podoba s formantom *-ňajší* sa vyskytuje a vcelku prevažuje vo všetkých regiónoch Slovenska, podoba s formantom *-ný* (ide o adjektívum *nedeľný*) sa hustejšie vyskytuje na západnom Slovensku, čiastočne na strednom a severovýchodnom Slovensku. Ak (s istou rezervou) predpokladáme analogické rozloženie adjektív *pondelkový/pondelňajší*, výsledok ankety s celkovou prevahou adjektívnej podoby *pondelňajší* potom zodpovedá jeho celkovej prevahe v nárečovom rozvrstvení. Pravda, v odpovediach skupín respondentov pochádzajúcich z jednotlivých oblastí Slovenska nachádzame obraz odlišný od atlasového spracovania: ak napr. pri spojení *PONDEL správy* najvyššie percentuálne zastúpenie adjektíva *pondelkový* uvádzali respondenti Východoslovenského kraja (43,3 % *pondelkový* : 49,6 % *pondelňajší* : 7,1 % varianty), u respondentov Západoslovenského kraja daný pomer predstavoval 34,3 % : 58,9 % : 6,7 % a u respondentov Stredoslovenského kraja 31,3 % : 60,2 % : 8,3 %. Hlbšia interpretácia vzťahu nárečového rozvrstvenia skúmaných podôb a výsledkov našej ankety by predpokladala nárečový výskum zameraný na ich významové vzťahy.

Pri tejto adjektívnej dvojici respondenti utvorili 9 konfigurácií, pričom sa na prvom mieste s 50,4 % umiestnila konfigurácia s využitím adjektíva *pondelňajší* v obidvoch spojeniach, na druhom mieste (18,7 %) konfigurácia s adjektívom *pondelkový* v obidvoch spojeniach, takmer 10 % respondentov označilo dané adjektívne podoby za variantné, rovnako použiteľné v oboch kontextoch. Konfiguráciu *pondelkové stretnutia – pondelňajšie správy*, zodpovedajúcu predpokladaným významovým rozdielom, uviedlo 14,6% respondentov (v tabuľke zodpovedá adjektívu *pondelkový* číslica 1, *pondelňajší* 2 a variantom 3):

	1	2	3	4	5	6...
PONDEL stretnutia	2	1	1	3	2	3
PONDEL správy	2	1	2	3	1	2
	50,4 %	18,7 %	14,6 %	9,4 %	3,8 %	1,2 %

O adjektívnej dvojici *pondelkový/pondelňajší* vcelku možno povedať, že anketový test napriek istým našim očakávaniam nepotvrdil širšie vnímanú významovú diferencovanosť týchto adjektív. V ich vzájomnom vzťahu vo vedomí respondentov celkovo značne prevažuje adjektívum *pondelňajší* (až polovica respondentov použila výhradne túto podobu v oboch kontextoch). Počet respondentov, ktorí si, súdiac podľa odpovedí, uvedomujú predpokladaný významový rozdiel, je aj v porovnaní s tými, čo v obidvoch kontextoch využili výhradne adjektívum *pondelkový*, menší. Na druhej strane však prevyšuje počet tých, ktorí tieto adjektívne podoby vnímajú ako variantné, pričom sme už konštatovali, že percento variantov je v tejto adjektívnej skupine v porovnaní s inými vysoké. Možno konštatovať, že vzťah adjektív *pondelkový/pondelňajší* sa vo vedomí respondentov odráža dosť nejednotne.

Ako poslednú zo skupín rovnakokoreňových adjektív sme do anketového výskumu spájateľnosti zaradili dvojicu *futbalový/futbalistický*. Na rozdiel od predchádzajúcich skupín, ktoré tvorili rovnakokoreňové adjektíva na tom istom derivačnom stupni, odvodené pomocou rozličných formantov, adjektíva *futbalový/futbalistický* predstavujú deriváty na rozličných stupňoch derivačného reťazca:

futbal – *futbalový*
|
futbalista – *futbalistický*

V ankete tieto adjektíva zastupovali sféru potenciálnej konkurencie, kde adjektíva na rozličných derivačných stupňoch pri pomenúvaní istej konkrétnej skutočnosti vstupujú, resp. môžu vstupovať do spojení s tým istým substantívom, podávajúc tak pri rozdielnych motivačných vzťahoch rozdielne jazykové stvárnenie skutočnosti. Medzi adjektívom a substantívom sa konštituujú rozdielne sémantické vzťahy; napr. na pomenovanie dresu, ktorý nosí futbalista, resp. ktorý sa nosí pri futbale, možno teoreticky rovnako dobre využiť tak adjektívum *futbalistický* – „dres futbalistu, dres pre futbalistu/futbalistov", ako aj adjektívum *futbalový* – „dres na futbal". V jazykovej praxi sa na pomenovanie tohto dresu v športovej oblasti ustálilo spojenie *futbalový dres*. V Dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny sme tomuto javu venovali pozornosť (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1991, s. 178) a formulovali sme predpoklad, že hoci spojenie *futbalistický dres* je teoreticky možné a logicky prijateľné, výber adjektíva *futbalový* už v tomto prípade ovplyvňuje norma lexikálnej spájateľnosti. Anketový výskum sme využili na overenie tohto predpokladu, ako aj na ozrejmenie vedomia distribúcie adjektív *futbalový/futbalistický* v iných spojeniach. Treba ešte povedať, že funkčné zaťaženie obidvoch adjektív je v jazyko-

vej praxi nerovnaké, adjektívum *futbalistický* je zriedkavé – v lexikálnej kartotéke JÚĽŠ SAV nie je vôbec doložené, a hoci ho ako systémový derivát od substantíva *futbalista* SSJ aj SCS zachytávajú, KSSJ ho neuvádza.

Respondenti mali v teste doplniť niektorú z adjektívnych podôb do viet 1. *Chlapci dostali nové FUTBAL dresy*, 2. *Hovorilo sa o ňom ako o budúcej FUTBAL hviezde Bratislavy* a 3. *Nadobudol čudné FUTBAL maniere*. Ukázalo sa, že z uvedených spojení respondenti najjednotnejšie vnímali spojenie *futbalová hviezda* s predpokladanou interpretáciou „hviezda futbalu, hviezda vo futbale" (až 95,8 %). Hoci sa spojenie *futbalový dres* v porovnaní s predchádzajúcim spojením a aj s naším predpokladom ukázalo vo vedomí respondentov menej pevne zakotvené, v porovnaní so spojením *futbalistický dres* tiež dosiahlo dvojtretinovú väčšinu. Skoro polovičné rozštiepenie názorov a teda pomerne vysoké zastúpenie adjektíva *futbalistický* sa prejavilo pri spojení *FUTBAL maniere*. Pri všetkých troch spojeniach respondenti uviedli nepatrné percento variantov:

	futbalový	*futbalistický*	*-ový/-istický*
FUTBAL dres	77,2 %	22,1 %	0,5 %
FUTBAL hviezda	95,8 %	3,6 %	0,3 %
FUTBAL maniere	50,5 %	48,7 %	0,5 %

Parametrizovanými hodnotami sú jednotlivé spojenia charakterizované rozdielne. Pri spojení *FUTBAL dres* vo všetkých skupinách členených na základe rozličných parametrov vysoko prevažuje adjektívum *futbalový*, predsa však možno pozorovať isté percentuálne rozdiely. Pri členení podľa veku najvyššie percento adjektíva *futbalový* uviedli 51–60-roční respondenti (92,5 % – to je vôbec najhomogénnejšia skupina pri tomto spojení), najnižšie percento adjektíva *futbalový* bolo u respondentov do 14 rokov (66,7 %). Pri tomto spojení nás zaujímalo, či sa vo výbere adjektíva neodrazí aj príslušnosť k istému pohlaviu pri predpoklade, že muži majú k futbalu bližšie ako ženy a že v tom prípade by muži mohli lepšie ovládať predpokladanú spájateľnostnú normu a výraznejšie preferovať podobu *futbalový*. Tento predpoklad sa do istej (ale naozaj len do istej) miery potvrdil – pomer adjektív *futbalový* : *futbalistický* v spojení *FUTBAL dres* bol u mužov 81,5 % : 17,6 %, u žien 74,6 % : 24,9 %. Pri členení podľa pracovného zaradenia adjektívum *futbalový* v spojení *FUTBAL dres* najvyšším percentom (nad 85 %) uprednostnili stredoškolskí študenti, roľníci a technici (aj inak sa jeho hodnoty pohybujú okolo 70–80 %); najvyššie percento adjektíva *futbalistický* v tomto spojení uviedli žiaci (44,4 %), redaktori (33,3 %), úradníci (27,6 %) a vedeckí pracovníci (24,2 %). Varianty jednotlivé skupiny respondentov skoro neuvádzali.

Pri spojení *FUTBAL hviezda*, ktoré sa v porovnaní so spojením *FUTBAL dres* ukázalo ako stabilnejšie, nevystúpili veľké rozdiely v hodnotení jednotlivých skupín respondentov. V podstate všetky skupiny vysoko favorizovali adjektívum *futbalový*, stopercentne sa na ňom pri členení na základe parametra ‚pracovné zaradenie'

zjednotili roľníci, kultúrni a vedeckí pracovníci, redaktori a učitelia. Respondenti uvádzali nepatrné percento variantov.

Pri spojení *FUTBAL maniere*, pri ktorom sa pomer absolútnych hodnôt ukázal dosť vyrovnaný (50,5 % *futbalové* : 48,7 % *futbalistické*), respondenti v jednotlivých skupinách dávali prednosť rozdielnym adjektívam. Pri členení podľa veku stoja respondenti vo veku 25–30, 31–40 a nad 61 rokov, uprednostňujúci adjektívum *futbalistický*, oproti ostatným skupinám respondentov, uprednostňujúcim adjektívum *futbalový*. Pri členení podľa pohlavia muži dali prednosť adjektívu *futbalový* (57,2 % *futbalové* : 41,9 % *futbalistické*), ženy v podobnom pomere uprednostnili adjektívum *futbalistický* (44,2 % *futbalové* : 55 % *futbalistické*). Pri členení podľa vzdelania stoja vysokoškolsky vzdelaní respondenti, uprednostňujúci adjektívum *futbalistický* (respondenti s humanitným vzdelaním percentuálnou hodnotou 60,4 %, s nehumanitným 55,1 %), oproti ostatným skupinám s prevahou adjektíva *futbalový* (najvyššiu hodnotu 69,4 % uviedli učni). Podľa pracovného zaradenia preferovali adjektívum *futbalistický* stredoškolskí a vysokoškolskí študenti, vedeckí pracovníci, redaktori, učitelia a úradníci (najvyššiu percentuálnu hodnotu 70,4 % tu uviedli redaktori a 63,6 % vedeckí pracovníci). Ostatné skupiny dali prednosť adjektívu *futbalový* (s najvyššou percentuálnou hodnotou 77,8 % žiaci a 71,9 % učni). Najvyššie percento variantov (2,6 %) uviedli stredoškolskí študenti, 2,1 % riadiaci pracovníci.

Pri tejto adjektívnej dvojici respondenti utvorili spolu 10 konfigurácií, pričom najviac, skoro 40 % respondentov použilo vo všetkých troch spojeniach adjektívum *futbalový*, o niečo menší, ale vždy ešte tretinový počet respondentov zvolil konfiguráciu s adjektívom *futbalistický* v spojení *futbalistické maniere*, 13,2 % respondentov si zvolilo konfiguráciu s prevahou adjektíva *futbalistický* (v tabuľke adjektívu *futbalový* zodpovedá číslica 1 a adjektívu *futbalistický* číslica 2):

	1	2	3	4	5	6...
FUTBAL dres	1	1	2	2	1	1
FUTBAL hviezda	1	1	1	1	2	2
FUTBAL maniere	1	2	2	1	1	2
	39,5 %	33,4 %	13,2 %	8,6 %	2 %	1,4 %

Vo vzťahu k adjektívam *futbalový/futbalistický* sa ukazuje, že pri celkovej prevahe adjektíva *futbalový* značná časť respondentov v jednotlivých spojeniach uprednostňuje rozdielny typ motivácie, pričom adjektívum *futbalistický* vnímajú ako menej okrajové, než by sa podľa jeho doterajšej doloženosti dalo očakávať.

Záver. Opísaný anketový výskum spájateľnosti rovnakokoreňových prídavných mien bol prvým pokusom takouto formou overiť vnímanie vzťahov potenciálne konkurenčných prídavných mien na úrovni jazykového vedomia istého súboru individuálnych jazykových osobností. Potreba takýchto výskumov sa ukázala pri opise dynamiky slovnej zásoby súčasnej slovenčiny a poukázali sme na ňu už skôr (Nábělková, 1990). Nešlo pritom ani tak o odpoveď na otázku, ako jednotlivé skupiny

rovnakokoreňových adjektív fungujú v jazykovej praxi, ako skôr o vzrušujúci pohľad do aktívneho vedomia používateľov jazyka. Pravda, bolo by iste nerozumné nevidieť medzi týmito javmi úzku súvislosť. Podať isté sumárne zovšeobecnenia nie je jednoduché – každú zo skupín sledovaných rovnakokoreňových adjektív charakterizujú špecifické vzťahy, ktoré sa odrážajú v reakciách jednotlivých skupín respondentov bez toho, že by poskytovali možnosť priamočiaro súhrnne hodnotiť či vystihnúť jazykové vedomie jednotlivých skupín nositeľov jazyka vo vzťahu ku skúmanej problematike. Obmedzíme sa preto len na niekoľko všeobecnejších poznámok.

Jednou z otázok, ktoré sme naším výskumom sledovali, bolo individuálne vedomie variantnosti/nevariantnosti skúmaných rovnakokoreňových adjektív u jednotlivých respondentov, resp. skupín respondentov. Ukazuje sa, že vo vzťahu k používateľovi jazyka a jeho individuálnemu vedomiu možno uvažovať vlastne o troch typoch variantnosti, ktoré sa spolupodieľajú na celkovom zámennom, konkurenčnom fungovaní istých adjektívnych podôb v jazykovej praxi. Na prvom mieste ide o individuálnu uvedomenú variantnosť, ktorá sa v anketovom teste prejavuje v explicitnom uvedení viacerých adjektívnych podôb v tom istom spojení a kontexte (to sú prípady, kde sme uvádzali percentá variantov). Pri tomto type variantnosti ešte možno uvažovať o pohybe individuálneho vedomia v rozmedzí dvoch krajných polôh istota – neistota (t. j. používateľ jazyka buď si je vedomý, istý, že si v konkrétnej pomenúvacej situácii môže vybrať z viacerých rovnako adekvátnych podôb, alebo si nie je istý a v neistote, ktorej z podôb dať prednosť, uvedie radšej obidve). Na druhom mieste spomenieme neuvedomenú individuálnu variantnosť, o ktorej možno uvažovať vtedy, keď respondent síce explicitne neuvedie varianty v tom istom spojení, ale v rozličných spojeniach použije rozdielne adjektívne podoby, pričom nejde o významové alebo spájateľnostné diferencie, ale len o odraz toho, že vo vedomí respondenta obidve podoby fungujú paralelne, s možnosťou použiť ktorúkoľvek z nich. (Takej situácii iste zodpovedá časť výsledkov ankety. Pri využitej metóde otázok, ktorá zohľadňovala, že nejde o špecializovanú anketu na výskum spájateľnosti, ale len o časť širšie koncipovanej ankety – porov. Šikra, 1991 – však nemáme spoľahlivé kritérium na odlíšenie individuálnej neuvedomenej variantnosti od prípadov, keď respondenti pripisujú jednotlivým adjektívnym derivátom rozličné významy alebo spájateľnostné rozdiely.) Tretí typ variantnosti predstavujú prípady, keď individuálni nositelia jazyka majú síce v konkrétnych prípadoch interiorizovanú jednu z potenciálne variantných podôb, ale rozličné časti používateľov jazyka sa líšia v tom, ktorú.

Z charakteru jazykovej praxe, ktorá núti použiť v každej konkrétnej situácii len jednu z variantných podôb, vyplýva, že individuálnu uvedomenú variantnosť rovnakokoreňových adjektív, podobne ako aj iných variantov, možno odhaliť len v experimentálnych podmienkach jazykovej reflexie (napr. anketou), príp. v zriedkavých prípadoch textovej metajazykovej reflexie. Inak v jazykovej praxi buď nadobúda podobu individuálnej neuvedomenej variantnosti v prípade, že konkrétny používateľ jazyka s vedomím variantnosti prostriedkov používa tieto prostriedky promiskue (raz jeden, raz druhý), alebo celkom stráca charakter individuálnej variantnosti, ak

KROŠLÁKOVÁ, E.: Rozlišujme prídavné mená *ranný* a *raňajší*. Kultúra slova, 7, 1973, s. 122–123.
NÁBĚLKOVÁ, M.: Anketový výskum spájateľnosti rovnakokoreňových prídavných mien. Slovenská reč, *56*, 1991, s. 276–287.
NÁBĚLKOVÁ, M.: K niektorým aspektom expanzie vzťahových adjektív v súčasnej slovenčine. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Zostavil J. Bosák. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1990, s. 62–68.
Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959–1968. 6 zv.
ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 943 s.
ŠIKRA, J.: Sociolingvistický výskum jazykového vedomia. Slovenská reč, *56*, 1991, s. 257–262.

A. Jarošová

KORPUS TEXTOV SLOVENSKÉHO JAZYKA

Korpusom sa v lingvistike rozumie súbor textov uložených v počítačových médiách. Súčasťou korpusu je súbor programov spracúvajúcich textovú informáciu do podoby vhodnej na dosiahnutie stanoveného cieľa. Ak ide o korpus, ktorý je súčasťou lexikografického projektu, výslednou podobou môžu byť frekvenčné zoznamy slov a konkordancie typu KWIC (key word in context).

So zreteľom na stupeň štruktúrovanosti je možné okrem korpusu uvažovať o ďalších dvoch súboroch textov: 1. o počítačovom archíve ako nekoordinovanej kolekcii elektronických textov, 2. o počítačovej knižnici, ktorá predstavuje kolekciu textov usporiadaných podľa určitých systemizačných konvencií, ale bez selektívnych obmedzení (Atkins – Clear – Ostler, 1991, s. 1).

Na rozdiel od uvedených dvoch súborov korpus by mal spĺňať určité vopred stanovené kvalitatívne a kvantitatívne parametre (ktoré sa v priebehu jeho tvorby korigujú) a mal by byť projektovaný s určitým cieľom.

Pri budovaní korpusu je potrebné vychádzať z koncepcie, ktorá berie do úvahy viaceré prvky konkrétnej jazykovej situácie (jestvujúce útvary národného jazyka a ich komunikačné funkcie), jazykovednej situácie (stav lexikálnej kartotéky, jestvovanie iných korpusov, úroveň lexikografického spracovania slovnej zásoby a gramatickej roviny daného jazyka) a na neposlednom mieste finančné a personálne možnosti pracoviska.

Získavanie materiálu pre budúci korpus v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV a jeho katalogizácia bude v prvej etape pripomínať budovanie archívu elektronických textov. Napriek tomu, že korpus je teoreticky vyriešený, nie je ešte presne zmapovaná situácia v tlačiarňach, v súkromných vydavateľstvách, v redakciách denníkov, v orgánoch verejnej správy, od ktorých treba získať texty z oblasti žánrov administratívneho štýlu. V prvej etape treba nadviazať kontakty s vydavateľskými

subjektmi a tlačiarňami, zistiť, akou technikou disponujú, či sú ochotní pri budovaní korpusu spolupracovať a za akých podmienok. Aj táto etapa budovania korpusu je časovo a organizačne pomerne náročná. Predpokladáme, že už v priebehu rekognoskácie polygrafického terénu a začiatočného zhromažďovania textov na počítačových nosičoch sa podarí získať určitý obraz o tom, ktoré typy textov sú k dispozícii a ktoré bude potrebné uložiť do pamäti pomocou optického čítacieho zariadenia. Transponovanie textov pomocou skanera je spojené s radom technických ťažkostí, spôsobených najmä grafickým systémom slovenčiny, kvalitou tlače a papiera. Nazdávame sa, že tieto ťažkosti nepredstavujú neprekonateľnú prekážku.

Tretím kanálom, ktorým sa môžu texty dostať do korpusu, je priame prepisovanie pomocou klávesnice. Tento spôsob je finančne a časovo náročný, ale nie je možné ho úplne vylúčiť ani v prípade plánovaného korpusu, hoci tento spôsob prepisu by mal byť percentuálne čo najmenší.

Text v korpuse by mal mať zabudované kódy, ktoré by formou anotácie signalizovali niektoré grafické a obsahové charakteristiky pôvodného textu. Odborníci v oblasti textových korpusov pozitívne hodnotia fakt, že v ostatnom čase sa objavujú štúdie (v podobe návrhov a odporúčaní), zaoberajúce sa kódovaním počítačových textov. Za vhodnú kódovaciu schému sa v odborných kruhoch začína považovať odporúčanie vydané skupinou TEI (Text Encoding Initiative). Táto schéma je rozšírením jazyka SGML (Standard Generalized Mark-up Language) pre automatizované formátovanie textov. V strojovom fonde ruského jazyka sa používajú formáty FOLIS (Format dľa peredači i ispoľzovanija lingvističeskich istočnikov) a FOLIT (Format obmena leksikoj i tekstami), ktoré sú špecifickými programovými komponentmi celého integrálneho systému zloženého z databázy (textovej a slovníkovej), systému riadenia databázy a funkčných programov. Obidva formáty sa vyznačujú pomerne vysokým stupňom podrobnosti (Andrjuščenko, 1989). V prípade nášho korpusu uvažujeme o jednoduchom textovom formáte, koncipovanom tak, aby sa dal previesť na SGML.

Korpus textov slovenského jazyka bude špecifický z hľadiska zastúpenia realizačných podôb jazykového prejavu na osi písaný text – hovorený text, pretože bude zameraný len na publikované texty. Dichotómia hovorenosť – písanosť, ktorá nie je z hľadiska štylistiky prvoradá (Mistrík, 1985, s. 421), sa pri projektovaní korpusu ukazuje ako rozhodujúca. Spontánna reč má v porovnaní s písaným prejavom menej prehľadnú tektoniku a špecifickú syntax. Pri textoch zapísaných na základe zvukového záznamu je potrebné použiť dodatočné grafické prostriedky. V týchto záznamoch treba zachytiť striedanie hovoriacich osôb, neštandardnú výslovnosť a prízvuk, rozličné pazvuky, prerušenia, špecifiká hovorenej syntaxe, v ktorej sú nezreteľne odčlenené vetné celky označované v písanej podobe interpunkčnými znamienkami. Vyhotovenie zápisu zvukového záznamu a jeho následné zapísanie do pamäti počítača je časovo a finančne náročné. Korpus hovorených prejavov je priemerne 10-krát drahší ako korpus písaných textov. Napriek tomu je potrebné uvažovať aj o budovaní korpusu hovorenej slovenčiny, pretože v opačnom prípade budeme mať určitý prehľad o tom, aké texty produkuje publikačne činná časť populácie, ale

nebudeme mať štatisticky relevantnú vzorku jazykovej produkcie bežného nositeľa jazyka. Tvorcovia publikovaných textov si uvedomujú, že nimi produkované texty musia vzhľadom na svoju funkciu spĺňať rad parametrov. V prvom rade parameter spisovnosti. Pravda, aj v sfére verejnej komunikácie je podsféra (film, divadlo, beletria), v ktorej sa pri splnení hľadiska funkčnosti môžu použiť aj nespisovné prostriedky (Bosák, 1990).

Korpus vytvorený z publikovaných textov skoro vôbec nezachytí prvky slangu používané v profesijných, generačných a záujmových kolektívoch a napokon ani viaceré lexikálne jednotky charakteristické pre bežnú hovorenú komunikáciu. Sociolingvistický výskum v Jazykovednom ústave, ktorý sa okrem iného orientuje na monitorovanie 60 vytypovaných variantných prostriedkov, by časom mohol preorientovať svoju pozornosť (v spolupráci s katedrami slovenského jazyka) na mapovanie sféry regionálneho, skupinového a rodinného dorozumievania a začať postupne budovať archív rečových komunikátov. Tento archív by vytvoril základňu na budovanie automatizovaného korpusu hovorenej slovenčiny. Nazdávame sa, že takto chápaný výskum jazykovej situácie posunie naše znalosti o nej na kvalitatívne vyšší stupeň.

Nakrátko sa pristavíme pri kvantitatívnych parametroch korpusu. Prvý korpus, ktorý sa začal budovať v Amerike začiatkom 60. rokov (Brown corpus), obsahoval 1 milión slov (Francis, 1983), American Heritage Intermediate Corpus z konca 60. a začiatku 70. rokov obsahoval už 5 miliónov slov. Najznámejší, birminghamský korpus, na základe ktorého bol vytvorený najmodernejší výkladový slovník angličtiny Collins COBUILD (1987), obsahuje 7,3 milióna slov. V neskorších rokoch sa predstava o optimálnej veľkosti korpusu posunula k 20 miliónom slov a v poslednom období vzniká konsenzus, že až 100 miliónov slov predstavuje objem, ktorý je schopný relatívne dobre obsiahnuť slovnú zásobu jazyka a poskytnúť dostatočný počet kontextov pre každé slovo. Tvorcovia slovníka Collins COBUILD stanovili, že pre potreby jednozväzkového slovníka obsahujúceho asi 70 000 heslových slov potrebujú aspoň šesťmiliónový korpus (Looking Up, 1987). Korpusy menšieho objemu môžu poskytnúť materiál na frekvenčné a syntaktické analýzy, ale sú nedostačujúce na lexikologický výskum. Prvých najfrekventovanejších 100 slov vyčerpáva priemerne 56,13 % textu (Mistrík, 1969, s. 94) a jadro slovnej zásoby, t. j. 2 600 slov, zaberá vo všetkých textoch viac ako 90 % (Mistrík, 1969, s. 113). O kontexty na tieto slová nebude v korpuse núdza. Pri používateľských výstupoch v podobe konkordancií je možné pomocou programu určovať počet spojení s daným slovom, ktoré si chceme prezrieť. To znamená, že aj keď sa určité slovo nachádza v korpuse stotisíckrát, tak na výstupe sa ukáže len žiadaný počet kontextov, napr. 200. Korpus sa preto musí s ohľadom na stanovené ciele (napr. veľkosť projektovaného slovníka) orientovať na zachytenie málo frekventovaných slov a poskytnúť aj pre ne dostatočný počet kontextov; napr. v korpuse obsahujúcom 1 milión anglických slov je pomer lexémy a výskytu slova v texte 1:20 (Francis, 1983, s. 341). Podobný pomer platí aj pre slovenčinu, ak vychádzame z údajov uvedených v Mistríkovej knihe Frekvencia slov v slovenčine (1969, s. 36). Pre päťmiliónový korpus je tento pomer 1:57, to značí, že počet jednotlivých rozdielnych lexém nevzrástol päťnásobne, ale len o 75 % (Fran-

cis, 1983, s. 342). Ide o známy jav, ktorý možno charakterizovať takto: prírastok nových slov je so vzrastajúcim objemom korpusu stále menší. Ak by sme teda chceli získať základný heslár pre výkladový slovník stredného typu (okolo 120 tisíc hesiel), náš korpus by mal obsahovať 25 miliónov slov.

Na pozadí výhod, ktoré predstavuje jestvovanie korpusu pre lexikografiu, ostrejšie vystúpila do popredia istá neproporčnosť štvormiliónovej kartotéky v JÚĽŠ SAV. Excerpcia diel bola podľa vtedajších kritérií robená výberovo a len v malej miere úplne (preto sa častejšie zachytili atypické ako typické spojenia), nie je vyvážená ani z hľadiska žánrového zastúpenia, pretože minimálne 80 % lístkov tvorí excerpcia z beletrie.

So zreteľom na finančné prostriedky môžeme začať len s budovaním korpusu publikovaných písaných textov. Sme si vedomí toho, že korpus budovaný na základe písaných publikovaných textov zmapuje len sféru verejnej a oficiálnej komunikácie. Rozhodli sme sa špecifikovať jednotlivé podsféry verejnej oficiálnej komunikácie a celkový objem vydávanej knižnej produkcie rozdeliť podľa týchto sfér. Členenie korpusu na jednotlivé komponenty môže v modifikovanej podobe odrážať tieto komunikačné podsféry (Bosák, 1990, s. 78):

1. podsféra hospodárskej, sociálnej a organizačnej činnosti,
2. podsféra masovej komunikácie (periodiká s masovými nákladmi),
3. podsféra vyučovacieho procesu,
4. podsféra vedy a popularizácie vedy,
5. umelecká literatúra.

Pri určovaní ich približného percentuálneho zastúpenia v korpuse sa môžu brať do úvahy viaceré faktory súčasne: počet titulov vydávaných ročne je kritérium relevantné najmä v tých podsférach, kde je možná predmetová klasifikácia, počet výtlačkov je pomerne závažný parameter pre komponent (podsúbor korpusu) obsahujúci periodiká s masovým nákladom, faktor prestížnosti jazyka sa môže brať do úvahy pri zvýšení percentuálneho zastúpenia beletrie v korpuse, hoci táto zložka literatúry nemá veľmi vysokú produkciu a ani čitateľskú recepciu.

O texty patriace do prvej komunikačnej sféry (sociálna, hospodárska a organizačná činnosť) je v poslednom čase veľký záujem verejnosti v súvislosti s prebiehajúcim procesom transformácie ekonomického, sociálneho a právneho systému štátu. Dynamika rastu slovnej zásoby v tejto sfére je veľká, pretože znovuožívajú a preberajú sa pomenovania označujúce javy a pojmy trhovej ekonomiky a novej legislatívy. Do tohto komponentu korpusu sa zaradia informatívne texty z oblasti verejnej a štátnej správy, sociálneho zabezpečenia, poistenia, podnikového manažmentu, obchodu, služieb, odborovej činnosti, organizačnej zložky zdravotníctva, vzdelávania a kultúry. Ďalej pôjde o texty nových zákonov a vyhlášok. V tomto komponente bude do určitej miery potrebné odstúpiť od kritéria publikovanosti, aby korpus obsahoval aj ukážky žánrov administratívneho štýlu, ktoré sa zvyčajne nepublikujú: úradné listy, smernice, nariadenia, obežníky, správy, zápisnice a pod. Komponent pracovne nazvaný administratíva bude na základe štatistických bibliografických údajov tvoriť 15 % celého korpusu (ide o údaje za rok 1990, ktoré spracovala Slovenská národná knižnica v Martine).

Sféru masovej komunikácie budú v korpuse prezentovať tri najčítanejšie slovenské denníky (Práca, Pravda a Smena). V menšej miere budú zastúpené denníky politických strán a krajské denníky. Do novinového komponentu korpusu vojdú aj niektoré všeobecnejšie orientované týždenníky. Denníky tvoria asi 70 % objemu všetkých výtlačkov vydávaných na Slovensku, ale na počte vydávaných titulov sa zúčastňujú len nepatrným percentom. Denníky a týždenníky vybraté do korpusu tvoria približne 15 % objemu všetkých výtlačkov vydávaných na Slovensku. Na toto percento sme sa orientovali pri určovaní veľkosti novinového komponentu v korpuse. Vzhľadom na masovú čítanosť tohto typu textov nie je percento ich zastúpenia v korpuse celkom primerané. Pri určovaní tohto percenta sme museli zhodnotiť viaceré protichodné faktory. Enumeratívnosť publicistického štýlu, nedostatok sklbenej textovej štruktúry vytvárajú účelový syntaktický a kolokačný stereotyp jazyka denníkov, ktorý napriek ich masovej čítanosti „nereprezentuje jazykovú produkciu žiadneho jednotlivca jazykového kolektívu" (Atkins – Clear – Ostler, 1991, s. 7). Na druhej strane spravodajské žánre majú pre svoju informačnú nasýtenosť malý index opakovania slov a teda bohatý slovník. Na tomto bohatstve slovníka sa však veľkým percentom podieľajú mená osôb, názvy inštitúcií, geografické názvy, skratky či jednorazovo použité cudzie slová a pomenovania vytvorené ad hoc (porov. Mistrík, 1969, 1985).

Komunikačná podsféra vedy a popularizácie vedy bude pre potreby korpusu zredukovaná len na texty týkajúce sa popularizácie vedy v rozličných podobách. Tieto texty budú v korpuse rozdelené na dva komponenty. Prvý komponent bude obsahovať vedecko-popularizačné časopisy a časopisy záujmových skupín, napr. Technické noviny, Hospodárske noviny, Hlas banky, Slovenské pohľady, encyklopedický časopis Pyramída, Rodina a škola, Výživa a zdravie, Slovenka, Mladé rozlety, časopis mladých technikov a prírodovedcov Elektrón + Zenit, Auto-moto revue, Šport, Záhradkár a Chovateľ. Druhý komponent bude tvoriť literatúra faktu. Tento komponent bude okrem tradičných naratívnych žánrov, ako sú cestopis a životopis, obsahovať kompendiá a esejistické texty z rozličných oblastí spoločenských vied aj praktického života. Na knižnom trhu sú v súčasnosti veľmi žiadané tituly z alternatívnej medicíny a príručky z oblasti súkromného podnikania. Pretože obidva tieto komponenty sa poddávajú predmetovej klasifikácii, určili sme ich percentuálne zastúpenie v korpuse zhruba podľa počtu ročne vydávaných titulov: časopisecký komponent bude tvoriť 5 % a literatúra faktu 15 % korpusu.

Sféru vyučovacieho procesu budú v korpuse reprezentovať vybraté učebnice. Učebnice tvoria tretinu všetkých ročne vydaných titulov a zhruba jednu tretinu objemu nákladu ročnej knižnej produkcie. Ide o typ textov, ktorý je určený veľkému množstvu recipientov. Bude potrebné zhromaždiť stredoškolské učebnice (príp. aj učebnice posledných dvoch ročníkov základnej školy) a urobiť predbežný výber podľa určitých hľadísk, napr. zastúpenie v predmetovej klasifikácii a stupeň odbornosti. Vychádzajúc z predpokladu (ktorý sa však nemusí potvrdiť), že stredoškolské učebnice obsahujú bežne používanú terminológiu, učebnicový komponent korpusu chápeme ako materiálovú základňu pre terminologický heslár všeobecného výklado-

vého slovníka stredného typu. Získaný heslár sa bude ďalej posudzovať z hľadiska frekvencie každého termínu, a tak sa bude môcť uskutočniť jeho redukcia. Výskyt odborného slova v stredoškolskej učebnici nie je najspoľahlivejšie kritérium na jeho zaradenie do výkladového slovníka, ale ako určité základné východisko by mohol poslúžiť. Texty učebníc by nebolo vhodné dávať do korpusu v pôvodnej podobe, ale ukladať ich v podobe modulov obsahujúcich 3000 – 5000 slov, tvorených z ucelených fragmentov učebného textu.

Beletria tvorí asi 10 % z počtu titulov knižnej produkcie, ale na objeme vydaných knižných výtlačkov sa podieľa asi 25 percentami. Beletristický komponent chceme budovať z prozaických a dramatických diel súčasných spisovateľov. Dramatické texty v určitej minimálnej miere pomôžu kompenzovať dočasnú absenciu korpusu hovorenej slovenčiny. Väčšinou pôjde o diela vydané v 70., 80. a 90. rokoch, ale sem môže byť zaradený aj rad závažných titulov zo 60. rokov. V našich knižniciach sa doteraz nespracúvali údaje o výpožičkách jednotlivých titulov. V prípade vedeckých knižníc sú k dispozícii len kumulatívne čísla o všetkých výpožičkách za rok. V prípade ľudových a okresných knižníc je urobená špecifikácia výpožičiek podľa kritérií: literatúra pre deti, literatúra pre dospelých, náučná literatúra, beletria, periodiká atď. Táto skutočnosť do istej miery problematizuje výber spisovateľov a diel, ktoré by mali byť zaradené do korpusu. Určitým kritériom by mohli byť rebríčky najpredávanejších kníh a každoročné ocenenia literárnej kritiky. Minimálne polovicu každoročne vydávaných beletristických titulov tvoria preklady. Prieskumy ukazujú, že slovenskí čitatelia sa viac orientujú na prekladovú ako na pôvodnú prózu. Aj tento fakt bude potrebné pri tvorbe beletristického komponentu brať do úvahy. Nazdávame sa, že podiel tohto komponentu v korpuse by nemal byť menší ako 25 %. Toto rozhodnutie odôvodňujeme tým, že na rozdiel od textov vecných štýlov (administratívneho, publicistického) každý beletristický text predstavuje nezameniteľnú jazykovú hodnotu, z čoho vyplýva aj jeho vysoká prestížnosť. Tento podiel je možné so zreteľom na štatistické údaje o výpožičkách krásnej literatúry vo verejných knižniciach zväčšiť až na 40 % pri súčasnom znížení podielu administratívnych (na 10 %) a učebných textov (na 15 %). Niektoré výskumy ukazujú, že korpus zložený z množstva menších fragmentov rôznych autorov má väčší index opakovania (chudobnejší slovník) ako dlhšia próza jedného autora (Orlov, 1970; Arapov, 1988, s. 31). Rozhodli sme sa preto, že do korpusu budeme dávať celé diela, nie fragmenty.

Z toho, čo sme povedali o členení textov podľa komunikačných sfér, vyplýva, že korpus bude mať 6 komponentov. Tieto komponenty budú mať pracovné mnemotechnické názvy, umožňujúce označiť ich podľa prvých písmen abecedy: komponent A (administratíva) bude tvoriť 15 % korpusu, komponent B (beletria) 25 % korpusu, komponent C (vedecko-popularizačné a záujmové časopisy) 5 %, komponent D (denníky) 15 %, komponent E (učebné texty; komponent sme nazvali podľa prvého písmena anglického slova „education") 25 %, komponent F (literatúra faktu) 15 %. Z hľadiska jazyka a štýlu tieto komponenty tvoria tri bloky: veľmi blízky je jazyk administratívy a novín. Pre tento blok je dôležité žánrové členenie, menej tématic-

ké. Vedecko-popularizačné časopisy, učebné texty a literatúra faktu tvoria ďalší blok, ktorý sa zo všetkých troch najľahšie poddáva predmetovej klasifikácii. Tretí samostatný blok tvorí beletria. Pomer medzi beletriou a blokom literatúry faktu v širokom zmysle je 1:1,8, ale nepovažujeme ho za nemenný. Vzhľadom na to, že chceme budovať všeobecný a nie terminologický korpus, neuvažujeme o textoch vedeckého a úzko odborného charakteru. Pretože sa usilujeme získať základný heslár pre výkladový slovník stredného typu, teda okolo 120 tisíc lexém, náš korpus by mal obsahovať vyše 20 miliónov slov.

Vzhľadom na to, že slovenčina je vysoko flektívny jazyk, predpokladáme, že jedným z komponentov programového zabezpečenia bude lemmatizátor, ktorý bude zapojený ešte pred vytvorením konkordancií.

Aj takýto funkčne obmedzený korpus textov bude pre slovenskú jazykovedu obrovským prínosom, pretože to bude prvý objektívny obraz o slovnej zásobe súčasnej slovenčiny fungujúcej v oficiálnej komunikačnej sfére. Veríme, že bude prínosom nielen pre lexikografiu, ale stane sa stimulom pre obsiahlym materiálom podložený výskum aj v ostatných lingvistických odboroch.

Literatúra

ANDRJUŠČENKO, V. M.: Koncepcija i architektura mašinnogo fonda russkogo jazyka. Moskva, Nauka 1989. 198 s.

ARAPOV, M. V.: Kvantitativnaja lingvistika. Moskva, Nauka 1989. 184 s.

ATKINS, S. – CLEAR, J. – OSTLER, N.: Corpus Design Criteria. Text prednášky na sympóziu Workschop on European Corpora. Pisa, Január 1992. 30 s.

BOSÁK, J.: Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1990, s. 75–84.

Collins COBUILD English Language Dictionary. Red. J. Sinclair. London – Glasgow, Collins ELT 1987. 1703 s.

FRANCIS, W. N.: Problemy formirovanija i mašinnogo predstavlenija bolšogo korpusa tekstov. In: Novoje v zarubežnoj lingvistike. Red. B. J. Gorodeckij. Moskva, Progress 1983, s. 334–352.

Looking Up. An account of the COBUILD Project in lexical computing and the development of the Collins COBUILD English Language Dictionary. Red. J. Sinclair. London – Glasgow, Collins ELT 1987. 182 s.

MISTRÍK, J.: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 728 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 584 s.

ORLOV, J. K.: O statističeskoj strukture soobščenij optimaľnych dľa čelovečeskogo vosprijatija. Naučno-techničeskaja informacija, serija 2, č. 8, 1970, s. 11–16.

DISKUSIE

Anna Oravcová

PREDPONY VO VÝKLADOVOM SLOVNÍKU

Predpona je tá časť odvodeného slova, ktorá stojí pred slovotvorným základom a významovo ho modifikuje (porov. Horecký, 1971, s. 61). Význam predponového slova je výsledkom vzájomného pôsobenia významu základného slova a významu predpony. Slovenské predpony sú a) nesľabičné (majú aj vokalizované varianty: *v-/vo-, z-/zo-, s-/so, vz-/vzo-*), b) jednoslabičné (napr. *do-, od-, na-, za-*), c) dvojslabičné (*mimo-, medzi-, proti-*). Môžu mať aj kvantitatívne alternácie: *vy-/vý-, na-/ná-, za-/zá-*.

Slovotvorné predpony tvoria osobitný systém pre každý slovný druh. V slovenčine sa predpony najviac využívajú pri tvorení slovies tak pri deverbatívnom, ako aj pri desubstantívnom a deadjektívnom spôsobe odvodzovania. Predpona pred slovesom obmieňa lexikálny význam slovesa a zároveň vyjadruje jeho dokonavosť. Od niektorých nezvratných slovies sa predponami tvoria predponové zvratné slovesá, napr. *robiť – narobiť sa, počuť – dopočuť sa, kopať – prekopať sa, horieť – rozhorieť sa* (porov. Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 382).

Pretože odvodzovanie predponami je pri slovesách najproduktívnejšie, aj tzv. slovesných predpôn je v slovenčine najviac. Každá slovesná predpona má viac významov. Podrobne ich rozoberá J. Horecký (1971, s. 216–235). V inej práci (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980, s. 129) J. Horecký rozdeľuje všetky významy slovesných predpôn do troch základných skupín (miestne, spôsobové, časové významy), ktoré ďalej podrobne klasifikuje. Podrobnú sémantickú analýzu predponových slovies podáva vo svojej monografii aj E. Sekaninová (1980).

Niektoré predpony figurujú tak v sústave slovesných, ako aj menných predpôn (príp. sa spájajú aj s príslovkami), napr. *pred-/predo- (predísť, predizba, predvlani)*, niektoré sú iba slovesné, napr. *v-/vo- (vletieť, vpichnúť, vžiť sa)*, niektoré iba menné, napr. *bez- (bezmocný)*. Predpony sa na čisto slovesné a čisto menné rozdeľujú vzhľadom na primárne odvodzovanie, napr. predpona *vy-* je čisto slovesná, hoci existujú deverbatíva s touto predponou (*pátrať – pátranie, vypátrať – vypátranie*).

Slovotvorné predpony spravidla existujú aj ako samostatné slová, ako predložky. Zo slovenských slovesných predpôn nemajú v predložkách paralelu predpony *vy-, roz-, vz-, (ne-)*, z menných *pra-, pa-*. V akademickej Mluvnici češtiny I (ďalej MČ I; 1986, s. 311) sa takéto predpony označujú ako pravé (nepredložkové), ostatné predpony sú nepravé (predložkové).

2. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (ďalej KSSJ; 1987) sa predpony samostatne nespracúvajú, v Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost (ďalej SSČ; 1978) sú v osobitných heslách spracované iba menné predpony (napr. *proti-*,

mezi-) s tým, že nimi odvodené slová uvedené a úsporne vyložené v hesle sa už osobitne nespracúvajú. SSČ takýmto spôsobom vykladá veľa tzv. prvých častí zložených slov – okrem domácich sú to aj cudzie, napr. *inter-, hyper-, hypo-, foto-,* ale aj také cudzie, ktoré sa v MČ I (1986, s. 314) hodnotia ako predpony, napr. *arci-, anti-, ex-, kontra-.* Z týchto štyroch predpôn sa v Slovníku spisovného jazyka českého I (ďalej SSJČ; 1960) za predpony pokladajú iba *anti-* a *ex-; kontra-* a *arci-* registruje tento slovník ako časti zložených slov. V Slovníku slovenského jazyka (ďalej SSJ; 1959–1968) sa v osobitných heslách spracúvajú iba také predpony, ktoré sú aj slovesné. Z čisto menných predpôn sa osobitne spracúva iba predpona *pa- (paveda, pakľúč).*

3. Takisto ako predložky aj predpony majú svoje vlastné významy, ktorými modifikujú neodvodené slová. Preto si myslíme, že im vo výkladovom slovníku stredného typu treba venovať viac pozornosti a spracovať ich v samostatných heslách. Otázka je, ktoré predpony treba spracovať osobitne.

3.1. Najprv budeme hovoriť o domácich predponách. V osobitných heslách navrhujeme spracovať (tak ako je to v SSJ) všetky slovesné predpony. Predponové tvorenie slovies je totiž v slovenčine najproduktívnejším slovotvorným typom. Hoci slovesné predpony v jazyku zväčša fungujú aj ako predložky, významy predpôn a predložiek sa nekryjú. V slovenčine sa za slovesné pokladajú tieto predpony (uvádzame len ich základné podoby): *do-, od-, v-, vy-, u-, pri-, za-, nad-, pod-, pred-, o-, ob-, pre-, s-, z-, po-, roz-, vz-.* Keďže niektoré z nich sa zúčasňujú aj na tvorení mien, sú súčasne aj menné, napr. *nad- (nadhodiť, nadporučík), pod- (podísť, podporučík), pre- (preskočiť, prebohatý).* Fakt, že sa jedna predpona zúčastňuje na tvorení viacerých slovných druhov, treba zaznamenať v jednom hesle a osobitne spracovať jednotlivé významy predpony zúčastňujúcej sa na tvorbe slovies, podstatných mien, prídavných mien, prísloviek.

Čisto menných predpôn je v slovenčine málo. J. Horecký (1971, s. 61) za čisto menné pokladá tieto predpony: *bez-, medzi-, proti-, mimo-, pa-, pra-, pol-/polo-, veľ-.* V MČ I (1986, s. 313) i v Lexikológii (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980, s. 100) sa ako substantívna uvádza aj predpona *sú-(sou-)* a k nej sa významovo priraďuje aj predpona *spolu-.* V SSČ (1978) sa však *spolu-,* podobne aj *polo-,* a *veľ-(vele-)* spracúvajú v samostatných heslách ako prvé časti zložených slov – tak napr. aj *dobro-, jedno-, celo-* atď.

Z čisto menných predpôn odporúčame samostatne spracovať ako predpony *medzi-, bez-* (existujú aj ako prvotné predložky) a *proti-, mimo-* (existujú samostatne ako druhotné staré či staršie predložky). Osobitne stoja predpony *pa- (paveda, pakľúč)* a *pra- (pračlovek, prastarý).* Keďže predponu *pa-* vyďeľuje aj SSJ s charakteristikou, že dodáva slovám význam niečoho nepravého, falšovaného, a obidve predpony *(pa- i pra-)* sa aj v českej lexikológii pokladajú za pravé v tom zmysle, že fungujú iba ako predpony (porov. MČ I, 1986, s. 311), aj v novom výkladovom slovníku slovenčiny by sa mohli uviesť ako predpony a spracovať v samostatných heslách.

Naopak, *pol-/polo-* a *veľ-* neodporúčame hodnotiť ako predpony. J. Horecký (1971, s. 62) ich zaraďuje medzi predpony, „pretože sú už svojou podobou vzdiale-

né od slov *polovica a veľký*". Používateľ slovníka však ťažko pochopí, prečo je napr. slovo *polomŕtvy* predponové a slovo *celospoločenský* zložené. Z toho istého dôvodu odporúčame aj *spolu-* chápať ako prvú časť zloženého slova.

Ďalej odporúčame v osobitnom hesle spracovať aj predponu (tak MČ I, 1986, s. 313), resp. nesamostatnú časticu *ne-* a vyložiť všetky jej funkcie: popieranie významu základného slova (*nespievať, nefajčiar, nebiely*), vyjadrovanie opaku významu (*neochota, negramotný*), príp. aj nedostatočného opaku: *nezriedka (často – zriedka), neveľký (veľký – malý)* (porov. Pisárčiková, 1974).

Pri predpone *po-* navrhujeme osobitne zachytiť (tak ako v SSJ III) i jej gramatickú funkciu (zúčastňuje sa na tvorení budúceho času: *poletím, ponesú*) a pre úplnosť osobitne vyčleniť aj čisto gramatickú predponu *naj-* (vyjadruje sa ňou superlatív).

3.2. Registrovanie cudzích predpôn vo výkladovom slovníku je problematické. Z cudzích predpôn pokladá J. Horecký (1971, s. 110) za predponu iba *arci- (arcikniežа, arcibiskup, arcivojvoda, arcilotor)*. V MČ I (1986, s. 314) sa cudzie predpony rozdeľujú do dvoch skupín. Do prvej skupiny autori zaraďujú predpony, ktoré sa vyskytujú len v cudzích slovách: *a- (ateista), i-/in-/im- (ilegalita, invalid, impotencia), dis- (disharmónia), para- (parafráza), proto- (protoplazma), pre- (prehistória), dia- (diapozitív), kon- (kontext)*. V druhej skupine sú predpony, ktoré sa pripájajú aj k domácim základom: *arci- (arcivojvoda), ultra- (ultrapravicový), super- (superveľký), ex- (exkráľ), anti-* (pri tejto predpone sú však uvedené iba základové slová cudzieho pôvodu: *antisemitista, antimilitarista, antifašista), kontra- (kontrarozviedka), sub- (subdodávateľ), infra- (infrazvuk), pseudo- (pseudoveda), kvázi- (kvázivedec), meta- (metajazyk), pro- (prodekan), vice- (viceprezident)*.

Keď vezmeme do úvahy používateľa slovníka, znovu musíme konštatovať, že by nepochopil, prečo je slovo *superveľký* predponové a *hyperveľký* zložené, *infražiarič* predponové a *fotoaparát* zložené.

Preto navrhujeme, aby sa v novom slovenskom výkladovom slovníku stredného typu nehodnotili tieto cudzie slovotvorné prostriedky ako predpony. Myslíme si však, že ich spracovanie v osobitných heslách je potrebné, lebo ide o veľmi produktívny typ tvorenia nových slov. Všetky modifikujú významy slov, ku ktorým sa pripájajú, napr. *sub-* dodáva novým slovám význam podriadenosti (*subordinácia, subdodávateľ, subkomisia*), *pseudo-* význam nepravosti (*pseudodemokracia, pseudokritik, pseudoumenie, pseudohistorický*), *ex-* význam „bývalý" (*exmanžel, exminister*) a význam smeru (*export*) atď. Navrhujeme, aby sa v novom slovníku tieto časti slov označovali ako *prvá časť zloženého slova*. Takto ich označuje Slovník cudzích slov (Ivanová-Šalingová – Maníková, 1979), SSJČ (1960) aj SSČ (1978). Takisto aj slovenské prvé časti zložených slov navrhujeme v novom slovníku spracúvať v osobitných heslách, napr.: *pol-/polo- (polnoc, polkruh, polodivý, poloboh, polorozvitý), celo- (celonárodný, celoplátenný, celoročný), spolu- (spoluautor, spolubývajúci, spolumajiteľ, spolupáchateľ), dobro- (dobroprajný, dobromyseľný), veľko- (veľkoobchod, veľkofilm, veľkopestovateľ)* atď.

3.3. Pri spracovaní prvých častí zložených slov, takisto aj predpôn, by sa v hesle mala uviesť len ich významová charakteristika s typickými príkladmi. Každé predpo-

nové i zložené slovo treba ešte spracovať v samostatnom, abecedne zaradenom hesle. SSČ (1978) takéto slová spracúva napríklad iba v predponovom hesle a už sa k nim nevracia určite len z úsporných dôvodov.

4. Stavba hesla. Navrhujeme, aby sa pri vokalizovaných variantoch predpôn za heslovou predponou v zátvorke uviedli prípady použitia vokalizovanej predpony, napr. *od-/odo- (odo-* len v ustálených prípadoch pred skupinou spoluhlások). Ďalšia štruktúra hesla závisí od toho, či ide o predponu, ktorá sa zúčastňuje na tvorení slov jedného slovného druhu alebo viacerých slovných druhov.

Keď ide napr. o čisto slovesnú predponu, nasleduje jej charakteristika *slovesná predpona,* za ňou skratka *vyj.*(alebo celé slovo *vyjadruje*) a arabskými číslicami sa uvádzajú jednotlivé výklady významov s príkladmi: *bez-* slovesná predpona *vyj.*: 1. ...

Keď sa predpona zúčastňuje na tvorení slov vo viacerých slovných druhoch, za prípadnou zátvorkou sa uvedie charakteristika *predpona* a potom nasleduje dvojstupňové členenie hesla, t. j. za rímskou číslicou I. sa uvedie *pri slovesách vyj.* a arabskými číslicami sa číslujú výklady významov s príkladmi; za rímskou číslicou II. sa uvedie *pri podstatných menách* atď.

Predponu, ktorá sa zúčastňuje na tvorení slov v dvoch slovných druhoch, SSJČ (1960) spracúva v dvoch heslách. Takto je v ňom spracovaná napr. predpona *do-*. Myslíme si, že dvojstupňové členenie predponového hesla je dostačujúco prehľadné.

5. Záver. – Navrhujeme, aby sa v novom slovenskom výkladovom slovníku stredného typu predpony uvádzali v osobitných heslách. Pri ich spracúvaní odporúčame:

a) ako predpony hodnotiť všetky domáce slovesné predpony, z čisto menných tie, ktoré sa vyskytujú aj samostatne ako predložky (prvotné – *bez-, medzi-* či staršie druhotné – *proti-, mimo-),* príp. aj predpony *pa-* a *pra-*;

b) v osobitných heslách spracovať aj tie prvé časti zložených slov (domácich i cudzích), ktoré sa spájajú s mnohými inými slovami a významovo ich modifikujú, napr. *polo-, spolu-, veľko-; pseudo-, kvázi-, super-;*

c) v osobitnom hesle spracovať predponu (či nesamostatnú časticu) *ne-*, registrovať gramatickú funkciu predpony *po-* a osobitne vyčleniť aj čisto gramatickú predponu *naj-;*

d) používať dvojstupňové členenie hesiel pri predponách, ktoré sa zúčastňujú na tvorení slov vo viacerých slovných druhoch (t. j. slovné druhy označovať rímskymi číslicami a v rámci nich arabskými číslicami označovať jednotlivé výklady významov);

e) jednotlivé predponové slová spracovať samostatne v abecedne zaradených heslách.

Literatúra

HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.

Mluvnice češtiny I. Red. J. Petr. Praha, Academia 1986, s. 191–486.

Krátky slovník slovenského jazyka. 1. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 592 s.
IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 944 s.
Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 382.
ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
PISÁRČIKOVÁ, M.: Prefixálne antonymá so zápornou časticou *ne-* v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 12. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 183–192.
SEKANINOVÁ, E.: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava, Veda 1980. 200 s.
Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Red. J. Filipec – F. Daneš. Praha, Academia 1978. 800 s.
Slovník spisovného jazyka českého. Zv. 1. Red. B. Havránek. Praha, Nakladatelství ČSAV 1960. 1312 s.
Slovník slovenského jazyka. 6. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959–1968.

Filip Sabol

NEOBHAJUJME NEADEKVÁTNY VID

J. Horecký (1992) v diskusnom príspevku Vidové dvojice pri odvodzovaní zaujal zamietavé stanovisko k mojim návrhom na využívanie vidu v slovenčine (Sabol, 1981, 1991). V úvode svojho príspevku sformuloval šesť námietok (nazval ich tézami) a, žiaľ, prekrútil v nich zmysel mojich príspevkov. Proti piatim tézam sa rozhodne ohradzujem, lebo nie sú identické s mojimi vyjadreniami. Lenže ani Horeckého argumentácie nevyzneli presvedčivo a vyžadujú si pripomienky.

Odlišné názory na využívanie vidu vyplynuli z odchodných uhlov pohľadu na posudzovanú problematiku: J. Horecký sa pozeral do minulosti a usiloval sa predovšetkým obhájiť posudzovanú kodifikáciu výraziva, kým ja som sa pozeral do budúcnosti a mojím zámerom bolo (áno, priamočiaro) odstraňovať nesystémovosť v uplatňovaní vidu. Konal som v presvedčení, že používatelia spisovného jazyka majú neodňateľné právo dotvárať svoj komunikačný prostriedok, teda i zbavovať ho nesystémovosti, ktorú mu navliekli nie dosť predvídaví predkovia.

V názve svojho diskusného príspevku použil J. Horecký výraz „pri odvodzovaní", ale v texte posudzoval i slovesá. A posudzoval ich príliš svojsky, keď lexémy *hodiť sa, svedčiť sa, zaliečať sa, ponevierať sa* označil za bezvidové, hoci už nazretím do Krátkeho slovníka slovenského jazyka (KSSJ) sa mohol presvedčiť o ich nedokonavom vide či obojvidovosti. A medzi obojvidovými slovesami uviedol aj výraz *sprostredkovať*, pri ktorom sa musíme trochu pristaviť.

V češtine sa sloveso *zprostředkovat* (porov. Česko-slovenský slovník, 1979, s. 749; ďalej ČSS) hodnotí ako dokonavé a jeho nedokonavým náprotivkom je sloveso *prostředkovat*, pri ktorom sa uvádza slovenský ekvivalent *sprostredkúvať* (tamže, s. 398). I ja pokladám sloveso *sprostredkovať* za dokonavé, veď napr. jeho tvar *spro-*

stredkujem vyjadruje budúci, nie prítomný čas (podobne ako tvary *pozinkujem, spracujem, odolejujem, zažartujem*). Slovník slovenského jazyka IV (s. 209) klasifikoval sloveso *sprostredkovať* ako obojvidové a rovnako ho označil i KSSJ (s. 418). Ani pri poslednej kodifikácii sa teda nezohľadnili moje návrhy, len sa pri nej opätovne podcenila funkcia nedokonavého slovesa *sprostredkúvať*. Zdá sa, že medzi jazykovedcami ešte stále majú rozhodujúce slovo tí, ktorým z pochopiteľných dôvodov chýba vrúcnejší vzťah k prípone *-úva-*. Ešte šťastie, že prevažná väčšina používateľov slovenčiny si živo uvedomuje odchodné významy členov vidovej dvojice *sprostredkovať – sprostredkúvať* a že ich náležite využíva v štylizácii svojich jazykových prejavov.

V spisovnej slovenčine nenájdeme ani ekvivalent českej vidovej dvojice *povědět – povídat*. Dvojica *povedzec – povedac* sa síce uplatňuje vo východoslovenských nárečiach, no jazykovedci neakceptovali jej pospisovnenú podobu, a tak sme nútení používať iba dokonavé (!) sloveso *povedať* a za jeho nedokonavým náprotivkom musíme siahať po slovesách *vravieť* alebo *hovoriť*. Touto kodifikáciou sa len rozkolísala vidovosť slovesa *povedať* a ešte väčšmi sa rozrušil systém vidových dvojíc, lebo nielen obojvidové slovesá, lež aj supletívne vidové dvojice pokladáme v jazyku za anomálie. Nečudo, že poniektorí používatelia spisovného jazyka ešte stále prisudzujú slovesu *povedať* nedokonavosť a že sa dokonca i v práci jazykovedcov prejavuje v tejto veci nejednotnosť či neistota. Veď napr. v ČSS (s. 381) sa pri frazéme *jedna paní povídala* chybne uvádza ako slovenský ekvivalent *jedna pani povedala*. Nesystémovosť sa prejavila i pri určovaní vidu slovies *napovedať, odpovedať, predpovedať, vypovedať* a i., ktoré teraz pokladáme za obojvidové, teda vidovo nepriezračné.

Ešte menej prezieravo sa postupovalo pri posudzovaní vidovej adekvátnosti daktorých odvodenín. V češtine sa totiž pod vplyvom bezvidovej nemčiny oslabila typická slovanská ostražitosť pred bezvidovosťou. Dostali sa tak do nej viaceré nesystémovo utvorené odvodeniny. No a ich bezduchým preberaním do slovenčiny sme si postupne zaburinili slovnú zásobu. Pred touto neradostnou skutočnosťou si nesmieme zakrývať oči ani vymýšľať neprijateľné zdôvodnenia, ako to robí J. Horecký. Treba si uvedomiť, že očista slovnej zásoby, hoci protirečí tendencii proklamovaného zbližovania dvoch jazykov, je jediným vhodným riešením tohto jazykového problému.

Neutralizácia vidu – ako J. Horecký zdôvodňuje a odobruje používanie vidovo neadekvátnych výrazov – by bola iba prvým krokom k nedomyslenej europeizácii slovenčiny. Uplatňovanie vidu je totiž jednou zo základných osobitostí našej materčiny, preto takto ponímanú europeizáciu treba odmietnuť. Alebo sa nebodaj slovanské jazyky majú hanbiť za to, že ich vidovosť robí dômyselnejšími, než sú germánske, románske alebo iné jazyky?

Deriváty tvoríme z dokonavých i z nedokonavých slovies. Vid odvodzovacieho základu vždy spoľahlivo vyjadruje faktovosť, prípadne priebehovosť derivátu. Rozlišujeme teda podobne ako pri slovesách vidové dvojice: *sčítanie – sčítavanie, pozinkovaný – pozinkúvaný, zostaviteľ – zostavovateľ, spracovateľný – spracúvateľný* a pod. Ale pozor, pomenovania vykonávateľov činnosti utvorené príponami *-ač,*

-ačka, -ič, -ička a aj adjektíva utvorené príponou *-ací* si vždy vyžadujú odvodzovacie základy nedokonavého vidu: *mláťací, zdvíhací, vŕtač, práčka, vodič, krmička.* To preto, že takto pomenúvané javy a príznaky súvisia s fungujúcimi (neskončenými) dejmi.

Osobitne sa treba zamyslieť nad formuláciami Horeckého obhajovania „nečasového (bezčasového, atemporálneho) spôsobu tvorenia pomenovaní". V tejto súvislosti spomenutá *teória pomenovania* (rozumej: *pomenúvania*) nevdojak pripomína dosť frekventovanú, ale vidovo chybnú konštrukciu *v procese odzbrojenia.* Vehemencia, s akou J. Horecký tlmočil svoj náhľad, mu nedovolila rozpoznať nezmyselnosť použitého spojenia *pomenovací cieľ* ani vidovú neadekvátnosť spojenia *pomenovací nominatív* (t. j. *pomenúvací nominatív*). A ďalšia neakceptovateľná formulácia: *„odolejovanie* je postup, ktorým sa odstraňuje alebo odstránil či bude odstraňovať olej". V takomto časovom vymedzení možno hovoriť len o *odolejúvaní*, lebo *odolejovanie* vyjadruje iba skončený dej. Štylizačná náhlivosť poznačila i text „k pomenovaniam *odstopkovanie, vykôstkovanie* ani nejde dotvárať dokonavú podobu". Nuž to naozaj nejde. Vieme prečo.

Pred rokmi bolo povinnosťou jazykovedcov upozorniť používateľov jazyka, že výraz *drevospracujúci* je derivačný nepodarok. Dnešní jazykovedci by mali vysvetľovať, že podobnou konštrukciou je i konštrukcia *prezimujúce vtáky*, že *nestierateľný atrament* je absurdnosť (iné je *nezotriteľný atrament*), že prístroj na odolejúvanie sa nevolá *odolejovač*, ale *odolejúvač* a že pacient nebol dva týždne *v nemocničnom ošetrení*, ale v *nemocničnom ošetrovaní*. Teda vysvetľovať a vysvetľovať.

Literatúra

Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. Bratislava, Veda 1979. 792 s.
HORECKÝ, J.: Vidové dvojice pri odvodzovaní. Slovenská reč, 57, 1992, s. 38–40.
Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 592 s.
SABOL, F.: Využívanie slovesného vidu. Slovenská reč, 46, 1981, s. 106–109.
SABOL, F.: Ešte raz o používaní neadekvátneho vidu. Slovenská reč, 56, 1991, s. 61–64.
Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Vydavateľstvo SAV 1959–1968. 6 zv.

SPRÁVY A RECENZIE

Sedemdesiatročné jubileum Richarda Schneka

V prvom kvartáli tohto roka dožíva sa okrúhleho životného jubilea jeden z výrazných predstaviteľov generácie, ktorá sa po druhej svetovej vojne vrhla do robôt „na roli dedičnej" s príznačným nadšením: Richard S c h n e k. Aj on patril k tým nadšencom, čo sa nasilu chceli vyhnúť Scylle, ale napokon pre svoj jednoznačný postoj k národu upadli do Charibdy. Aj jemu sa pre kritický postoj k ideológii presiaknutej totalitou vymedzilo pôsobenie iba na užšie vymedzený priestor. Zo svojej širšie chápanej aktivity musel nakoniec „ubrať" a prijať eventuality, ktoré mu poskytli neraz proti jeho vlastnej vôli.

PhDr. R. Schnek sa narodil 8. 3. 1923 v Málinci (okres Lučenec). Gymnázium navštevoval v Lučenci a v Kláštore pod Znievom, kde v roku 1944 aj maturoval. V rokoch 1945–1950 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave slovenský a taliansky jazyk. Svoje štúdiá ukončil v r. 1951 získaním doktorátu filozofie. Po druhej svetovej vojne patril k tej skupine „šťastlivcov", ktorí ešte stačili odbehnúť na štúdium aj do zahraničia. R. Schnek využil túto možnosť a v školskom roku 1946/1947 študoval na univerzite del Sacro Cuore v Miláne.

Hneď po príchode z cudziny sa venoval pedagogickej činnosti. S vďakou na neho spomínajú žiaci Štátneho konzervatória v Bratislave, na ktorom vyučoval v rokoch 1948–1950 slovenčinu a taliančinu.

Pri charakteristike viacsmerovej činnosti R. Schneka nemožno nespomenúť jeho umelecké nadanie. Už v priebehu stredoškolských rokov sa jeho obrazy dostali na výstavu do zahraničia (Taliansko) a v rokoch po druhej svetovej vojne sa prejavil ako nádejný predstaviteľ budúcej spisovateľskej obce uverejňovaním pozoruhodných noviel a poviedok v Slovenských pohľadoch.

Generačne patril R. Schnek k tej istej vrstve ľudí, ktorá sa v povojnových časoch rozhodla s príznačným zanietením zachraňovať to, čo sa začalo v národe strácať, resp. nadobúdať nové podoby. A tak aj on získaval a zapisoval jazykový materiál podľa Dotazníka pre výskum slovenských nárečí (Bratislava 1947), ktorý sa neskôr spracúval v Atlase slovenského jazyka I–II (Bratislava 1968, 1978). V rámci tejto zberateľskej akcie získal údaje z viacerých obcí Novohradskej a Zvolenskej stolice.

V roku 1950 nastúpil ako odborný pracovník do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, v ktorom pôsobil do r. 1956. Svoje dobré teoretické vedomosti znásobené pobytom v cudzine pozitívne uplatňoval pri začiatočných prácach na Slovníku slovenského jazyka, keď bolo treba vypracúvať jednak koncepciu, nadovšetko však zabezpečiť čo najbohatšiu materiálovú základňu pomocou excerpcií zo staršej a súčasnej i najnovšej literatúry. R. Schnekovi pripadla úloha budovať potrebný lexikálny tezaurus tak, aby sa stal vhodným žriedlom pri koncipovaní hesiel budúceho

šesťzväzkového slovníka. Vďaka svojim povahovým vlastnostiam sa mu podarilo nielen získať početných spolupracovníkov, ale aj zabezpečiť takú slovníkovú kartotéku, že sa napokon mohlo pristúpiť k realizovaniu tejto dlhodobej, ale aj náročnej úlohy.

R. Schnek ako autor koncepcie slovníka i ako spoluautor prvého zväzku tohto slovníka pristupoval k práci s dôsledným uplatňovaním selektívneho zreteľa, dbajúc na čistotu jazyka a na správne využitie slovnej zásoby zo sémantického i štylistického aspektu. Jeho kritický postoj k spôsobu spracovania slovníka sa nakoniec zreteľne prejavil na konferencii o Slovníku slovenského jazyka (Smolenice 1965), na ktorej jednoznačne vyslovil nesúhlas so zaradením a štylistickým hodnotením tých hesiel, ktoré sa do spracúvanej skupiny hesiel pridali bez vedomia a súhlasu autora. Svoje poznatky z oblasti slovnej zásoby uverejnil vo viacerých príspevkoch, v ktorých sa dotýkal otázky rozsahu slovníka, zložených slov i problematiky expresivity slova.

V rámci svojej jazykovednej činnosti sa R. Schnek venoval aj rozborom niektorých literárnych diel. Osobitne ho fascinovala próza F. Švantnera, ktorá mu bola vzorom v rokoch jeho literárnych záujmov. Zaujalo ho najmä Švantnerovo široké využitie metafory, výber lexikálnych prostriedkov, sémanticky neraz výrazne členených, i perifrázové vyjadrovanie autora pomocou súvetí. R. Schnek sa zameral aj na rozbor prózy J. C. Hronského. Všímal si aj problematiku slangu najmä so zreteľom na jeho expresívny charakter.

Pri presadzovaní názorov o charaktere koncipovaného Slovníka slovenského jazyka (1. zväzok A – K, 1959) sa R. Schnek stretával čoraz s väčším nepochopením, až sa nakoniec tejto práce vzdal a v roku 1956 ústav opustil. Odvtedy sa jeho náplňou života stala pedagogická činnosť. V rokoch 1956 – 1961 sa jej venoval ako pracovník katedry slovenského jazyka a literatúry Vyššej pedagogickej školy v Bratislave a od r. 1961 až do r. 1987 ako pracovník katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Trnave

Ako vysokoškolský učiteľ sa stal spoluautorom učebnice *Slovenský jazyk* (1958), ktorá v r. 1962 vyšla v druhom vydaní pod názvom *Učebnica slovenského jazyka* a v ktorej spracoval kapitolu o vete. R. Schnek sa na vysokých školách prejavil ako vynikajúci pedagóg, jeho erudícia i príťažlivé prednesy jazykovednej problematiky, ale aj spoločenský takt a ľudský prístup v rokoch socializmu s absenciou potrebnej „ľudskej tváre" mu v širokej poslucháčskej pospolitosti zabezpečili úctu i zaslúžené sympatie.

Počas pôsobenia na pedagogickom poste sa R. Schnek s osobitným záujmom orientoval na syntaktickú problematiku , najmä na otázky prístavku, syntagmatiky a vetnej parataxy. Zaujali ho najmä voľné a tesné vzťahy ako protipóly viazanosti dvoch členov v rámci vety alebo súvetia. V tejto súvislosti treba spomenúť najmä jeho príspevky prednesené na konferenciách a uverejnené v zborníkoch. R. Schnek všetky príspevky spracúval s filologickou akríbiou a so zmyslom pre syntakticko-sémantické detaily.

R. Schnek sa prejavil ako vynikajúci znalec i používateľ a kritický hodnotiteľ slovenského jazyka. Jeho pedagogická práca, explorátorská aktivita i celá jazykoved-

ná činnosť majú korene v úprimnej láske k slovenskému národu, k jeho jazyku a ľudovým tradíciám. V jeho bytostnej spätosti s národom a väzbe s jeho kultúrou pramenil aj jeho osobný a úprimný zápal o povznesenie jazykovej kultúry, ako aj o zveľadenie slovenskej kultúry založenej na širokej báze kultúrnych hodnôt zdedených z minulosti po našich predkoch.

Jubilantovi žičíme všetko najpozitívnejšie, nadovšetko duševnú pohodu i priaznivé perspektívy na tejto zemi a všetko, čo bolo a je jeho najvnútornejšou túžbou.

Anton Habovštiak

Súpis prác Richarda Schneka za roky 1952–1986

Bibliografia prác Richarda Schneka je usporiadaná chronologicky a v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce, štúdie a odborné články v odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) iné články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roka, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. Drobné príspevky, ktoré vyšli v tej istej publikácii, sa uvádzajú súhrnne v jednom hesle (hniezdujú sa). Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1952

Z dejín slovenského spisovného jazyka a jeho pravopisu. K diskusii o návrhu nového vydania Pravidiel slovenského pravopisu. – Život, *2*, 1952, č. 50, s. 14–15.

Slovníček. – In: Sládkovič, A.: Detvan. Matica slovenská 1952, s. 145–163.

Sovětská věda – Jazykověda, *2*, 1952, č. 1–3. – In: Slovenská reč, *17*, 1952/1953, s. 307–312 (ref.).

Stranník, či *straník*? – Slovenská reč, *17*, 1951/1952, s. 236–238.

1953

Príspevok k otázke rozsahu slovníka. – In: Lexikografický sborník. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1953, s. 199–208.

Príspevok k slovenskému názvosloviu husieľ. – Slovenské odborné názvoslovie, *1*, 1953, s. 251–253.

Lapanie vtákov v oblasti horného Ipľa. – Slovenský národopis, *1*, 1953, s. 167-177.

Lesnícky terminologický slovník. Sprac. Komisia pre lesnícku terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAV pod vedením F. Papánka. Bratislava 1953. – In: Slovenské odborné názvoslovie, *1*, 1953, s.351–353 (rec.).

Slovníček. – In: Sládkovič, A.: Marína. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1953, s. 153–201.

Rad – rada. – In: Jazykovedný kútik. Bratislava, Československý rozhlas 1953, s. 72–74.

Pečivo. – Ľudový rozhlas, *9*, 1953, č. 34, s. 11.

1954

Terminológia galenickej farmácie. Sprac. Komisia pre farmaceutickú terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAV pod vedením L. Zathureckého. Bratislava 1953. – In: Slovenské odborné názvoslovie, 2, 1954, s. 63–64 (rec.).

Terminológia vodného hospodárstva. 1. Hydrológia, hydraulika, pedológia. Sprac. Komisia pre staviteľskú terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAV pod vedením Š. Bellu a O. Duba. Bratislava 1953. – In: Slovenská reč, *19*, 1954, s. 261–263 (rec.).

1955

K morfologickým kategóriám mužských podstatných mien. – Slovenská reč, *20*, 1955, s. 351–357.

[Diskusný príspevok na konferencii o norme spisovného jazyka, konanej v dňoch 24.–25. 3. 1955 v Bratislave.] – Slovenská reč, *20*, 1955, s. 222–223.

1956

Ako písať zložené slová typu *bohviekto, bohvieaký*. – Slovenská reč, *21*, 1956, s. 366–368.

K otázke expresívnych slov. – Slovenská reč, *21*, 1956, s. 72–76.

Prídavné mená na *-lý*. – Ľudový rozhlas, *12*, 1956, č. 31, s. 4.

1957

Slovenská gramatika v taliančine. [Meriggi, B.: La lingua slovacca. Firenze 1956.] – In: Slovenská reč, *22*, 1957, s. 260–262 (ref.).

Pečivo. – In: Jazyková poradňa. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957, s. 38–39. – Tamže : *Rad – rada* (s. 43–44). – Prídavné mená s príponou *-ský* a *-ecký* (s. 151–152). – O výslovnosti predložiek *k, s, v,* (s. 230–231).

1958

Slovenský jazyk. Pokusné učebné texty pre 7. ročník všeobecnovzdelávacích škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1958. 198 s. (spoluautor).

1959

Slovník slovenského jazyka. 1. diel. A–K. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 816 s. (spoluautor, člen autorského kolektívu).

1962

Učebnica slovenského jazyka. 2. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962. 182 s. (spoluautor).

1964

Obrazné pomenovanie vo Švantnerovej Malke. – In: Sborník Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave so sídlom v Trnave. 4. Spoločenské vedy. Slovenský jazyk a literatúra. Red. J. Gregorec. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 189–216.

Švantnerova Malka. – In: Štylistické rozbory umeleckých textov. Red. J. Mistrík – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 131–140.

1965

O podstate slangu. – In: Jazyk a štýl modernej prózy. Red. J. Ružička, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965, s. 117–118.

Švantnerovo nepriame pomenovanie. – In: Jazyk a štýl modernej prózy. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965, s. 126–129.

1966

Ku koncepcii prístavku v teórii i v praxi. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, *12*, 1965/1966, s. 266–268.

Poznámky k vyučovaniu gramatiky. – In: K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry. Red. K. Palkovič. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 143–145.

[Diskusný príspevok na konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny, konanej v dňoch 21.–23. 6. 1965 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach.] – Slovenská reč, *31*, 1966, s. 92.

1967

J. C. Hronský, Budkáčik a Dubkáčik. – In: Rozbory umeleckej prózy. Red. J. Mistrík – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 131–141.

1968

O grafickom zobrazovaní vetnej stavby. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, *14*, 1967/1968, s. 163–172, 208–214.

O grafickom znázorňovaní vetnej stavby. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, *15*, 1968/1969, s. 47–52, 80–89.

1969

Syntagma a veta pri prísudkových slovesách. – Slovenská reč, *34*, 1969, s. 362–372.

1970

Konferencia o Czambelovi. – Učiteľské noviny, *20*, 1970, č. 1, s. 7 (správa o vedeckej konferencii o jazykovednom diele S. Czambela a o spisovnom jazyku jeho obdobia, konanej v dňoch 8.–9. 12. 1969 v Trnave).

1971

O nepravej vetnej parataxe. – In: Universitas Comeniana. Fakultas Paedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy. Philologia. 2. Štúdie z literárnej vedy, jazykovedy a teórie vyučovania. Red. L. Horečný. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 203–216.

Ľúbiť, mať rád. – In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 133. – Tamže: *-Lý, -ný, -ný* (s. 135). – *Pečivo* a *rožky* (s. 198). – Predložky *k, s, v* (s. 225). – *Pridávať, dojča, dojčenský* (s. 233). – *Rad,* nie *rada* (s. 239. *-Ský,* nie ‚cký' (s. 264). – *Špatný* (s. 288).

1973

Poznámky k Czamblovej skladbe. – In: Universitas Comeniana. Facultas Paedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy. Philologia. 3. Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia. Red. L. Horečný et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 99–102, rus. res. s. 232, nem. res. s. 236.

1975

Správa o jazykovednej vedeckovýskumnej činnosti katedier slovenského jazyka na filozofických fakultách na Slovensku za rok 1974. – Slovenská reč, *40,* 1975, s. 241–245 (spoluautor).

1979

O prístavku a viacnásobnosti. Slovenský jazyk a literatúra v škole, *25,* 1978/1979, č. 9, príl., s. 1–4.

1982

Osobitné vzťahy medzi vetami. – In: Syntax a jej vyučovanie. Red. J. Oravec. Nitra, Pedagogická fakulta 1982, s. 275–286.

1984

Voľné a tesné vzťahy. – Zápisník slovenského jazykovedca, *3,* 1984, č. 4, s. 6–7 (tézy prednášky konanej dňa 2. 5. 1984 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Trnave).

1986

Tesnosť a voľnosť pri determinácii. – In: Zborník prednášok z letného kurzu slovenského jazyka a literatúry pre poslucháčov zo zahraničia. Učebné texty. 3. Red. B. Švihranová. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986, s. 92–106.

Zostavil *L. Dvonč*

Na päťdesiatku doc. PhDr. Ladislava Trupa, CSc.

Nebolo dosiaľ zvykom, aby sa v časopise Slovenská reč pripomínalo životné jubileum jazykovedca neslovakistu, jazykovedca, ktorý kmeňovo patrí do kategórie neslovanských filológií. Keď sa napriek tomu obajvuje v slovakistickom časopise

jubilejný článok a príslušná bibliografia doc. Dr. Ladislava T r u p a, kandidáta filologických vied, renomovaného romanistu, univerzitného učiteľa španielčiny, dobrého znalca francúzštiny a odborníka zorientovaného aj v ostatných románskych jazykoch, nie je to náhoda: jubilant L. Trup, mladistvý päťdesiatnik, si už dávno vyšliapal chodníček do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, k jeho pracovníkom, no najmä k jeho časopisom, osobitne k Slovenskej reči. Príkladná spolupráca s pracovníkmi ústavu, pravidelné prispievanie do jazykovedných časopisov, do jazykových rubrík najmä v minulých rokoch zaraďuje jubilanta k tým univerzitným učiteľom, ktorým sa vedecké a spoločenské kontakty s akademickou inštitúciou stali prirodzenou súčasťou ich vedecko-pedagogickej činnosti. Preto tá výnimka, ktorá však naozaj potvrdzuje pravidlo.

L. Trup sa narodil 6. apríla 1943 v Mojmírovciach, v okrese Nitra. Stredoškolské vzdelanie získal na gymnáziu v Nitre. Po maturite r. 1961 začal študovať na Filozofickej fakulte UK v Bratislave španielčinu a slovenčinu, vysokoškolské štúdium ukončil r. 1966, ale s univerzitným štúdiom sa úplne nerozlúčil: v r. 1968 – 1969 navštevoval Institut Normal d'Etudes Françaises v Toulouse, kde po absolvovaní predpísaných skúšok získal Certificat de la langue française. Okrem toho ešte počas bratislavských štúdií pobudol aj na univerzite v Havane (1963 – 1964) a neskôr aj v r. 1974. Po krátkom intermezze vo Výskumnom ústave výstavby a architektúry v Bratislave, kde pracoval ako prekladateľ, v r. 1971 nastúpil ako odborný asistent na Univerzite 17. novembra v Bratislave, na odbor prekladateľstva a tlmočníctva. Po zrušení tejto univerzity prešiel na Filozofickú fakultu UK, na katedru romanistiky ako španielčinár. Pôsobí tu dnes ako docent. Predtým však získal titul PhDr. (1970) a hodnosť kandidáta vied (v r. 1978). V r. 1983 sa habilitoval prácou *Jazyková charakteristika španielskej archeologickej terminológie,* ku ktorej pripojil rozsiahly španielsko-slovenský slovník (508 s.). Jeho každodennou pedagogickou prácou boli a sú predovšetkým prednášky, semináre z porovnávacej gramatiky španielčiny a slovenčiny, zo štylistiky, ďalej z lexikológie, syntaxe, fonetiky, z konsekutívneho a simultánneho tlmočenia. Jubilant je školiteľom, oponentom diplomových prác, členom komisie pre obhajoby doktorských prác, predsedom skúšobnej komisie pre štátne záverečné skúšky zo španielčiny. Od šk. roka 1992/1993 pôsobí ako externý učiteľ na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave.

Publikačná aktivita L. Trupa má široký záber, ukazuje to aj priložená bibliografia: je autorom i spoluautorom vysokoškolských príručiek, slovníkov, publikuje vedecké štúdie, recenzie, správy, a to nielen v domácich, ale aj zahraničných časopisoch a zborníkoch. O španielskom jazyku máva relácie aj v rozhlase. Osobitne treba spomenúť jeho väčšie lexikografické dielo *Španielsko-slovenský frazeologický slovník,* ktorý odovzdal do tlače v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve.

L. Trup má vo svojej odbornej profesii aj v medzinárodných kontaktoch nemalé skúsenosti. V rokoch 1985 – 1989 pôsobil ako lektor slovenského jazyka na Univerzite Complutense v Madride. V rámci lektorátu vykonal veľa aj pre propagáciu slovenčiny a slovenských jazykovedných časopisov v štúdiách porovnávacieho charakteru, uverejnených v Španielsku. V tejto súvislosti treba uviesť, že L. Trup je členom

dvoch zahraničných spoločností: Asociación Española de Eslavistas (Madrid) a Società di Linguistica Italiana (Rím). Napokon treba ešte osobitne vyzdvihnúť časopiseckú a rubrikovú produkciu jubilanta v Slovenskej reči, v Kultúre slova a rubrike Slovenčina naša v Nedeľnej Pravde. Jeho príspevky do rubriky mali vždy iskru, triafali do živých problémov používania cudzích slov v slovenčine, trpezlivo vysvetľovali a poúčali na primeranej odbornej úrovni a so zmyslom pre jazykovú kultúru slovenčiny v každodennej jazykovej praxi.

Pri vstupe do veku abrahámovín želáme nášmu jubilantovi dobré zdravie, rodinnú pohodu a vo vedeckej a pedagogickej činnosti veľa tvorivých síl, naplnených prepotrebným pokojom a sústredením.

F. Kočiš

Súpis prác doc. Ladislava Trupa za roky 1971–1992

Bibliografia prác Ladislava Trupa je usporiadaná chronologicky a v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a štúdie v odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roka, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. Drobné príspevky, ktoré vyšli v tom istom ročníku časopisu v tej istej rubrike, sa uvádzajú súhrnne v jednom hesle (hniezdujú sa). Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1971

Francúzko-slovenský slovník odborných výrazov z oblasti urbanizmu, územného plánovania a priestorovej ekonomiky. 1. vyd. Bratislava, Centrum urbanizmu a architektúry 1971. 166 s.

1972

Francúzko-slovenský slovník odborných výrazov z oblasti výpočtovej techniky, kybernetiky a operačného výskumu. 1. vyd. Bratislava, Centrum urbanizmu a architektúry 1972. 144 s.

Lenghart, M.: Španielčina pre technikov. Bratislava 1970. – In: Cizí jazyky ve škole, *15*, 1971/1972, s. 331–332 (rec.).

1973

Lecturas geofráficas y especializades sobre los países hispanohablantes. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1973. 232 s. (spoluautor J. Stříbrný).

Škultéty, J.: Učebnica španielčiny pre samoukov. Bratislava 1973. – In: Práca, 22. 8. 1973, s. 6 (ref.).
Kovacci, O.: Tendencias actuales de la gramática. Buenos Aires 1971. – In: Jazykovědné aktuality, *10*, 1973, s. 76–78 (rec.).

1974

Francúzsko-slovenský slovník odborných výrazov z oblasti cestovného ruchu, kúpeľníctva a zotavenia. 1. vyd. Bratislava, Centrum urbanizmu a architektúry 1974. 220 s.

Niekoľko poznámok o španielskej chromatickej terminológii. – In: Bulletin Odboru prekladateľstva a tlmočníctva. Acta Universitatis XVII. Novembris Pragensis. Red. V. Schwanzer. Praha, Universitas XVII. Novembris 1974, s. 81–109.

Estudio fonético del español en Cuba. – In: Bulletin Odboru prekladateľstva a tlmočníctva. Acta Universitatis XVII. Novembris Pragensis. Red. V. Schwanzer. Praha, Universitas XVII. Novembris Pragensis 1974, s. 109–129.

1975

Výber odborných textov zo španielčiny. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1975. 150 s. (spoluautorka Z. Hlôšková).

Novohradská, A. a kol.: Manual de conversación española. Praha 1973. – In: Cizí jazyky ve škole, *18*, 1974/1975, s. 383–384 (rec.).

Saussure, F. de: Cours de linguistique générale. Paris 1973. – In: Jazykovědné aktuality, *12*, 1975, s. 37–41 (rec.).

Iordan, I.: Romanskoje jazykoznanije. Moskva 1971. – In: Jazykovedný časopis, *26*, 1975, s. 205–207 (rec.).

Chito, alebo „čito"? – Kultúra slova, *9*, 1975, s. 315–316.

1976

Šulhan, J. – Škultéty, J.: Španielsko-slovenský a slovensko-španielsky slovník. Bratislava 1974. – In: Cizí jazyky ve škole, *19*, 1975/1976, s. 463–464 (rec.).

Šigarevskaja, E. A.: Précis d'histoire de la langue française. Leningrad 1974. – In: Jazykovědné aktuality, *13*, 1976, s. 33–34 (rec.).

O výslovnosti niektorých vlastných portugalských mien. – Kultúra slova, *10*, 1976, s. 87–88. – Tamže: Španielske slová v slovenčine (s. 174–175). – *Komandant,* alebo *veliteľ*? (s. 355–356).

1977

O výslovnosti zdvojeného *ll* v španielčine. – Kultúra slova, *11*, 1977, s. 215–216.

Kontraútok alebo *protiútok.* – Nedeľná Pravda, *10*, 1977, č. 11, s. 6. – Tamže: Cudzie slová v našej tlači (č. 19, s. 6). – Nepravé personifikácie v našej tlači (č. 23, s. 6). – Nepriame obrazné pomenovania v jazyku novín (č. 31, s. 6). – Zložené slová s *mino-, mikro-* (č. 36, s. 6). – Nasýtenosť výrazu v jazyku novín (č. 40, s. 6). – Expresívne použitie slova v novinách (č. 50, s. 6).

1978

Úvod do štúdia španielskeho jazyka. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1978. 100 s.

Ref.: Dubský, J.: Cizí jazyky ve škole, *23*, 1979/1980, s. 204.

La característica del languaje deportivo de la prensa cubana actual. – In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 29. 1978. Red. J. Števček et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978, s. 109–129.

Ref.: Kitovová, M. D.: Sopostavitelno ezikoznanie, 1983, s. 97.

Berezin, F. M.: Istorija lingvističeskich učenij. Moskva 1975. – In: Jazykovedný časopis, *29*, 1978, s. 100–101 (rec.).

Výslovnosť hláskových skupín *gua-*, *gue-*, *gui-* v španielskych slovách. – Kultúra slova, *12*, 1978, s. 123–125.

Číslovky vo frazeologických spojeniach. – Nedeľná Pravda, *11*, 1978, č. 5, s. 6. – Tamže: Abstraktné pomenovania v tlači (č. 20, s. 6). – Hovorové slová (č. 30, s. 6). – Úspornosť vyjadrovania v tlači (č. 38, s. 6). – Synonymá v tlači (č. 42, s.6).

1979

Dubský, J. a kol.: Velký španělsko-český slovník. 1–2. Praha 1977–1978. – In: Cizí jazyky ve škole, *22*, 1978/1979, s. 467–469 (rec.).

Pôvod názvov latinskoamerických krajín. – Nedeľná Pravda, *12*, 1979, č. 5, s. 6. – Tamže: Arabské slová v slovenčine (č. 12, s. 6). – Antonymá v jazyku (č. 35, s. 7). – Pôvod španielskych zemepisných názvov (č. 39, s. 7). – Španielske slová v slovenčine (č. 46, s. 7).

1980

Latinskoamerické reálie. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1980. 172 s.

Úspornosť vyjadrovania v súčasnej kubánskej tlači. – Cizí jazyky ve škole, *22*, 1979/1980, s. 301–307.

Horecký, J. – Rácová, A.: Slovník jazykovedných termínov. Bratislava 1979. – In: Cizí jazyky ve škole, *23*, 1979/1980, s. 461–462 (rec.).

Grammatika i semantika romanskich jazykov (k probleme universalii). Red. G. V. Stepanov. Moskva 1978. – In: Jazykovedný časopis, *31*, 1980, s. 97–100 (rec.).

Dubský a kol.: Gran diccionario español-checo 1–2. Praha 1977–1978. – In: Fremdsprachen, *24*, 1980, s. 60 (rec.).

Niekoľko poznámok k Malej encyklopédii spisovateľov sveta. [Malá encyklopédia spisovateľov sveta. Zost. J. Juríček. Bratislava 1978.] – In: Kultúra slova, *14*, 1980, s. 58–60 (rec.).

Poloafixy v odborných termínoch. – Nedeľná Pravda, *13*, 1980, č. 2, s. 7. – Tamže: Významové zmeny slov (č. 12, s. 7). – Výpožičky v jazyku (č. 16, s. 7). – Združené pomenovanie (č. 23, s. 7). – Odborné termíny (č. 28, s. 7). – Motivácia odborných termínov (č. 31, s. 7). – O výslovnosti španielskych vlastných mien (č. 39, s. 7). – Profesionalizmy v jazyku (č. 44, s. 7). – Čo sú eufemizmy (č. 50, s. 7).

1981

Cvičebnica odborných textov zo španielčiny. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1981. 172 s. (spoluautorka K. Resutíková).

Problematika „zradných" slov v slovenčine a v španielčine. – Slovenská reč, *46*, 1981, s. 212–221.

Los semiafijos en la prensa cubana actual. – Fremdsprachen, *25*, 1981, s. 239–242.

Škultéty, J.: Kapitoly z chromatickej terminológie slovenčiny a románskych jazykov. Bratislava 1979. – In: Slovenská reč, *46*, 1981, s. 179–181 (rec.).

Dobrý preklad z portugalčiny. [Po noci svitanie. Antológia súčasných afrických poviedok. Prel. M. Lenghardt. Bratislava 1978.] – In: Kultúra slova, *7*, 1981, s. 253–255 (rec.).

Zradné slová v preklade a tlmočení. – Nedeľná Pravda, *14*, 1981, č. 3, s. 7. – Tamže: Odborné termíny v neterminologických kontextoch (č. 14, s. 7). – Pôvod názvov afrických krajín (č. 17, s. 7). – Zovšeobecnené obyvateľské mená (č. 26, s. 7). – Odborné termíny v preklade (č. 32, s. 7). – Hodnotiace slová v našej tlači (č. 45, s. 7). – Francúzske slová v slovnej zásobe slovenčiny (č. 46, s. 7).

1982

Súčasný francúzsky jazyk. Francúzsko-slovenská lingvistická terminológia. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1982. 156 s. (spoluautor J. Taraba).
Ref.: Dubský, J.: Cizí jazyky ve škole, *27*, 1983/1984, s. 474–475.

Implicitnosť a explicitnosť vyjadrovania v preklade (na slovenskom a španielskom materiáli). – Slovenská reč, *47*, 1982, s. 229–234.

Združené pomenovania v archeologickej terminológii. – Kultúra slova, *16*, 1982, s. 338–342.

Charakteristika slovnej zásoby súčasnej kubánskej tlače. – Cizí jazyky ve škole, *25*, 1981/1982, s. 354–360.

Niektoré morfosyntaktické aspekty kubánskeho publicistického štýlu. – Cizí jazyky ve škole, *26*, 1982/1983 s. 167–171.

Škultéty, J.: Učebnica španielčiny pre samoukov. 3. vyd. Bratislava 1980. – In: Cizí jazyky ve škole, *25*, 1981/1982, s. 134–144 (rec.).

O jazyku vedecko-popularizačných textov. – Nedeľná Pravda, *15*, 1982, č. 9, s. 7.

1983

Paradoxy v jazyku. – Nedeľná Pravda, *16*, 1983, č. 38, s. 7. – Tamže: Čo sú jazykové zväzy? (č. 42, s. 7).

1984

Gramatika nemeckého jazyka. Nemecko-slovenská lingvistická terminológia. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1984. 176 s. (spoluautorka A. Krenčeyová).

La lingüistica hispánica en Eslovaquia. – Revista de la Universidad Complutense de Madrid, 1984, s. 138–141.

Nebot, F. A. a kol.: Curso de Lengua Española. Orientación Universitaria. Madrid 1980. – In: Cizí jazyky ve škole, *27*, 1983/1984, s. 188–190 (rec.).

Pratt, Ch.: El anglicismo en el español peninsular contemporáneo. Madrid 1980. – In: Cizí jazyky ve škole, *27*, 1983/1984, s. 238–240 (rec.).

O vývine slov *revolúcia* a *komúna*. – Nedeľná Pravda, *17*, 1984, č. 8, s. 7. – Tamže: Exotické a citátové slová v slovenčine (č. 18, s. 7). – Ruština a slovná zásoba slovenčiny (č. 36, s. 7). – Slovo – človek – spoločnosť (č. 40, s. 7). – Po stopách tvorenia odborných termínov (č.47, s. 7).

1985

Los titulares en la prensa cubana actual. – In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 33. 1982. Red. Š. Caltík et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985, s. 149–172.

La transmisión metafórica del significado en la terminología arqueológica española. – In: Beiträge zur Romanischen Philologie, *24*, 1985, s. 145–150.

Algunos espectos del español actual. – Cizí jazyky ve škole, *28*, 1984/1985, s. 210–215 (spoluautor J. López Alonso).

O pôvode názvov kontinentov. – Nedeľná Pravda, *18*, 1985, č. 4, s. 7. – Tamže: Vlastné mená a slovná zásoba jazyka (č. 14, s. 7). – O jednom type zložených slov (č. 24, s. 7). – Čo sú jazykové aforizmy (č. 38, s. 7).

1986

Lo implícito y lo explícito de la expresión en la traducción (con ejemplos del español y del eslovaco). – In: Boletín de la Asociación Europea de Profesores de Español, *18*, 1986, s. 295–298.

Litvinenko, E. V.: Historia de la Lengua Española. Kiev 1983. – In: Cizí jazyky ve škole, *29*, 1985/1986, s. 380–381 (rec.).

1987

Refranero castellano-catalán-latín-eslovaco-checo. 1. vyd. Madrid, A. G. E. S. A. 1987. 92 s. (spoluautor S. Alvarado, autor predslovu P. Gimferrer i Torrens).

Ref.: 1. Dubský, J.: Cizí jazyky ve škole, *32*, 1988/1989, s. 39. – 2. Moravčík, Š.: Slovenské pohľady, *104*,1988, č. 7, s. 157–158. – 3. Puigová, M. S.: Anales de las III. Jornadas Culturales Eslavas. Madrid, Univesidad Complutense 1988, s. 6. – 4. Oleríny, V.: Nové slovo, 30, 1988, č. 1, s. 19. – 5. Škultéty, J.: Užitočná zbierka frazém. Kultúra slova, *22*, 1988, s. 120–121. – 6. Puigová, M. S.: Russkij jazyk za rubežom, *4*, 1980, s. 61.

Súčasný španielsky jazyk. Štylistika španielskeho jazyka. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1987. 160 s.

Los parónimos en español y en eslovaco. – Iberoamericana Pragensia, *21*, 1987, s. 91–101.

Los sufijós en la prensa cubana actual. – Cizí jazyky ve škole, *30*, 1986/1987, s. 304–309 (spoluautor J. López Alonso).

1988

Gramática de eslovaco para eslavistas. 1. vyd. Madrid, Universidad Complutense de Madrid 1988. 208 s. (spoluautor S. Alvarado).

Ref.: Michalková, D.: Nové slovo, *30*, 1988, č. 30, s. 20.

Los antropónimos eslovacos de raíz eslava y su correspondencia con los antropónimos españoles. – In: III. Jornadas Culturales Eslavas. Anales. Red. M. Sánchezová-Puigová. Madrid, Universidad Complutense de Madrid 1988, s. 1–11 (spoluautor S. Alvarado).

40 años de la lingüística eslovaca. – In: III. Jornales Culturales Eslavas. Anales. Red. M. Sánchezová-Puigová. Madrid, Universidad Complutense de Madrid 1988, s. 14–17.

Marcos Morínigo, A.: Diccionario de Americanismos. Buenos Aires 1985. – In: Cizí jazyky ve škole, *31*, 1987/1988, s. 239–240 (rec.).

Cunha, C. – Lindley, L. F.: Nova gramática do português contemporâneo. Lisboa 1984. – In: Cizí jazyky ve škole, *31*, 1987/1988, s. 464–465 (rec.).

1989

Súčasný francúzsky jazyk. Slovensko-francúzska lingvistická terminológia. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1989. 172 s. (spoluautor J. Taraba).

Extranjerismos en los medios de comunicación españoles. – Cizí jazyky ve škole, *32*, 1988/1989, s. 323–327.

Rasgos morfosintácticos del lenguaje administrativo español. – Cizí jazyky ve škole, *33*, 1989/1990, s. 19–24.

Aktívna a pasívna slovná zásoba jazyka. – Nedeľná Pravda, *22*, 1989, č. 44, s. 7. – Tamže: Slovo a vedecko-technická revolúcia (č. 49, s. 7).

Slovenčina v Madride. Zhovárame sa s doc. dr. Ladislavom Trupom, CSc., lektorom slovenského jazyka. – Večerník, 6. 1. 1989, s. 6–7 (rozhovor zn. (jz) s L. Trupom).

1990

Algunos arabismos comunes al eslovaco y al castellano. – In: Boletín de la Asociación Española de Orientalistas, *26*, 1990, s. 175–190 (spoluautor S. Alvarado).

1991

Lexikálno-gramatické cvičenia zo španielskych odborných textov pre čs. expertov. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1991. 206 s. (spoluautorka K. Resutíková).

Hispanismos en el léxico eslovaco. – In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 40. Red. J. Bartoš. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991, s. 151–162, slov. res. s. 162–163.

Hispanismos en el léxico eslovaco. – In: Boletín de la Asociación Española de Orientalistas, *27*, 1991, s. 105–113 (spoluautor S. Alvarado).

Zvukové vlastnosti španielčiny hovorenej v USA. – Cizí jazyky ve škole, *35*, 1991/1992, s. 68–71.

García Yebra, Y.: Claudicación en el uso de preposiciones. Madrid 1988. – In: Cizí jazyky ve škole, *34 (41)*, 1990/1991, s. 191–192 (rec.).

O niektorých cudzích slovách v slovenčine. – Slovenská reč, 56, 1991, s. 60–61.

1992

Úvod do dejín a kultúry Španielska. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1992. 200 s.

Porovnávacia gramatika. Španielsko-slovenská lingvistická terminológia. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1992. 176 s.

Interferencia a iné úskalia pri štúdiu španielčiny. – Slovenská reč, *57*, 1992, s. 145–149.

Španielske apelatíva utvorené z vlastných mien. – Cizí jazyky, *36*, 1992/1993, s. 25–28.

Objav doktorky Schenkovej. – Slovensko, *26*, 1992, č. 4, s. 33–35 (rozhovor M. Ševčíkovej s V. Schenkovou; na s. 35 vyjadrenie L. Trupa k projektu Eurolingvistika).

Redakčná činnosť

Bulletin Odboru prekladateľstva a tlmočníctva. Bratislava, Fakulta spoločenských vied Univerzity 17. novembra 1974 (člen red. rady, výkonný redaktor).

Zostavil *L. Dvonč*

Jubileum Vševlada Jozefa Gajdoša

Medzi osobnosti, ktoré rozšírili alebo prehĺbili výskum slovenčiny, patrí aj PhDr. Vševlad Jozef G a j d o š, ktorý by sa vlani bol dožil 85 rokov. Svojimi prácami prispel k výskumu dejín spisovnej slovenčiny, ale aj iných odborov. Od obetavej práce pre národ a rozvoj jeho kultúry ho neodradilo ani takmer deväťročné väzenie, na ktoré ho pri prenasledovaní kňazov odsúdil minulý režim.

Narodil sa 15. mája 1907 v mnohodetnej rodine roľníka vo Veľkej Mani (dnes Maňa) v Tekove. Ako knihársky učeň v Trnave vstúpil do tamojšieho františkánskeho kláštora a stal sa rehoľníkom (OFM). Stredoškolské vzdelanie získal na gymnáziu v Trnave a Skalici, teologické v Prahe, vysokoškolské z odboru knihovedy v Prahe, z odboru filozofie a histórie v Bratislave, postgraduálne študoval v Mníchove a Budapešti, kvalifikáciu na vyučovanie esperanta získal v Prahe. Od roku 1938 pôsobil ako stredoškolský profesor na františkánskom gymnáziu v Malackách a po jeho zoštátnení v Nových Zámkoch, v rokoch 1947–1956 nevinne trpel vo väzeniach, po prepustení na slobodu ho Matica slovenská poverila preskúmať a skatalogizovať knižnice v Oponiciach, Bojniciach, Komárne a Topoľčiankach. Sám preskúmal ďalšie knižnice najmä vo františkánskych kláštoroch. Na dôchodku žil od roku 1959 v rodisku, kde 11. mája 1978 zomrel a tam je aj pochovaný.

Významná je jeho heuristická činnosť. Vo františkánskych knižniciach našiel a potom opísal staroslovienske pamiatky, z toho tri hlaholské, ktoré vznikli mimo nášho územia. Vzácnu najstaršiu slovenskú jazykovú pamiatku *Maria matko* zo 14. stor. objavil v kláštore v Bratislave, kde našiel aj slovenské glosy v misáli zo 16. stor. Uverejnil slovenské rukopisné texty zo 16. stor., ktoré sa nachádzajú v kláštore v Skalici, opísal a publikoval západoslovenský jazykový text „povolávacieho listu" zo 17. stor. K poznaniu slovenského kazateľského štýlu prispel objavom slovenských kázní z polovice 18. stor. Informoval o starších pokusoch o celoslovanský jazykový atlas v rámci všejazykového atlasu. Zaslúžil sa o bližšie poznanie života a diela A. Bernoláka. Písal o jeho rečových znalostiach, jeho bibliografickom spise, o jazykovedných dielach v jeho knižnici, o jeho pôsobení v Čeklíse (dnes Bernolákovo), objavil, preložil a vydal jeho rukopis o poľnohospodárstve. Vydal aj monografiu o živote a diele Jána Abrahamffyho (1942), priniesol nové poznatky o niektorých bernolákovcoch, ale aj iných slovenských spisovateľoch. Súpis jeho prác obsahuje mnoho jednotiek z oblasti bibliografie, literárnej histórie, knihovedy, filozofie, dejín hudby (najmä o F. Lisztovi a našom P. Bajanovi). Bibliografia je uverejnená v knihe *Františkáni v slovenskej literatúre,* ktorú napísal sám Vševlad J. Gajdoš a vyšla roku v 1979 v Clevelande v USA.

V dejinách slovenskej jazykovedy sa iste nájde miesto aj pre V. J. Gajdoša. Patrí mu naša úcta a vďaka.

K. Palkovič

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1992

V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV sa v roku 1992 pracovalo na týchto grantových projektoch:

1. *Výkladový slovník súčasného slovenského jazyka stredného typu. Koncepcia slovníka s prílohou ukážkových hesiel; koncipovanie 1. zväzku slovníka.* Vedúca úlohy K. B u z á s s y o v á. Na úlohe pracovalo 8 pracovníkov ústavu s celkovou kapacitou 11 000 hodín. Plnenie úlohy je predbežne naplánované na roky 1992 – 1994. Grantový projekt bol v roku 1992 zaradený do kategórie A. Najhlavnejším cieľom v tejto úlohe bolo vypracovať koncepciu slovníka a začať koncipovať heslá do jeho 1. zväzku. Koncepcia bola úspešne obhájená pred vedeckou radou Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV; bola vypracovaná na základe štúdia výsledkov najnovších teórií, využili sa výsledky vlastných výskumov členov kolektívu, koncepcia priniesla aj niektoré originálne riešenia. Už v čase prípravy koncepcie sa rátalo s využitím možností rozvíjajúcej sa počítačovej lexikografie. O teoretických aj lexikografických postupoch uplatnených v koncepcii tohto slovníka prednášali autori na medzinárodnej vedeckej konferencii v Olomouci a na 5. medzinárodnom kongrese EURALEX-u v Tampere. Utvorili sa všetky predpoklady, aby sa v priebehu roka 1993 mohli naplno koncipovať heslá 1. zväzku slovníka.

2. *Sociolingvistický výskum slovenčiny.* Vedúci úlohy S. O n d r e j o v i č. Na úlohe pracovalo 5 pracovníkov ústavu s celkovou kapacitou 3 700 hodín a 2 pracovníčky VŠ (Univerzita P. J. Šafárika) s pracovnou kapacitou 600 hodín. Riešenie úlohy je plánované na roky 1991 – 1993; v roku 1992 bol grantový projekt zaradený do kategórie A. Riešitelia projektu pokračovali v prieskume jazykovej situácie na Slovensku, vo výskume jazykového vedomia a jazykových postojov, v prepracúvaní sociálno-komunikačného prístupu k výskumu slovenčiny, vypracovali nový dotazník na skúmanie kontaktových jazykových javov, pokračovali v interdisciplinárnom výskume slovenskej menšiny v Dolnom Rakúsku. Publikovali viacero odborných príspevkov, o výsledkoch svojich výskumov referovali na vedeckých podujatiach doma i v zahraničí (vo Viedni, v Potsdame, v Bielefelde, v Prahe, v Smoleniciach, v Modre a v Bratislave). Viacerí riešitelia sa stali spoluautormi európskych sociolingivstických projektov (Kontaktlinguistik, Berlin).

3. *Koncipovanie kapitol do vedeckej Syntaxe slovenského jazyka.* Vedúci úlohy J. K a č a l a. Na úlohe pracovalo 7 pracovníkov ústavu s celkovou kapacitou 7 200 hodín a jeden pracovník VŠ (FF UK) s pracovnou kapacitou 500 hodín. Riešenie grantovej úlohy je plánované na roky 1992 – 1994; v roku 1992 bol grantový projekt zaradený do kategórie B. Do pripravovanej Syntaxe slovenského jazyka vypracovali riešitelia projektu plánované kapitoly v celkovom rozsahu 126 strán. Sústreďujú sa na riešenie základných teoretických otázok, na spracovanie základných vetných členov, na problematiku elementárnych syntaktických jednotiek. Po zodpovedajúcej úprave sa predložené texty stanú organickou súčasťou pripravovanej kolektívnej syntaxe slovenského jazyka.

4. *Synonymický slovník slovenčiny.* Vedúca úlohy M. P i s á r č i k o v á. Na úlohe pracovalo 6 pracovníkov ústavu s celkovou kapacitou 10 500 hodín. Riešenie grantovej úlohy je plánované na roky 1991 – 1993; v roku 1992 bol grantový projekt zaradený do kategórie B. Riešitelia projektu pokračovali v koncipovaní synonymických radov; skoncipovali 4 100 nových hesiel. Dovedna bolo zredigovaných a prepísaných 10 680 hesiel. Popri koncipovaní a redigovaní sa autori hesiel venovali aj ich príprave na prepisovanie do počítača. V rámci výskumu slovnej zásoby uverejnili 9 odborných a 14 popularizačných príspevkov.

5. *Jazyková kultúra v teórii a praxi.* Vedúci úlohy I. M a s á r. Na úlohe pracovali 4 pracovníci ústavu s celkovou kapacitou 4 500 hodín. Riešenie grantovej úlohy je plánované na roky 1992 – 1994; v roku 1992 bol grantový projekt zaradený do kategórie B. Riešitelia projektu sa venovali výskumu novinových publicistických textov; na základe ich sledovania a rozboru vypracovali dve štúdie venované funkčnému využitiu jazykových prostriedkov v základných novinových žánroch – v úvodníku a komentári. Skúmalo sa aj používanie jazyka v televízii – vypracovala sa štúdia *Sonda do jazyka televízneho spravodajstva.* Teoreticky závažná je štúdia *Teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry a jej vymedzenie v súčasnej komunikácii,* ktorá je kritickou analýzou doterajších pokusov o konštituovanie teórie spisovného jazyka.

6. *Veľký slovensko-ruský slovník.* Vedúca úlohy J. B e n k o v i č o v á. Na úlohe pracovalo 11 pracovníkov ústavu s celkovou kapacitou 18 100 hodín. Riešenie grantovej úlohy (5. a 6. zv. slovníka) je plánované na roky 1991 – 1993; v roku 1992 bol grantový projekt zaradený do kategórie B. Riešitelia projektu sa venovali koncipovaniu a redigovaniu hesiel posledného, šiesteho zväzku slovníka. Bolo skoncipovaných a zredigovaných 3 731 nových hesiel a súbežne sa pripravoval celý text na prepisovnie. V rámci lexikologicko-lexikografického výskumu publikovali autori 3 odborné štúdie a vystúpili s referátmi na 7 vedeckých podujatiach doma i v zahraničí.

7. *Historický slovník slovenského jazyka.* Vedúci úlohy M. M a j t á n. Na úlohe pracovalo 8 pracovníkov ústavu s celkovou kapacitou 11 600 hodín. Riešenie grantovej úlohy (3. zv. slovníka) je plánované na roky 1991 – 1992; v roku 1992 bol grantový projekt zaradený do kategórie A. Riešitelia projektu ukončili v roku 1992 prácu na treťom zväzku slovníka, čo predstavuje vyše 3 600 strán rukopisu, ktorý už prešiel recenzným pokračovaním. Vo vedeckých časopisoch a zborníkoch publikovali autori slovníka 12 odborných príspevkov a aktívne sa zúčastnili na 17 vedeckých konferenciách doma aj v zahraničí.

8. *Vývin slovnej zásoby v predspisovnom období.* Vedúci úlohy R. K u c h a r. Na úlohe pracovalo 5 pracovníkov ústavu s celkovou kapacitou 2 600 hodín. Riešenie grantovej úlohy bolo plánované na roky 1991 – 1992; v roku 1992 bol grantový projekt zaradený do kategórie B. Riešiteľský kolektív dokončil prípravu súboru štúdií o vývine slovenskej slovnej zásoby v predspisovnom období. V roku 1992 bolo vypracovaných 5 príspevkov, ktoré sa stanú súčasťou zborníka plánovaného na vydanie v roku 1993.

9. *Výskum náboženskej (kázňovej) literatúry zo 17. – 18. storočia a ľudovej (piesňovej) i umelej tvorby z 18. – 19. storočia zo slavistického historicko-porovnávacieho hľadiska, v medziodborovej spolupráci.* Vedúca úlohy J. S k l a d a n á. Na úlohe pracovali traja pracovníci ústavu s celkovou kapacitou 2 200 hodín, dvaja pracovníci Ústavu slovenskej literatúry SAV s pracovnou kapacitou 800 hodín a jeden pracovník Ústavu hudobnej vedy SAV s pracovnou kapacitou 400 hodín. Riešenie grantovej úlohy je plánované na roky 1992 – 1994; v roku 1992 bol grantový projekt zaradený do kategórie B. Riešitelia projektu sa podstatnou mierou zaslúžili o odbornú a organizačnú prípravu konferencie *P. Paulín Bajan, OFM (1721 – 1792) a slovenská hudba, literatúra a jazyk 18. storočia,* konanej v Skalici z príležitosti 200. výročia smrti J. P. Bajana. Predniesli na nej 4 odborné referáty, ktoré vyjdú vo forme štúdií v osobitnom zborníku. Na sympóziu *Život a dielo A. H. Škultétyho* predniesli dvaja členovia riešiteľského kolektívu referáty o jazyku rozprávok A. H. Škultétyho a o lexike jeho duchovných piesní. Vykonal sa archívny výskum v Matici slovenskej v Martine a pripravil sa predbežný súpis materiálovej základne výskumu.

10. *Slovník slovenských nárečí.* Vedúci úlohy I. R i p k a. Na úlohe pracovalo 7 pracovníkov ústavu s celkovou kapacitou 9 400 hodín. Riešenie grantovej úlohy bolo plánované na roky 1991 – 1992; v roku 1992 bol grantový projekt zaradený do kategórie A. Riešitelia projektu pripravili úplný prvý koncept 2. zväzku slovníka (písmená L – R), spolu 4 120 významových jednotiek. Internou redakciou prešlo 2 512 významových jednotiek hesiel 2. zväzku, z ktorých autori stihli upraviť a doplniť 269 významových jednotiek. Vo vedeckých časopisoch a zborníkoch publikovali autori 17 štúdií; autorsky pripravovali pravidelnú rubriku *Zo studnice rodnej reči* v časopise Kultúra slova. Členovia riešiteľského kolektívu predniesli aj 11 referátov na domácich a zahraničných konferenciách.

11. *Počítačový model slovenčiny.* Vedúci úlohy E. P á l e š. Na úlohe pracovali traja pracovníci ústavu s celkovou kapacitou 4 000 hodín. Riešenie grantovej úlohy je plánované na roky 1992 – 1994; v roku 1992 bol grantový projekt zaradený do kategórie A. V roku 1992 sa uskutočnil psycholingvistický experiment s parafrázovaním vetných štruktúr ľudskými subjektmi, vypracoval sa formálny model systémových súvzťažností v slovenskom jazyku, utvoril sa experimentálny počítačový slovník, implementoval sa analyzátor a generátor slovenskej morfológie do počítača IBM PC AT 286, systematizoval sa materiál a uskutočnili sa prvé experimenty s implementáciou analyzátora slovenskej syntaxe a sémantiky. Členovia riešiteľského kolektívu uverejnili 4 štúdie v domácich a zahraničných zborníkoch a predniesli 3 referáty na domácich a zahraničných vedeckých podujatiach.

12. *Budovanie korpusu textov a bázy dát slovenského jazyka.* Vedúci úlohy V. B e n k o. Na úlohe pracovali traja pracovníci ústavu s celkovou kapacitou 2 200 hodín a štyria pracovníci VŠ (PF UK) s celkovou kapacitou 3 000 hodín. Riešenie grantovej úlohy je plánované na roky 1991 – 1993; v roku 1992 bol grantový projekt zaradený do kategórie A. V roku 1992 sa vypracoval návrh lingvistickej koncepcie korpusu textov s možnosťou využitia pri koncipovaní výkladového slovníka súčasného slovenského jazyka. Pokračovalo napĺňanie pilotného korpusu testovacími dátami

a nadviazala sa spolupráca s viacerými polygrafickými a vydavateľskými inštitúciami ako partnermi pri napĺňaní pilotného korpusu. Značkovací jazyk „G" vyvinutý na reprezentáciu referenčnej textovej verzie Krátkeho slovníka slovenského jazyka bol dopracovaný o prvky potrebné na kódovanie heslových statí iných slovníkových projektov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Členovia riešiteľského kolektívu predniesli 5 referátov na vedeckých konferenciách doma i v zahraničí.

Pracovníci ústavu publikovali vo vedeckých časopisoch 69 štúdií a 35 recenzií a správ (vypracovaných a dosiaľ nepublikovaných je ďalších 53 štúdií), v domácich neperiodických publikáciách a zborníkoch uverejnili 20 štúdií, v zahraničných 8 štúdií.

V roku 1992 vyšiel 2. zväzok *Historického slovníka slovenského jazyka* (K – N) na 616 stranách a výber textov zo 16. – 18. storočia tvoriacich pramennú základňu výskumu dejín slovenského jazyka pod názvom *Pramene k dejinám slovenčiny* (400 strán). Pracovníci ústavu boli zostavovateľmi a spoluautormi antológie *A Reader in Slovak Linguistics. Studies in Semantics* (München 1992). V spoluautorstve s pracovníkmi ústavu (K. Hegerovou a M. Majtánom) vydal Slovenský úrad geodézie a kartografie dve publikácie – geografické názvy z okresov Bardejov a Rimavská Sobota (spolu 194 strán), K. Buzássyová je spoluautorka učebnice slovenského jazyka pre 8. ročník ZŠ s maďarským vyučovacím jazykom.

V roku 1991 sme zaznamenali 202 ohlasov a citácií vedeckých prác našich pracovníkov.

Na medzinárodných vedeckých podujatiach v zahraničí odznelo 11 referátov našich pracovníkov, na domácich vedeckých podujatiach so zahraničnou účasťou referovalo 17 pracovníkov ústavu a na domácich vedeckých podujatiach bez zahraničnej účasti prednieslo referáty 28 pracovníkov ústavu.

V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV pokračovali v roku 1992 traja pracovníci v internej vedeckej ašpirantúre; dvaja z nich úspešne absolvovali v predpísanom termíne odbornú ašpirantskú skúšku. Všetci traja interní vedeckí ašpiranti plnia požiadavky, ktoré sa im ukladajú v rámci vedeckej výchovy. Do vedeckej ašpirantúry v našom ústave ako školiacom pracovisku boli zaradení ďalší dvaja pracovníci ústavu, z ktorých jeden požiadal o prerušenie ašpirantúry z vážnych rodinných dôvodov. Pre potreby iných pracovísk sa v našom ústave školili piati externí ašpiranti, z ktorých jeden v roku 1992 úspešne ukončil ašpirantské štúdium.

Na vysokých školách prednášali a viedli semináre štyria pracovníci ústavu (na Univerzite M. Bela v Banskej Bystrici, na Trnavskej univerzite, na Slovenskej technickej univerzite v Bratislave a na pedagogických fakultách v Nitre a v Bratislave), čo predstavuje týždenne 16 hodín prednášok a 8 hodín seminárov. Dvaja pracovníci ústavu viedli diplomové práce na VŠ, naši pracovníci posudzovali 4 diplomové práce, vypracovali posudky na 3 kandidátske dizertácie a na 2 habilitačné práce, vypracovali posudky na 20 prác napísaných v rámci záujmovej študentskej tvorivosti, dvaja pracovníci ústavu boli členmi vedeckých rád VŠ. Boli recenzentmi a posudzovateľmi množstva ďalších monografií a štúdií.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV má uzavreté aktívne dohody o spolupráci s týmito partnerskými pracoviskami: 1. S Ústavom slavistiky PAN vo Varšave; dohoda

je uzavretá na roky 1991 – 1993 na výskum tematiky *Slovenčina a poľština ako západoslovanské jazyky, ich vzájomné vzťahy.* Výsledky spolupráce sa pravidelne publikujú v zborníkoch a časopisoch. 2. S Ústavom poľského jazyka PAN v Krakove, na roky 1991 – 1993. Témou spolupráce sú vzájomné vzťahy slovenčiny a poľštiny v apelatívnej a propriálnej zložke slovnej zásoby. Výsledky spolupráce sa publikujú najmä v neperiodicky vydávanom zborníku *Studia linguistica Polono-Slovaca;* v našom ústave sa pripravuje na vydanie štvrtý zväzok tohto zborníka. 3. S Ústavom slavistiky a balkanistiky v Moskve. Dohoda je uzavretá na roky 1991 – 1993. Témou spolupráce je *Veľký slovensko-ruský slovník.* V rámci tejto dohody sa realizoval 14-dňový pobyt ruskej redaktorky Veľkého slovensko-ruského slovníka v Bratislave. 4. Trvá dohoda o spolupráci s Indiana University (USA), uzavretá v roku 1989. Témou spolupráce je reč amerických Slovákov. Predbežným výsledkom spolupráce je monografia pripravená do tlače. 5. V roku 1992 sa uzavrela dohoda s Ústavom ruského jazyka AV Ruskej federácie o spolupráci na roky 1993 – 1995. Témou spolupráce sú metódy opisu slovanských jazykov v oblasti lexikológie a lexikografie najmä s využitím výpočtovej techiky (v rámci projektov *Strojový fond ruštiny* a *Automatizovaný korpus slovenských textov), Slovanský jazykový atlas* a výskum v oblasti onomastiky.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV je zapojený do dlhodobej spolupráce na viacerých významných medzinárodných výskumných projektoch: 1. *Slovanský jazykový atlas.* Pracovníčka ústavu A. Ferenčíková je zodpovedná redaktorka 4. zväzku lexikálno-slovotvorného radu tohto atlasu, pripravila návrh koncepcie 4. zväzku a prvú verziu dvoch dodatočne zaradených slovotvorných máp. Pokračovala v práci na skompletizovaní materiálu tohto zväzku, ktorý sa pripravuje na vydanie na Slovensku. Zúčastnila sa na pracovnom zasadnutí medzinárodnej komisie Slovanského jazykového atlasu v Moskve. 2. *Celokarpatský dialektologický atlas.* Pracovník ústavu I. Ripka je vedeckým redaktorom 5. zväzku atlasu. Vedie práce na príprave zväzku do tlače, rediguje mapy a komentáre (v roku 1992 25 máp a komentárov 5. zväzku). Zúčastnil sa na pracovnom zasadnutí komisie Celokarpatského dialektologického atlasu vo Ľvove. 3. Medzinárodný multilaterálny projekt *Sprache und Literatur im Spanungsfeld zwischen eigengesetzlicher und fremdbestimmter Entwicklung. Das Paradigma der slavischen Sprachen und Literaturen im 20. Jahrhundert.* V rámci tohto projektu sa vypracoval *Návrh opisu slovenčiny* (K. Buzássyová). Na riešení projektu sa predbežne zúčastňujú dve pracovníčky ústavu. 4. V medzinárodnom projekte *Printmedien in Europa* pracuje ako jeden zo spoluriešiteľov pracovník nášho ústavu S. Ondrejovič, ktorý je aj spoluriešiteľom medzinárodného projektu *5. Nationale Selbst- und Fremdbilder in osteuropäischen Staaten* (Bielefeld). S. Ondrejovič je aj korešpondentom medzinárodnej ročenky *Sociolinguistica* (Tübingen), do ktorej pravidelne dodáva bibliografiu slovenskej sociolingvistiky a psycholingvistiky.

Viacerí pracovníci ústavu sú členmi medzinárodných vedeckých organizácií a spoločností. Dvaja pracovníci sú členmi *Medzinárodného komitétu slavistov* (jeden z nich je viceprezidentom komitétu a členom jeho prezídia), ďalší pracovník ústavu je tajomníkom *Medzinárodného komitétu slavistov;* štyria pracovníci sú členmi spo-

ločnosti *Societas Linguistica Europaea* (jeden pracovník je členom výboru spoločnosti), dvaja sú členmi *EURALEX-u*, ďalší pracovníci ústavu sú členmi týchto medzinárodných vedeckých organizácií: *International Association of Phonetic Sciences* (jeden pracovník), *Medzinárodnej asociácie pre aplikovanú lingvistiku* (1), *Medzinárodnej sociolingvistickej spoločnosti INSOLICO* (1), *Medzinárodnej komisie pre výskum gramatickej stavby slovanských jazykov pri MKS* (1; ďalší pracovník ústavu je stálym expertom tejto komisie), *Medzinárodnej komisie pre lexikológiu a lexikografiu pri MKS* (1), *Medzinárodnej komisie slovanskej onomastiky pri MKS*(1), *Medzinárodnej komisie pre súčasné slovanské spisovné jazyky pri MKS*(1), *Medzinárodnej komisie pre jazykové kontakty pri MKS* (1), *Medzinárodnej komisie Slovanského jazykového atlasu pri MKS* (1), *Medzinárodnej komisie pre lingvistickú terminológiu pri MKS* (1; tajomník komisie).

V rámci výmenných pobytov na základe uzavretých dohôd absolvovali zahraničné pobyty traja pracovníci ústavu v celkovej dĺžke 17 dní, na základe pozvania zo zahraničia absolvovalo pobyty v cudzine 11 pracovníkov ústavu v celkovej dĺžke 263 dní, na dlhotrvajúcich pobytoch v zahraničí boli dvaja pracovníci ústavu v celkovej dĺžke 7 mesiacov.

Na základe uzavretých dohôd sme prijali zo zahraničia 4 pracovníkov na krátkodobé pobyty v celkovej dĺžke 49 dní. Na krátkodobé pobyty mimo rámca uzavretých dohôd sme prijali ďalších dvoch vedeckých pracovníkov zo zahraničia v dĺžke 6 dní.

Pracovníci ústavu vykonali odbornú expertízu (posudzovali najmä správnosť odbornej terminológie) 8 364 strán textov štátnych noriem, reklamných textov a pod. Dvaja pracovníci ústavu sú členmi *Názvoslovnej komisie pri Slovenskom úrade geodézie a kartografie,* jeden pracovník je členom *Terminologickej komisie Slovenského úradu geodézie a kartografie* a jeden pracovník ústavu pracuje ako expert v *Slovenskej astronomickej spoločnosti.* Pracovníci ústavu sú členmi vládnych poradných orgánov, a to: *Názvoslovnej komisie Ministerstva vnútra SR* a *Heraldickej komisie Ministerstva vnútra SR;* na požiadanie vládnych a legislatívnych orgánov Slovenskej republiky vypracúvali pracovníci ústavu jazykové expertízy textov zákonov a nariadení (Ústava Slovenskej republiky, texty pre Ministerstvo vnútra SR a pre Múzeum polície a pod.).

V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV sa aj v roku 1992 vydávali a redigovali 4 časopisy: Slovenská reč (6 čísel ročne), Kultúra slova (12 čísel ročne), Jazykovedný časopis (2 čísla ročne) a Slavica Slovaca (2 čísla ročne).

JÚĽŠ SAV usporiadal v Smoleniciach interdisciplinárnu trojdňovú vedeckú konferenciu *O vývine spisovnej slovenčiny,* ktorá bola zároveň odbornou prípravou slovenských slavistov na XI. medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave. V spolupráci s Pedagogickou fakultou v Nitre organizoval náš ústav medzinárodnú konferenciu *Frazeológia vo výchove, vede a kultúre* v Nitre, v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou a s Univerzitou Mateja Bela medzinárodný seminár *100 rokov areálovej lingvistiky* v Banskej Bystrici a v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou *2. kolokvium mladých jazykovedcov* v Modre.

V spolupráci s Pedagogickou fakultou UK, Maticou slovenskou, Spolkom slovenských spisovateľov, Slovenskou literárnovednou spoločnosťou pri SAV, Priateľmi

detskej knihy a vydavateľstvom Mladé letá organizoval JÚĽŠ SAV sympózium *Život a dielo A. H. Škultétyho,* v spolupráci s Ústavom slovenskej literatúry SAV, s Ústavom hudobnej vedy SAV, s Maticou slovenskou a s Mestským kultúrnym strediskom v Skalici organizoval ústav konferenciu *P. Paulín Bajan, OFM (1721–1792) a slovenská hudba, literatúra a jazyk 18. storočia* v Skalici.

V rámci vedecko-popularizačnej činnosti publikovali pracovníci ústavu 264 príspevkov v dennej tlači a v časopisoch, odpovedali na 550 listov adresovaných do ústavu, na listy adresované redakciám novín, v ktorých JÚĽŠ SAV vedie osobitné jazykové rubriky (Slovenský denník, Nedeľná Pravda, Večerník, Historická revue), a Slovenskému rozhlasu, kde sa dvakrát týždenne už 40 rokov vysiela pravidelná relácia *Jazyková poradňa.* V pravidelne vedenej dennej telefonickej jazykovej poradni odpovedali pracovníci ústavu na cca 1 700 otázok, osobne konzultovali s cca 150 záujemcami o jazykovú kultúru, zúčastnili sa na mnohých besedách o jazykovej kultúre so záujemcami z rozličných inštitúcií (redakcie, školy a pod.).

Aj v roku 1992 sa hlavná vedecká činnosť pracoviska sústreďovala na plnenie dlhodobých vedeckých kolektívnych programov, najmä na základné slovníkové diela. Podarilo sa zabezpečiť úspešné plnenie týchto programov aj napriek viacerým nepriaznivým okolnostiam, medzi ktoré patrí predovšetkým zníženie počtu pracovníkov. Podarilo sa dodržať plánovaný harmonogram prác na významných kolektívnych dielach. Vysoko treba hodnotiť vedeckú úroveň príspevkov, ktoré odzneli na konferenciách doma i v zahraničí. Nielenže sa neprerušila, ale ďalej sa rozvinula medzinárodná spolupráca nášho pracoviska s partnerskými organizáciami na východe aj na západe. Črtá sa úspešné pokračovanie a ďalšie rozvíjanie tejto spolupráce. Veľmi významné a sľubné sú pokroky v modernizácii metód výskumnej práce.

Keďže JÚĽŠ SAV je garantom XI. medzinárodného zjazdu slavistov, ktorý sa uskutoční na jeseň 1993, sú viacerí jeho pracovníci zainteresovaní do prípravy tohto

[illegible] *[illegible] slovenskou pri zakladaní jazykového odboru MS, pri vypracúvaní jeho stanov a pri* [illegible]

zaslúžili o vypracovanie koncepcie vyučovania slovenčiny ako spoločného základu na Trnavskej univerzite, účinkovali v konkurzných a prijímacích komisiách. Dvaja pracovníci ústavu sa zúčastnili na seminári o Pravidlách slovenského pravopisu, ktorý organizovalo metodické oddelenie Školskej správy v Trenčíne, aktívne sa zúčastnili na seminári *Juraj Tranovský v dobovom literárnom a kultúrnom kontexte* v Ústave slovenskej literatúry SAV (odzneli tam referát nášho pracovníka *Reformačná kultúra na Slovensku a otázky domáceho literárneho jazyka*), jeden pracovník ústavu sa aktívne zúčastnil na vedeckom seminári o otázkach kodifikácie rusínskeho jazyka v Bardejovských Kúpeľoch.

Slávnostnou panychídou v Dóme sv. Martina a stretnutím jazykovedcov s pozostalými príbuznými si JÚĽŠ SAV uctil pamiatku významných zosnulých slovenských jazykovedcov.

Vážnym problémom pracoviska sú obmedzené možnosti ďalšieho rozvoja výskumnej základne ústavu pre nedostatok kvalifikovaného dorastu, schopných adep-

tov vedy a pre nedostatok materiálnych prostriedkov, čo veľmi limituje aj ďalší rozvoj modernizácie metód výskumu a výskumných činností vôbec. Pri hodnotení činnosti ústavu vo vedení SAV sa neberie dostatočne do úvahy špecifické postavenie nášho pracoviska vo výskume slovenského jazyka a v odbornej poradenskej službe slovenskej verejnosti, neoceňuje sa spravodlivo mnohostranná výskumná a iná činnosť ústavu, najmä pri tvorbe dlhodobo spracúvaných veľkých kolektívnych diel. Bude nevyhnutné usilovať sa o zabezpečenie výskumu v oblasti slovenského jazyka a jeho kultúry (aj ako súčasti služby verejnosti) aj mimo SAV, aby nedošlo k ťažko napraviteľnému narušeniu činností a výskumov, pre ktoré utvorilo možnosti dlhoročné úsilie odborníkov a priaznivcov slovenského národa a jeho kultúry. Treba veriť, že v samostatnom slovenskom štáte sa nájdu možnosti, ako udržať kontinuitu výskumov aj v oblasti slovenského jazyka.

Správu na základe výročných správ vedúcich úloh a zodpovedných riešiteľov grantových projektov i výkazov práce pracovníkov ústavu vypracovali riaditeľ a vedecký tajomník JÚĽŠ SAV.

Bernolák stále živý

Pri 200. výročí Bernolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny a 225. výročí narodenia Antona Bernoláka sa v Bratislave v dňoch 22.–24. 9. 1987 konala vedecká konferencia. Na príprave tejto konferencie mali účasť a na konferencii sa zúčastnili predstavitelia viacerých vedných odborov, predovšetkým však jazykovedci a okrem nich aj historici a literárni vedci, ako aj niektorí ďalší odborníci. Čo sa týka osôb, ktorým sa na konferencii venovala pozornosť, bol to, pochopiteľne, na prvom mieste A. Bernolák, pozornosť sa však venovala aj niektorým iným osobnostiam, predovšetkým Jánovi Hollému a Jurajovi Fándlymu. Od usporiadania konferencie uplynul už dlhší čas a až v r. 1992 vyšli materiály z nej v osobitnej a možno povedať, že aj v reprezentatívnej publikácii s názvom *Pamätnica Antona Bernoláka,* ktorej zostavovateľom je J. Chovan v spolupráci s M. Majtánom (Martin, Matica slovenská 1992. 292 s.).

A. Bernolák bol zakladateľom prvej podoby spisovnej slovenčiny (a teda priekopníkom) nielen v tom zmysle, že spisovný jazyk proklamoval, ale predovšetkým v tom, že napísal aj základné práce o tomto spisovnom jazyku: Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum s pripojeným návrhom pravopisu Orthographia (1787), Grammatica slavica (1790), Etymologia vocum Slavicarum (1791; je to prvá slovenská práca o tvorení slov), päťzväzkový slovník (Slowár a či Slovár), ktorý vyšiel až po jeho smrti zásluhou J. Palkoviča a pravdepodobne za výdatnej pomoci arcibiskupa A. Rudnaya. A. Bernolák bol publikačne neobyčajne plodný. Pritom, ako sa to výslovne pripomína v úvodnom slove zostavovateľa Pamätnice Antona Bernoláka, nemal vhodné podmienky na svoju literárnu či publikačnú prácu, preto-

že bol príliš zaťažený svojím kňazským poslaním. Po skončení bohosloveckých štúdií bol kaplánom v Čeklíse (dnešnom Bernolákove), vykonával funkciu kancelára ústredného úradu ostrihomského vikariátu v Trnave, bol archivárom, cenzorom kníh a istý čas aj prísažným notárom ústrednej cirkevnej stolice, napr. v Nových Zámkoch, pôsobil ako farár a dekan novozámockého dištriktu, v Nových Zámkoch zastával aj funkciu správcu hlavnej mestskej školy a učiteľa náboženstva. A pritom sa nedožil ani vysokého veku, veď zomrel rok po dovŕšení päťdesiatky. A ako zaujímavosť spomeňme aj to, že svoj slovník prepracoval a celý prepísal v čase od r. 1796 do svojej smrti až sedemkrát. Bol to naozaj veľký výkon, najmä keď vezmeme do úvahy, že nemal také technické možnosti, aké máme my dnes.

Po predslove zostavovateľa zborníka a biografickom kalendáriu A. Bernoláka (zostavila K. C h o v a n o v á) nasledujú jednotlivé príspevky, ktoré odzneli na spomenutej konferencii. Príspevky nie sú radené do skupín s osobitnými názvami, ale z ich poradia možno vidieť, že zostavovateľovi, resp. zostavovateľom išlo o isté vecné skĺbenie jednotlivých príspevkov.

Prvé príspevky by sme mohli označiť ako historické, lebo v prvom príspevku sa hovorí o genealógii rodiny Bernolákovcov (P. H o r v á t h), v ďalšom o bernolákovcoch v kontexte európskeho osvietenstva (M. V y v í j a l o v á), pozornosť sa ďalej venuje obrazu školských pomerov a vzdelanosti na Slovensku na prelome 18. a 19. stor. (E. K o w a l s k á), študijným rokom A. Bernoláka (A. B a g i n) a ideovo-politickému zakotveniu jozefinizmu (V. Č i č a j).

V jazykovednom bloku príspevkov sa osvetľuje Bernolákovo jazykovedné dielo v kontexte slovenskej jazykovedy (K. H a b o v š t i a k o v á) a širšie aj miesto A. Bernoláka vo ,vývine slovenskej a českej jazykovedy (E. J ó n a). Pravopisnej problematike sú venované dva príspevky: o bernolákovskej pravopisnej kodifikácii ako vedeckom fakte (R. K r a j č o v i č) a o východiskách pravopisných princípov A. Bernoláka vo vývine spisovnej slovenčiny (J. M u r á n s k y).

Osobitná pozornosť sa venuje vzťahu bernolákovčiny a predbernolákovskej kultúrnej slovenčiny (I. K o t u l i č), ďalší príspevok si všíma vzťah Jura Palkoviča a bernolákovského hnutia (J. P o v a ž a n).

O Bernolákovom Slovári ako kodifikačnom dile predniesol referát J. D o l n í k, opis slovnej zásoby v Bernolákovom Slovári podal V. B l a n á r, vzťahu slovnej zásoby Bernolákovho Slovára k slovenským nárečiam venoval pozornosť A. H a b o v š t i a k. Administratívno-právnu terminológiu cudzieho pôvodu v Slovári analyzoval R. K u c h a r, o botanických názvoch hovorila M. M a j t á n o v á, o prirovnaniach ako motivačnom faktore botanického názvoslovia referoval I. R i p k a, o slovnej zásobe vo Fándlyho diele Pilný domajší a poľný hospodár a v Bernolákovom slovníku M. M a j t á n, o vinohradníckej terminológii v diele Juraja Fándlyho v konfrontácii so Slovárom a nárečiami J. R. N i ž n a n s k ý, o frazeológii v slovníku E. K r o š l á k o v á; Bernolákov Slovár ako dôležitý medzník v slovenskej lexikografii hodnotila M. H a y e k o v á, o Bernolákovom predhovore k Slováru a jeho ideovo-politickom kontexte podal výklad J. C h o v a n. O bernolákovčine na východnom Slovensku mal príspevok L. B a r t k o.

Ďalšie dva príspevky môžeme označiť ako gramatické: kategórii času u Bernoláka venuje pozornosť P. Ž i g o, o hypotaktickom vyjadrovaní medzivetného časového vzťahu v bernolákovskej slovenčine píše A. F e r e n č í k o v á.

V ďalšej časti sú príspevky odborníkov z rozličných vedných odborov. Hovorí sa tu o účasti bernolákovcov v dobovom literárnom kontexte (C. K r a u s), o vzťahu romatnickej generácie k bernolákovskej slovenčine (E. F o r d i n á l o v á), svojím názvom zaujme príspevok *Hollý a Bernolák – dvaja ľudia, jeden človek,* ktorý predstavuje využitie vyjadrenia A. Sládkoviča (V. T u r č á n y), pozornosť sa venuje Hollého obraznosti v kontexte bernolákovského klasicizmu (V. M i k u l a), frazémam v Hollého preklade Vergíliovej Encidy (J. S k l a d a n á), Hollého jazyku a záhorským nárečiam (K. P a l k o v i č), vzťahu J. I. Bajzu a bernolákovcov (E. K r a s n o v s k á), Bernolákovej bibliografickej práci Nova Bibliotheca Theologica Selecta (I. S e d l á k) a bernolákovským oslavám v Trnave (J. Š i m o n č i č).

Publikáciu uzatvára *Slovo na záver* (J. K a č a l a), personálna bibliografia Antona Bernoláka (K. C h o v a n o v á), zoznam autorov príspevkov Pamätnice a menný register. Pripojená je obrazová časť na kriedovom papieri.

Ako ukazuje prehľad jednotlivých príspevkov podľa ich názvov a utriedenie do istých skupín podľa vedných odborov, na vedeckej konferencii o A. Bernolákovi sa pozornosť venovala mnohým „bernolákovským otázkam". Prevažujú jazykovedné príspevky a v ich rámci príspevky týkajúce sa Bernolákovho slovníka. S istým zjednodušením by sme mohli povedať, že to bola konferencia o Bernolákovom Slovári. Lexikografické otázky v súvislosti s prípravou a vydávaním slovníkov najrozličnejších typov a zameraní sú u nás stále živé. Súčasná slovenská lexikografia sa chce kriticky vyrovnať so staršou lexikografickou tvorbou, v ktorej Bernolákov slovník zaujíma dôležité miesto. Napriek citeľne prevažujúcemu záujmu o slovník sa na konferencii pozornosť venovala aj všeobecnejším otázkam z oblasti pravopisu (funkcii pravopisu a jeho základným princípom v ponímaní A. Bernoláka) a niektorým špeciálnejším otázkam z oblasti gramatiky. Pamätnica Antona Bernoláka prináša príspevky 36 autorov, čo už samo osebe ukazuje na nevšedný záujem o jeho život a dielo. Všetky príspevky sú na vysokej odbornej úrovni a sú založené na veľmi dobrej znalosti a využívaní staršej odbornej literatúry o A. Bernolákovi. Napriek tomu „v štúdiu bernolákovskej problematiky ostáva ... ešte veľa otázok, ktoré dokážeme objasniť iba zintenzívnenou súčinnosťou výskumu viacerých disciplín, k čomu sa usiluje prispieť aj táto pamätnica" (z predslovu zostavovateľa). J. Vlček v r. 1913 napísal: „Antonín Bernolák je dnes již jméno mrtvé" (cituje E. Fordinálová). Nám sa zdá, že je stále živé.

L. Dvonč

ROZLIČNOSTI

Cudzie slová v kronikách. – Slovenčina má bohatú slovnú zásobu, ktorá sa neustále rozvíja v závislosti od vývinu spoločnosti i jej rozmanitých kontaktov s inými národnými spoločenstvami, preto sa v nej popri slovách domáceho pôvodu nachádzajú aj pôvodom neslovenské slová. Tieto slová sa uvedomujú buď ako cudzie slová a používajú sa v pôvodnej podobe bez formálneho začlenenia do slovenského kontextu (*foyer, bulletin, de facto, salto mortale*), alebo ako prevzaté slová, ktorých cudzosť sa v jazyku už dnes vôbec nepociťuje (*kostol, meč, zdravica, kormidlo, junák*).

Cudzie slová sa k nám dostávali a dostávajú z iného jazyka priamo (angl. *futbal, gól, víkend;* fr. *aféra, toaleta, model;* nem. *fľaša, jarmok, hoblík*...) alebo nepriamo prostredníctvom ďalšieho jazyka, napr. slová *trafika, sezóna, kariéra* sme prevzali z nemčiny, a tá zasa ich prevzala z francúzštiny. K cudzím slovám patria aj internacionálne (medzinárodné) slová utvorené obyčajne od základov latinsko-gréckych slov (*telefón, videofón, teletext, autosugescia, hydroagregát*...), ktoré fungujú ako termíny (odborné slová).

Slová, ktoré majú isté znaky cudzosti, nemožno vylúčiť zo slovnej zásoby slovenčiny a podobne ani z textov kroník (treba však v každom jednotlivom prípade rozvažovať, či naozaj ide o potrebné použitie), lebo tým by sa ochudobnil jazyk. Napríklad v konkrétnom zápise do kroniky majú tieto slová svoje oprávnenie, lebo niekedy bývajú nositeľmi štylistických príznakov rovnako ako ktorékoľvek pôvodné slovenské slovo.

V kronikárskych zápisoch však pôjde skôr o to, kedy a ako uviesť cudzie slovo, a to závisí predovšetkým od štýlotvorných činiteľov; sú to tie činitele, ktoré ho štylisticky (slohovo) sformujú tak, že je v súlade s cieľom, s prostredím, s kronikárovou osobnosťou a vôbec s tým, čo sa ho pri začlenení do textu priamo dotýka. Kronika dnešného typu (obecná, závodná, školská a iné) je však ako celok štylisticky nedefinovateľná – niekde môže dominovať umelecký opis, literárne zobrazený príbeh či udalosť, inde zasa vecný dokumentárny štýl (ktorý v kronikách prevažuje) – použitie cudzieho slova bude teda aj tým ovplyvnené. Zaiste, v literárne stvárnených zápisoch nájdeme cudzie slová a slovné spojenia v minimálnej miere, ak sa vôbec vyskytnú, zatiaľ čo v dokumentárnych záznamoch budú prítomné častejšie, napr. *centrálny dispečing, lokalizačný poplatok, agentúrna evidencia* atď.

Nevyhnutnosť použitia cudzieho slova je v tom, že nie vždy je naporúdzi slovenský ekvivalent, a výhodou zasa umožnenie takého výberu slov do kronikárskeho textu, aby sa v ňom bezprostredne v susedných vetách, odsekoch, resp. na jednej strane neopakovali tie isté slová, napr. *nepretržite (permanentne), výber (selekcia), kuchársky (kulinárny), obrábanie pôdy (kultivácia)* atď.

Aj v kronikách pre cudzie slová platí viac než pre domáce to, že ich nevhodným výberom vzniká nepriaznivá situácia pre čitateľa, ktorý si konkrétnu informáciu

osvojí v inom význame, ako zamýšľal kronikár, v krajnom prípade ju vôbec nemusí pochopiť. Z toho vyplýva, že s cudzími slovami treba narábať veľmi premyslene a používať ich len tam, kde sú bežné, alebo kde sa z rôznych dôvodov vyžadujú, a v ich správnom význame, t. j. nezamieňať napr. *kultivátor* a *exkavátor,* ako sa to prihodilo v jednej kronike.

Keď kronikár píše o sociálnych pomeroch obyvateľstva v minulosti, slová ako *konzum* a *hauzírovať* sú v náležitej oblasti: pripomína sa spotrebné družstvo *Konzum* a slovo *hauzírovať* vo význame „cestovať a po domoch predávať domácky vyrobený tovar". Tie isté slová v zázname zo súčasnosti nadobudnú príznakový charakter a vtedy je namieste uviesť jedno z nich v úvodzovkách (*...a ten kedysi „hauzíroval" až v Rakúsku*) a druhé nahradiť súčasným názvom (*...dnes nakupujú v Jednote*).

Cudzie slová sú v kronikárskom texte nápadné vtedy, keď nadobudnú neprimerane veľkú frekvenciu, obyčajne pod vplyvom ich používania v celej spoločnosti, napr. *problém, trend, rezerva, koordinovať, parametre, centrálny* atď.

V zápisoch kroník netreba používať cudzie slová za každú cenu, lebo je mnoho aj takých, namiesto ktorých dobre obstoja slová domácej slovnej zásoby.

E. Tvrdoň

MIČ 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 58, 1993, číslo 2. Technická redaktorka D. Kucharová.
Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Sk 102,-; jednotlivé číslo Sk 17,-. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 15 Bratislava, Czechoslovakia.

Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D - 8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1993
Sk 17,-